

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА
АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису
УДК 347.232(477)

БІЛЕЦЬКИЙ ДМИТРО МИХАЙЛОВИЧ

**ДИСЕРТАЦІЯ
СПОСОБИ ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ
ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ**

Спеціальність: 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право
Галузь знань – 081 Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії
(кандидата юридичних наук)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Д.М. Білецький

Науковий керівник:
доктор юридичних наук, професор
ХАРИТОНОВ Євген Олегович

Одеса – 2018

АНОТАЦІЯ

Білецький Д.М. Способи припинення права приватної власності за цивільним законодавством України. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 - цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. - Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2018.

Дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного права спеціальним комплексним дослідженням способів припинення права приватної власності за цивільним законодавством України.

В межах дослідження здійснено комплексний аналіз системи способів припинення права приватної власності, співвіднесено окремі підстави та способи припинення права приватної власності. Визначено закономірності взаємозалежності підстави та способу припинення конкретного права приватної власності.

Способи припинення права приватної власності класифіковано за видом юридичного факту, місцем у системі загальних способів припинення права власності, правовим режимом майна, правомірністю використання способу.

Досліджено категорії належних підстав та способів припинення права приватної власності, аргументовано необхідність впровадження даної категорії до чинного законодавства.

Обґрунтовано положення щодо необхідності розмежування підстав та способів припинення права приватної власності: підставу припинення права приватної власності запропоновано розглядати як правоприпиняючий юридичний факт або їх сукупність, що згідно із законодавством є достатньою умовою для припинення права приватної власності; способом припинення права власності є правовий механізм припинення означеного права.

Доведено тезу щодо подвійної природи такої підстави, як знищення майна, яке може виступати як вимушена, так і як добровільна підстава припинення права власності.

Внесено пропозиції про вдосконалення наукової доктрини щодо доцільності виділення окремих видів права власності за суб'єктним критерієм, а саме права приватної власності фізичних та юридичних осіб; положень цивільного законодавства щодо особливих способів припинення права приватної власності на окремі об'єкти права власності та окремих видів права приватної власності, одним з яких є спільна власність.

Ключові слова: правоприпинення, припинення права приватної власності, підстави припинення права власності, способи припинення права власності, правовий режим майна, реприватизація.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Білецький Д.М. Способи та підстави припинення права приватної власності: розмежування понять / Д.М. Білецький // Часопис цивілістики. – 2014. – №16. – С. 170-172.
2. Білецький Д.М. Способи припинення права приватної власності на підставі правочинів / Д.М. Білецький // Юридичний вісник. – 2016. – №1. – С. 210-216.
3. Білецький Д.М. Класифікація способів припинення права приватної власності / Д.М. Білецький // Часопис цивілістики. – 2016. – №20. – С. 57-62.
4. Білецький Д.М. Историческая ретроспектива понимания и регулирования способов прекращения права частной собственности в гражданском праве / Д.М. Білецький // Legea si viata. – 2016. – №7. – С. 50-53.
5. Білецький Д.М. Загальна характеристика способів припинення права приватної власності в результаті примусового правопорушення / Д.М. Білецький // Часопис цивілістики. – 2016. – №27. – С. 19-24.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Білецький Д.М. До питання про подію як спосіб припинення права приватної власності / Д.М. Білецький // Роль принципів DCFR в імплементації угоди про асоціацію ЄС-Україна : мат. круглого столу, 12 грудня 2015 року. – Одеса : Фенікс, 2015. – С. 67-69.

7. Білецький Д.М. Способи припинення права приватної власності внаслідок подій та юридичних вчинків інших осіб / Д.М. Білецький // Пріоритетні напрямки розвитку сучасної юридичної науки: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 15-16 вересня 2017 р.). – Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2017. – С. 40-42.

8. Білецький Д.М. Окремі питання справедливого судочинства в розумінні Європейського суду з прав людини / Д.М. Білецький // Верховенство права та правова держава: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 15-16 вересня 2017 р.) – Ужгород: Ужгородський національний університет, 2017. – С. 58-61.

9. Білецький Д.М. Способи припинення права приватної власності у випадку визнання правочинів недійсними / Д.М. Білецький // Розвиток державності та права в Україні: реалії та перспективи : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 15-16 вересня 2017 р.) – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2017. – С. 37-40.

SUMMARY

Beletsky D.M. The ways of termination of private ownership according to the civil legislation of Ukraine. – Manuscript.

Thesis for the Candidate of Legal Sciences Degree in the Specialty 12.00.03 - Civil Law and Civil Procedure; Family Law; Private International Law. - National University “Odessa Law Academy”, Odessa, 2018.

The thesis is the first comprehensive study in the domestic science of Civil Law of the ways of termination of the right of private property under the civil legislation of Ukraine.

Within the framework of the research, a comprehensive analysis of the system of ways of termination of the right of private property was carried out, particular grounds and ways of termination of the right of private property were compared. Regularities of interdependence of a ground and a way of termination of a specific right of private property were defined.

The ways of termination of the right of private property were classified according to the type of a legal fact, place in the system of common methods of termination of ownership, the legal regime of property, the legality of using the method.

The categories of proper grounds and ways of termination of the right of private property were investigated, the necessity of introducing the appropriate category into the current legislation was argued.

The author substantiates the provision on the need to differentiate the grounds and ways for the termination of the right of private property: the grounds for the termination of the right of private property are proposed to be considered as a legal fact or their aggregate which lead to the termination of legal relationships, and which is according to the legislation a sufficient condition for the termination of the right of private property; the way of termination of the ownership right is a legal mechanism of termination of the abovementioned right.

The thesis is proved about the dual nature of such a ground of termination of the right of ownership as the destruction of property, which can act as a forced, as well as a voluntary ground of termination of the right of ownership.

Proposals were introduced to improve the scientific doctrine regarding the expediency of distinguishing certain types of the right of ownership according to the subjective criterion, namely the right of private property of individuals and legal entities; provisions of civil legislation regarding special ways of termination of the right of private ownership over certain objects of the right of ownership and certain types of the right of private property, one of which is joint ownership.

Keywords: termination of a right, termination of the right of private property, grounds for termination of the right of private property, ways of termination of the right of private property, legal status of the property, re-privatization.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Білецький Д.М. Способи та підстави припинення права приватної власності: розмежування понять / Д.М. Білецький // Часопис цивілістики. – 2014. – №16. – С. 170-172.
2. Білецький Д.М. Способи припинення права приватної власності на підставі правочинів / Д.М. Білецький // Юридичний вісник. – 2016. – №1. – С. 210-216.
3. Білецький Д.М. Класифікація способів припинення права приватної власності / Д.М. Білецький // Часопис цивілістики. – 2016. – №20. – С. 57-62.
4. Білецький Д.М. Историческая ретроспектива понимания и регулирования способов прекращения права частной собственности в гражданском праве / Д.М. Білецький // Legea si viata. – 2016. – №7. – С. 50-53.
5. Білецький Д.М. Загальна характеристика способів припинення права приватної власності в результаті примусового правопорушення / Д.М. Білецький // Часопис цивілістики. – 2016. – №27. – С. 19-24.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Білецький Д.М. До питання про подію як спосіб припинення права приватної власності / Д.М. Білецький // Роль принципів DCFR в імплементації угоди про асоціацію ЄС-Україна : мат. круглого столу, 12 грудня 2015 року. – Одеса : Фенікс, 2015. – С. 67-69.
7. Білецький Д.М. Способи припинення права приватної власності внаслідок подій та юридичних вчинків інших осіб / Д.М. Білецький // Пріоритетні напрямки розвитку сучасної юридичної науки: матеріали

міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 15-16 вересня 2017 р.). – Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2017. – С. 40-42.

8. Білецький Д.М. Окремі питання справедливого судочинства в розумінні Європейського суду з прав людини / Д.М. Білецький // Верховенство права та правова держава: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 15-16 вересня 2017 р.) – Ужгород: Ужгородський національний університет, 2017. – С. 58-61.

9. Білецький Д.М. Способи припинення права приватної власності у випадку визнання правочинів недійсними / Д.М. Білецький // Розвиток державності та права в Україні: реалії та перспективи : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 15-16 вересня 2017 р.) – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2017. – С. 37-40.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	14
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ	23
2.1. Правовідносини власності на сучасному етапі розвитку цивільного законодавства в Україні	23
2.2. Поняття та правові наслідки припинення права приватної власності в Україні	40
РОЗДІЛ 3. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ СПОСОБІВ ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ	50
3.1. Розмежування способів та підстав припинення права приватної власності	50
3.2. Класифікація способів припинення права приватної власності	59
РОЗДІЛ 4. ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ СПОСОБІВ ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ	74
4.1. Способи припинення права приватної власності на підставі правочинів	74
4.2. Способи припинення права приватної власності внаслідок подій та юридичних вчинків інших осіб.....	104
4.3. Способи припинення права приватної власності в результаті примусового правоприпинення	116
4.4. Способи припинення права приватної власності на окремі майнові об'єкти та особливі види права власності	134
ВИСНОВКИ	150

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	157
ДОДАТКИ.....	194

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Проблеми відносин власності більше двох тисячоліть були актуальними предметами досліджень багатьох соціальних наук, і тому на них сфокусовано чимало різних уявлень, ідей, концепцій та теорій. Право приватної власності є складовою частиною інституту права власності, що зумовлює необхідність застосування його принципових положень до відносин приватної власності.

Дослідження суб'єктивного права приватної власності викликає значний інтерес вітчизняних цивілістів. Це зумовлено непересічним значенням зазначеного права в системі цивільних прав особи і особливим становищем, яке воно займає в цивільному обігу в сучасний період. Право приватної власності є основою економічних відносин, формує матеріальну основу суспільства, є головною юридичною передумовою та результатом звичайного майнового обігу.

Кардинальні переділи власності майже неминуче слідують за політичними кризами й змінами влади, оскільки у певному контексті власність є атрибутом влади. Разом зі змінами в економічному устрої держав змінюється і стан правової регламентації та ступінь захисту прав власників. На сучасному етапі на формування інституту власності суттєво впливають глобалізаційні процеси та інтеграційні моделі розвитку суспільства.

На сьогодні існує проблема незаконної трансформації об'єктів приватної власності та, як наслідок, – відсутність належних і реальних гарантій суб'єктивних прав власників. Дані проблеми існують через ненадійну систему реєстрації прав власності, недосконалість містобудівного законодавства та законодавчої бази, що регулює права щодо нерухомості взагалі.

З огляду на сучасні українські реалії в умовах майже безперервних бойових дій, тимчасової окупації частини території держави, стрімких економічних реформ, покликаних наблизити українську економіку до

стандартів Європейського Союзу, загостреної боротьби політичних та економічних еліт особливого значення набуває підтримка законності в сфері майнових відносин. Адже за Конституцією України (ст. 41) ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Це означає, що право приватної власності може бути припинено з підстав і в порядку, передбаченому законом.

Сучасні умови породжують нові виклики як для законодавця, так і для наукової спільноти в опрацюванні питань правового регулювання припинення права власності, і особливо права приватної власності.

Враховуючи той факт, що законодавець у ключових для галузі цивільного права нормативно-правових актах обмежився лише основними положеннями щодо набуття і припинення права власності, цивілісти мають звернути особливу увагу на конкретизацію та тлумачення положень законодавства в науковій доктрині.

Способи припинення права приватної власності були передбачені в дореволюційному законодавстві, але навіть короткий огляд тогочасного законодавства свідчить про недостатню розробленість цього питання у цивільно-правовій доктрині того періоду. Саме тому законодавцем було використано невірну законодавчу конструкцію. Термінологічна плутанина, що виникла раніше, стала предметом дослідження сучасних цивілістів, але й у вітчизняній юриспруденції дослідження у цій галузі є фрагментарними і вимагають додаткового висвітлення та поглибленого дослідження відповідної проблематики.

Більшість наукових праць присвячені розгляду таких питань, як поняття та зміст права власності, здійснення та обмеження права власності, спільна власність, захист права власності. Можна констатувати, що на даний час питання припинення права власності в українській цивілістиці є недостатньо розробленими, вони розглядаються переважно в навчальній літературі, коментарях до цивільного законодавства, окремих наукових статтях. Серед досліджень з проблематики теми варто відзначити дисертаційні дослідження

О.В. Єлісеєвої «Припинення права приватної власності на земельну ділянку за законодавством України» 2006 р. та О.С. Харченко «Підстави припинення права власності» 2007 р. Однак і на сьогодні майже не приділяється увага комплексному дослідженню способів та порядку припинення права власності в цілому та способам добровільного та примусового припинення права приватної власності.

Таким чином, актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлюється необхідністю розвитку теорії цивільного права щодо поняття, класифікації та співвідношення способів припинення права приватної власності, а також удосконалення чинного законодавства та правозастосовної практики в цій сфері.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Теоретичні та практичні питання теми дисертації досліджувалися у межах виконання плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Методологічні засади вдосконалення цивільного законодавства» на 2011-2015 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011-2015 роки (державний реєстраційний номер 0110U000671), а також плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Цивілістичний вимір інтеграційного розвитку України» на 2016-2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016-2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U01842).

Мета і завдання дослідження відповідно до предмету та об'єкту дослідження. Метою роботи є спеціальне комплексне дослідження

теоретичних і практичних проблем цивільно-правового регулювання способів припинення права приватної власності.

Для досягнення зазначеної мети у дисертації вирішувалися такі завдання:

визначити правову природу відносин приватної власності на сучасному етапі розвитку науки цивільного права;

визначити поняття припинення права власності;

з'ясувати загальні засади припинення права приватної власності за чинним цивільним законодавством;

розмежувати підстави та способи припинення права власності;

з'ясувати значення дотримання належних способів припинення права приватної власності;

виявити прогалини у Цивільному кодексі України (далі - ЦК України), Цивільному процесуальному кодексі України (далі - ЦПК України), Земельному кодексі України (далі - ЗК України), в інших законодавчих актах щодо регулювання способів припинення права приватної власності;

сформулювати теоретично обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства в частині регламентації способів припинення права приватної власності.

Об'єктом дослідження виступають цивільні відносини, які виникають у зв'язку з припиненням права приватної власності.

Предметом дослідження є способи припинення права приватної власності за цивільним законодавством України.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження складає система взаємопов'язаних загальнонаукових та спеціальних методів наукового дослідження, застосування яких забезпечує достовірність знання та вирішення поставлених цілей і завдань. Під час дослідження були використані такі методи: історико-правовий, порівняльно-

правовий, системно-структурний, аналітико-синтетичний, логіко-юридичний. За допомогою історико-правового методу з'ясовано еволюцію поглядів учених, законодавчих підходів до визначення права приватної власності, правоприпинення суб'єктивного права та способів припинення права власності (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1). Порівняльно-правовий метод використано з метою виявлення загальних та особливих рис підстав та способів припинення права приватної власності (підрозділ 2.1). Аналітико-синтетичний та системно-структурний методи застосовувалися при визначенні окремих способів припинення права приватної власності та їх місця в системі способів припинення суб'єктивного права власності (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3). Логіко-юридичний метод дозволив проаналізувати зміст норм чинного законодавства України, що закріплюють належні способи припинення права приватної власності, виявити недоліки цивільно-правової регламентації правоприпинення за окремими об'єктами власності та обґрунтувати пропозиції з удосконалення правового регулювання у цій сфері (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3).

Джерельну базу дисертаційної роботи склали наукові праці із загальної теорії права, цивільного права, цивільного процесу, інших галузей системи права України українських і зарубіжних учених, таких як: С.С. Алексєєв, О.В. Басай, Н.Н. Бірюкова, О.Т. Боннер, В.І. Борисова, М.І. Брагінський, О.І. Буртова, Е.С. Бутаєва, О.Є. Гольцова, А.М. Горяйнов, О.В. Дзера, А.С. Довгерт, В.В. Заборовський, А.М. Іванов, О.С. Йоффе, І.І. Каракаш, О.М. Клименко, АВ. Коструба, О.А. Красавчиков, В.І. Крат, Т.Є. Крисань, У.М. Кубара, В.В. Лазаврєв, Р.А. Майданик, В.М. Марчук, С.А. Муромцева, Й.О. Покровський, А.В. Поляков, П.М. Рабінович, М.М. Сібільов, І.В. Спасибо-Фатєєва, Є.Ю. Тіхонравов, Д.А. Туманов, І.І. Турко, В.В. Фідаров, Є.О. Харитонов, О.С. Харченко, С.І. Шимон, Є.Д. Шиндяпіна, О.Є. Щербатюк та ін.

Нормативну основу дослідження становлять положення Конституції України, ЦК України, Сімейного кодексу України (далі - СК України), Житлового кодексу УРСР (далі - ЖК УРСР), ЗК України, ЦПК України, законів України та інших нормативно-правових актів.

Емпіричну базу дисертаційного дослідження становлять рішення місцевих, апеляційних судів, розміщених в Єдиному державному реєстрі судових рішень, ухвали та постанови Верховного Суду України.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного права спеціальним комплексним дослідженням способів припинення права приватної власності за цивільним законодавством України.

У межах здійсненого дослідження одержано такі результати, що мають наукову новизну:

вперше:

здійснено комплексне дослідження системи способів припинення права приватної власності, а саме обґрунтовано, що способи припинення права приватної власності є врегульованою законодавством системою юридичних фактів, що дозволяє розглядати їх у нерозривному зв'язку з іншими системами та досліджувати окремі елементи системи;

співвіднесено окремі підстави та способи припинення права приватної власності, виявлено залежність підстави та способу припинення від виду об'єкта права власності, наявності або відсутності волі власника; визначено закономірності взаємозалежності підстави та способу припинення конкретного права приватної власності в залежності від виду майна (рухоме, нерухоме); виявлено, що для будь-якого нерухомого майна в якості способу припинення права приватної власності повинна виступати державна реєстрація припинення права власності

доведено доцільність класифікації способів не тільки за загальноприйнятим критерієм волі, а й за видом юридичного факту (дії та

події), місцем в системі загальних способів припинення права власності (загальні, спеціальні, особливі), правовим режимом майна (способи припинення права приватної власності на рухоме та нерухоме майно), правомірністю використання способу (належні та неналежні);

досліджено категорії належних підстав та способів припинення права приватної власності, ключовим критерієм для виділення яких є їх юридичне закріплення і використання згідно з положеннями чинного законодавства, на основі чого аргументовано необхідність внесення відповідних змін до законодавчих актів;

удосконалено:

положення наукової доктрини щодо поділу права приватної власності за суб'єктним критерієм, а саме виділення права приватної власності фізичних та юридичних осіб, що має значення при визначенні відповідності рівня правового захисту права приватної власності до декларованих конституційних та цивільно-правових принципів (принципи прав людини, економічної свободи, інституціональних принципів права власності);

визначення способів припинення права власності, під якими пропонується розуміти правовий механізм припинення означеного права згідно з чинним законодавством;

систему способів припинення права приватної власності за вольовим критерієм, а саме дана характеристика можливих способів припинення права приватної власності кожного з видів правоприпинення (добровільне, вимушене, примусове); виділені такі способи припинення права приватної власності, як загибель майна внаслідок об'єктивних причин, вплив строку набувальної давності, юридичні вчинки, вилучення, примусовий викуп, скасування державної реєстрації права приватної власності;

положення цивільного законодавства щодо способів припинення права приватної власності на об'єкти права спільної власності, відповідно до яких

визначено, що дії осіб із поділу і виділу майна є фактичними способами припинення права спільної сумісної власності, а не його підставами;

дістало подальшого розвитку:

положення про необхідність розмежування підстав та способів припинення права приватної власності: підставу припинення права приватної власності пропонується розглядати як правоприпиняючий юридичний факт або їх сукупність, що згідно із законодавством є достатньою умовою для припинення права приватної власності; способом припинення права власності є правовий механізм припинення означеного права;

положення про включення до способів припинення права приватної власності строків, які хоча й не можуть бути включені до системи юридичних фактів, знаходяться в прямій залежності від останніх, адже строки являють собою розташування у часі юридичних фактів щодо один одного;

теза про подвійну природу такої підстави, як знищення майна, яке може виступати як вимушена, так і як добровільна підстава припинення права власності.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання висновків і пропозицій, які сформульовані в дисертаційній роботі, у:

науково-дослідній сфері – для подальших теоретичних розробок та вдосконалення теорії правоприпинення в матеріальних галузях права України та особливостей судового розгляду спірних моментів припинення права приватної власності в процесуальних галузях права України;

правотворчій діяльності – для вдосконалення чинного законодавства України в частині регламентації способів припинення права приватної власності;

правозастосовній діяльності – для вдосконалення судової практики щодо припинення права приватної власності, підготовки науково-практичних коментарів до ЦК України, ЦПК України, СК України;

навчальному процесі – при викладанні нормативних дисциплін «Цивільне та сімейне право», «Право інтелектуальної власності», спеціальних курсів «Право власності в Україні», «Зобов’язальне право» та ін., підготовці робочих програм, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій із зазначених дисциплін;

правовиховній сфері - для підвищення рівня правової культури населення, формування фахової правосвідомості студентів вищих юридичних закладів освіти.

Апробація результатів дисертації. Дисертація виконана та обговорена на кафедрі цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія». Основні положення роботи були оприлюднені на міжнародних науково-практичних конференціях, засіданні круглого столу, зокрема: Круглому столі «Роль принципів DCFR в імплементації угоди про асоціацію ЄС-Україна» (м. Одеса, 12 грудня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток державності та права в Україні: реалії та перспективи» (м. Львів, 15-16 вересня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Верховенство права та правова держава» (м. Ужгород, 15-16 вересня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритетні напрямки розвитку сучасної юридичної науки» (м. Харків, 15-16 вересня 2017 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення, наукові висновки та практичні рекомендації, сформульовані в дисертації, викладені у 5 наукових статтях, з яких 4 статті опубліковано у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 1 статтю – у зарубіжному періодичному виданні, а також у 4 тезах доповідей на науково-практичних конференціях, засіданні круглого столу.

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою, завданнями, предметом та об’єктом дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, восьми підрозділів, висновків, списку використаних джерел

(301 найменування), додатку. Загальний обсяг дисертації складає 195 сторінок, з яких основний зміст – 156 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

У доктрині цивільного права різних епох по-різному характеризувалися всі ключові моменти розуміння способів припинення речових прав: їх поняття, класифікація, практичне значення виділення, співвідношення з підставами, доцільність нормативного закріплення окремих способів і т. п. Але одне залишалося незмінним (за винятком порівняно невеликого періоду домінування марксистсько-ленінського підходу до концепції власності та її формам) - право приватної власності повсюдно виникало і припинялося, вимагало охорони та захисту, у тому числі від незаконного його припинення.

Для формування ж сучасного наукового підходу до способів припинення права приватної власності необхідно проаналізувати існуючий досвід правового регулювання та доктринального осмислення способів припинення права приватної власності. Метою даного розділу є розгорнутий аналіз та систематизація положень джерел права і наукових праць попередніх історичних періодів на предмет згадки і розуміння законодавцями і вченими способів припинення права приватної власності за цивільним законодавством.

Сучасне цивільне законодавство не містить терміну «спосіб» по відношенню до виникнення та припинення права власності. Глави 24 і 25 чинного Цивільного кодексу України оперують терміном «підстави припинення права власності». Сучасна ж доктрина цивільного права містить різні підходи до способів припинення права власності, в тому числі і приватної.

Історія дослідження юридичних фактів, супутніх виникнення та припинення права власності в осіб налічує багаторічну історію. Істотний внесок у теорію виникнення (припинення) права приватної власності

внесли ще римські юристи, які розрізняли титули (підстави) набуття права власності (*titulus acquirendi*) і способи набуття права власності (*modus acquirendi*). Факти-підстави тягнули виникнення тільки домагання про встановлення права, а з другими безпосередньо пов'язувалося його придбання, момент виникнення права власності. Зазначалося, що необхідно розрізняти момент утворення зобов'язального права і відповідний юридичний факт - підстава набуття права власності, з одного боку, і момент виникнення речового права і відповідний юридичний факт - спосіб набуття права власності, з іншого. Підкреслювалося, що для набуття права власності необхідно і підстава, і юридичний факт, що представляє собою спосіб. Так, при придбанні права власності за договором купівлі-продажу останній визнавався підставою набуття права власності, а передача речі (*traditio*) - способом набуття права власності. За загальним правилом право власності не можна придбати на підставі одного лише договору, без передачі рухомої речі, оскільки один тільки договір не забезпечує безпосередню владу над річчю, а надає тільки посередню (через обличчя, зобов'язаний передати річ) владу над нею. При цьому право власності переходить до набувача, якщо передача володіння заснована на угоді про відчуження права власності, тобто необхідний фактичний склад [27, с.71].

Виникнувши в XVI ст., до другої половини наступного століття в юридичній літературі зміцнилася думка, згідно з якою будь-який акт набуття права власності незалежно від того, який спосіб - первісний чи похідний - лежить в його основі, може бути розкладений на дві складові: *modus* (спосіб) і *titulus acquirendi* (підстава придбання), виступаючи відповідно як «безпосередня найближча підставу» (*causa efficiens proxima*) і «віддалена підставу» (*causa remota*) набуття права власності. При цьому під способом набуття права власності розумілася та об'єктивно виражена зовнішня дію, в силу якої річ надходила у володіння майбутнього власника

(наприклад, заволодіння річчю при окупації або передача речі при похідному придбанні права власності) [46, с.31].

Головною підставою набуття права власності на землю з української звичаєвим правом була «займаціна» або «заїмка». Нею називали спосіб первинного набуття права власності на землю в результаті самовільного оволодіння нею та освоєння за умови, що вона до цих пір нікому не належала. Для українського народу він грав особливо велике значення у зв'язку з раннім зародженням та активним розвитком землеробства [24, с.45].

Першими законодавчими пам'ятниками регулювання питань власності у слов'ян в юридичній літературі прийнято вважати договори Русі з греками 907, 911, 944, 971 рр. Однак, помилково було б вважати, що доти питання власності залишалося неврегульованим [281, с.227]. Звичайно ж рівень правової думки того періоду не дає нам підстав стверджувати про детальній розробці положень виникнення і припинення права власності.

На основі аналізу доступних джерел, можна зробити висновок про існування наступних підстав (способів) набуття права власності в Київській Русі: 1) освоєння вільних земель; 2) роздача земель князем за службу; 3) захоплення земель; 4) обдарування; 5) спадкування за законом і за заповітом; 6) присвоєння загальнодоступних дарів природи; 7) придбання майна за договорами купівлі-продажу; 8) обмін; 9) знахідка. Нерозробленість договірної права та низький рівень юридичної техніки того періоду не дають можливості виділяти повноцінну систему способів і підстав припинення права власності. Дослідникам доводиться задовольнятися висновками про закріплення того чи іншого підстави або способу придбання (припинення) права власності в правових звичаях і писаних юридичних джерелах.

Окремо в історії вітчизняного цивільного права стоять три редакції статуту Великого Князівства Литовського. До способів набуття права

власності відповідно до Статуту 1588 ставилися: цивільно-правові договори, пожалування князя, давність користування. За критерієм відмінності способу набуття права власності найменше обмежувалося розпорядження майном, придбане на підставі договору купівлі-продажу. Більше обмежувалося право розпорядження заслуженими маєтками - милостинями (земельними наділами князя магнатам або шляхті на умовах служби) [17, с.36]. Розмежування способів і підстав в законодавстві того періоду не проводилося, як і не давалися визначення термінів «спосіб» і «підстава».

На всьому протязі вітчизняної історії держави і права термін «спосіб» придбання використовувався лише в Зводі законів Російської Імперії. Якщо відволіктися від приватних положень і не дуже вдалим рішенням М.М. Сперанського, то матеріал в Зводі законів викладений таким чином: право власності, способи придбання цього права, обмеження права власності, земельні сервітути, окреме володіння і користування, захист речових прав [13, с.50].

У ст. 699 ч. 1 т. X Зводу законів закріплювалося правило, за яким «права на майно купуються не інакше, як способами, в законах певними». Крім того в статті перераховувалися способи набуття права власності: «1) способи дарчі і безоплатні, а саме: подарувало, виділ майна дітям від батьків, дар, духовний заповіт; 2) спадщину; способи обопільні, які суть міна та купівля; 4) договори та зобов'язання» [27, с.59].

І хоча поряд з терміном «спосіб» у Зводі вживався і термін «підстава» (ст. 420), з аналізу ст. 699 випливає, що не всі юридичні факти, вказані в якості способів придбання права, такими є, тобто Звід, по суті, не розмежовував способи і підстави набуття (припинення) прав.

У науковій літературі дореволюційного періоду також не приводилися чіткого визначення поняття «способи придбання (припинення) права власності». Не було й єдиної класифікації способів.

Наприклад, Д.І. Мейер пропонував диференціювати такі способи набуття права власності, як передача, давність, військова видобуток, знахідка, користування, приріст. А Г.Ф. Шершеневич у якості способів набуття права власності приводив заволодіння, давність володіння, відділення плодів, прирощення, переробку, знахідку, з'єднання, передачу, спадкування.

Проект Цивільного уложення як найбільша законодавча ініціатива дореволюційній Росії являє собою саму послідовну і сміливу спробу поліпшення вітчизняного цивільно-правового регулювання. З різних причин ці зусилля не увінчалися успіхом: незважаючи на те, що в 1913 р в Державну Думу була внесена частина Уложення, присвячена зобов'язаннями, ні Проект в цілому, ні проект про зобов'язання так і не стали законами [231, с.3].

Проект Цивільного уложення не передбачав способи припинення права власності, тільки лише в ст. 741 містився короткий перелік підстав виникнення вотчинних прав (до яких ст. 740 відносить і право власності), а судячи з роз'ясненнями Редакційної комісії «згадувати і про способи припинення вотчинних прав здавалося зайвим, бо припинення права в одній особі збігається звичайно з виникненням його в іншому обличчі і, таким чином, поняття про виникнення права обмолоту собою в сутності й поняття про припинення його» [56, с.587].

В аспекті теоретичної розробки проблеми на увагу заслуговують міркування, висловлені Д. І. Мейером. Він зазначав, що майно можна експропріювати (у російському праві дореволюційного періоду цей термін використовувався для позначення примусового відчуження приватної власності) тільки актом верховної влади, а саме — іменним найвищим указом, проект якого представляється належними міністрами через Державну раду. З виданням такого акту питання про відчуження вважалося вирішеним, і власник зобов'язаний йому підкорятися. Але перш, ніж приступити до оцінки майна для встановлення розміру винагороди,

власникові пропонувалося оголосити крайню за майно ціну; якщо ціна ця визнавалася відповідною вартості майна, то здійснювалася купча. Не слід, проте, вважати, вказував вчений, що між скарбницею і власником встановлювалися договірні відносини купівлі-продажу; договір вимагає згоди обох контрагентів — тут його немає; власник проти волі продає своє майно; відмовитися від продажу він не може, та і подальші наслідки договору купівлі-продажу до цього випадку не застосовуються; наприклад, якщо виявиться, що майно, яке експропріюється, належить не тій особі, від якої воно куплене, то купівля не знищується і т. д. Тому не можна визнати, що при придбанні в цьому випадку скарбницею майна за купчою немає місця експропріації; питання про експропріацію вже вирішене раніше, а угода стосується суто розміру винагороди. Зважаючи на це, вираз закону, що “здійснюється купча”, повинно розумітися формально: йдеться про акт, який є купчою за формою, але не за наслідками. Якщо угоди про розмір винагороди не посліду, то приступають до опису і оцінки майна; перша робиться поліцією, друга — спеціальною комісією [3, с. 431]

З приходом до влади більшовиків були суттєво переглянуті основні початку інституту власності. Право приватної власності було настільки звужене, що його можна вважати існуючим лише як виняток [9]. Основним же способом придбання «соціалістичної власності» та припинення власності приватної була експропріація, причому безоплатна. «Специфічні умови проведення пролетарської революції в нашій країні викликали необхідність здійснення націоналізації на безоплатних засадах» [96, с.375].

Розвиток інституту примусового припинення в законодавстві проглядається ще в постанові Тимчасового Уряду від 5 травня 1917 року, яким передбачається утворення такого органу, як Особливої присутності з відчуження нерухомого майна для державної чи суспільної користі [61].

Тимчасовий Уряд визнавав допустимим вилучення майна з приватної власності при обов’язковому дотриманні складної процедури та належному

винагороді власників. Відчуження власності, органами державної влади вироблялося або на користь державної скарбниці, наприклад, для влаштування полігону, або ж найчастіше на користь будь-яких загальнокорисних підприємств, наприклад, на користь товариства залізниць. Подібна лояльність і відплатність експропріації була характерна для наступних періодів.

На початкових етапах побудови радянської держави нерідко «правовою базою» для припинення права приватної власності ставало революційна правосвідомість. І лише з розвитком правової системи процес припинення права приватної власності отримав деяке правове регулювання за допомогою декретів і постанов. Незалежно від наявності «правових» підстав позбавлення майна в перші роки радянської влади колишні власники не мали реальної можливості його повернути. Про способи припинення права власності не згадувалося і в подальшому кодифікованому радянському законодавстві. У ЦК УРСР 1922 немає вказівок про способи припинення права власності і переліку підстав виникнення і припинення цього права.

ЦК УРСР 1963 року в главі 12 «Виникнення і припинення права власності» передбачалися тільки підстави його виникнення і припинення. Повне ототожнення підстав і способів придбання (припинення) права власності підтверджує наукова доктрина того періоду. Так, наприклад, О.С. Іоффе у своїй монографії пише: «Слід розрізняти джерела утворення власності та юридичні способи набуття права власності. Джерелом утворення якої власності служить праця ... Якщо, проте, праця - джерело утворення якої власності, то у кожного окремого суб'єкта право власності може виникнути лише за певним юридичних підстав ... Це залежить від відповідних юридичних передумов ... Такі передумови або підстави і прийнято іменувати способами набуття права власності» [96, с.373-374]. На

думку дослідника, способам придбання права власності протистоять способи його припинення.

Таке ставлення до розмежування способів і підстав можна пояснити відсутністю практичної необхідності в останньому. Заперечення приватної форми власності скасовувало необхідність особливого захисту права приватної власності, у тому числі закріпленням вичерпного переліку підстав (способів) припинення права приватної власності. А ключові параметри «соціалістичної власності», способи її виникнення і припинення можна було врегулювати окремими адміністративними рішеннями за рамками цивільного законодавства.

Таким чином, навіть згадка способів припинення права власності в дореволюційному законодавстві не свідчить про розробленості даного питання в цивільно-правовій доктрині того періоду. Створена раніше термінологічна плутанина стала предметом дослідження тільки лише сучасних цивілістів, а у вітчизняній юриспруденції дані дослідження є фрагментарними і вимагають додаткового освітлення та поглибленого дослідження даної проблематики.

Отже, дослідження способів припинення права приватної власності мали місце лише на сучасному етапі розвитку цивілістичної науки, хоча першооснова розуміння способів припинення права власності була закладена ще римськими юристами.

Давньоукраїнське право в силу його казуїстичності та нерозробленості норм договірної права не мало навіть згадки про підстави та способи припинення права приватної власності.

Достатнього рівня розробки питання правоприпинення права приватної власності досягли на дореволюційному етапі розвитку російської цивілістики. Однак, розмежування способів і підстав в законодавстві того періоду не проводилося, як і не давалися визначення термінів «спосіб» і «підстава».

Радянський період вітчизняної історії характеризувався свідомим заперечуванням ідеї приватної власності, а, отже, розробок з питань підстав та способів припинення права власності не велося з огляду на ідеологічні фактори.

РОЗДІЛ 2

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ

2.1. Правовідносини власності на сучасному етапі розвитку цивільного законодавства в Україні

Власність завжди була невід’ємним атрибутом особи і громадянина, навіть тоді, коли набувала химерної форми «індивідуальної» та максимально обмежувалася. Власність завжди була предметом суперечок, конфліктів, розбратів і війн. Крім того вона залишалася привабливим об’єктом вивчення багатьох наук з давніх давен.

І. Кант відносив до власності «усяке вміння, ремесло, красне мистецтво чи науку», які надають засоби існування [100, с.299]. Звідси випливає, що майном може бути абсолютно все. Це стосується і власності, яка належить окремому громадянину чи юридичній особі, тобто приватної власності [20, с.121]. У загальному випадку власність пов’язується з речами (об’єктами власності), та зрозуміло, що власність не сама річ, а відносини з приводу об’єкта власності (майна, результатів інтелектуальної діяльності тощо). Будучи ж законодавчо урегульовані, відносини набувають форми права власності [136].

За сучасних умов розвитку цивілізації відбувається значне розширення кола об’єктів права власності: поряд з речовими об’єктами з’являється значна кількість неречових (безтілесних) об’єктів, які розуміються як права, що мають вартість та грошову оцінку, але являють собою «ідеальний» майновий об’єкт неречового характеру. До таких об’єктів відносять об’єкти промислової, фінансової і комерційної власності. Серед нових об’єктів права власності в юридичній доктрині виділяються органи і тканини людини, які можуть бути предметом

трансплантації. Неречові (безтілесні) об'єкти права власності також підлягають правовому захисту [127, с.165].

В юридичній літературі право власності традиційно розглядається в об'єктивному та суб'єктивному розумінні. Право власності в об'єктивному розумінні - це загальна сукупність правових норм, які імперативно встановлюють належність матеріальних благ власникам, визначають обсяг їх повноважень, підстави й умови припинення права власності, охороняють право власності [43, с.125].

Класична римська юриспруденція розкривала сутність власності через універсальну формулу – *plena in re potestas*, тобто, як повну владу над річчю. Однак такий підхід до розуміння сутності власності не єдиний [170, С.59].

Однак римська юриспруденція не виробила «єдиного» й «абсолютного» права власності, натомість, як зазначає В.А. Савельєв, в римському праві було добре розроблено інститут права власності, «розділеної» на окремі повноваження. *Dominium* означав повну правомірну владу, належне панування над певним тілесним об'єктом, в якому поєднувалися речово-правовий та особистісний аспекти; він набувався виключно законними способами. *Proprietas* – це речове право, яке протиставлялося іншому речовому праву – *usufructus* – праву користування річчю та одержання доходів. Призначення *proprietas* – підкреслити не аспект володарювання над річчю, а її приналежності певній особі; тому між власністю (*proprietas*) та володінням немає нічого спільного [285, с.139].

Звична для вітчизняного права тріада повноважень була сформована в працях західноєвропейських вчених; в російському праві її запропонував свого часу В.Г. Кукольник.

Абсолютність такої концепції права власності піддавалася сумніву ще в радянський період розвитку правової думки. Було виділено три

теоретичні моделі права власності: елементарну, модель розщепленого права власності та модель права власності з відокремленим правом управління. У кожній моделі роль соціального стрижня виконує інший компонент: в елементарній – компонент фіксації (норми про закріплення права власності за особою та можливості витребування речі з чужого незаконного володіння); в моделі розщепленого права власності – компонент позиціонування (норми, що визначають правовий статус кожного власника та опосередковують оборот об'єктів власності); в моделі права власності з відокремленим управлінням – компонент управління поряд з компонентом позиціонування [284, с.192].

З середини 19 ст. у західній філософії на ґрунті неоліберальних поглядів широкого поширення набуває ідея соціальної функції власності, яка обґрунтовує правомірність обмеження державою права приватної власності в публічних інтересах. Представники цієї теорії (О. Конт, Л. Дюгі) вважали, що суб'єкти права власності зобов'язані підкорятися соціальним нормам і виконувати покладені на них соціальні функції [286, с.56].

Сучасне бачення права власності можна трактувати як концепцію «соціального лібералізму», що знаходить свій прояв: 1) у багатоманітності проявів (видів, типів, форм) права власності; 2) в утвердженні принципу рівноправності всіх власників; 3) у розумінні приватної власності як природного права людини, яке, поза волею свого носія може відчужуватися лише у випадках, які прямо передбачені законом; 4) у поступовому переході від абсолютного до обмеженого характеру права власності у зв'язку з зростанням соціальної функції власності (власність зобов'язує – ч.3 ст.13 Конституції України) [106, с.139].

Одне з центральних місць у чинному ЦК України відведено інституту права власності, норми якого зосереджено в Книзі третій «Право власності та інші речові права». Однак, розташовані тут норми не є єдиним джерелом

правового регулювання відносин власності, оскільки чимало надзвичайно важливих норм містяться за межами ЦК України. Насамперед необхідно відзначити Конституцію України, в якій у десяти статтях визначені концептуальні засади побудови правового механізму регулювання відносин власності. Важливими для інституту права власності є норми Сімейного кодексу України, Земельного кодексу України, Господарського кодексу України та інших законів України [72, с.69].

11 вересня 1997 року в Україні набула чинності Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод. В ст. 1 Протоколу цієї Конвенції, зокрема, записано: «Кожна фізична чи юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права» [209].

Крізь призму прав людини вирішує питання власності й Основний Закон України. Зокрема, ст. 41 Конституції України встановлено: «Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності» [116]. Таким чином, фактично проголошується право приватної власності, яке належить фізичній особі. Частина третя цієї ж статті Конституції містить норму, яка надає можливість громадянам для задоволення своїх потреб користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до Закону.

Загалом до інституту права власності відносяться правові норми, які: встановлюють належність матеріальних благ власнику; встановлюють підстави та умови виникнення у суб'єктів права власності; визначають обсяг повноважень власника щодо володіння, користування та розпорядження матеріальними благами; встановлюють підстави та умови припинення права власності на належні суб'єктові матеріальні блага; встановлюють правові засоби захисту (охорони) прав власника [261, с.304].

Разом з тим, відносини власності регламентуються та закріплюються не тільки в джерелах права, але й за допомогою окремих соціальних регуляторів (моральних норм, традицій та інших неписаних правил). Це дозволяє стверджувати, що якщо природа власності й об'єктивна, то відносини власності, особливо у неформованому інституційному середовищі, можуть бути суб'єктивними [136].

Значних трансформацій зазнали суспільні відносини в пострадянських країнах на зламі століть. В основі становлення ринкової економіки та ринкових відносин лежали значні перетворення власності. Так наприкінці 80-90-х років у країнах Східної Європи були прийняті плани та програми ринкової трансформації, наприклад: «план Бальцеровича» у Польщі (1989 р.); «Програми економічних реформ та політики України» (1992 р.) та ін. Незважаючи на істотні розбіжності у визначенні та реалізації економічної політики, для них характерними є чимало спільних рис та особливостей. Основним напрямом програм та практики ринкових реформ у східноєвропейських країнах є процес роздержавлення й приватизації [150, с.322].

Найважливіша роль в цьому процесі належить державі. Саме вона встановлює «правила гри» на приватизаційному полі, готує законодавчу основу, формулює мету, визначає параметри та критерії реформування власності. Роль держави в проведенні приватизації проявляється перш за все у виробленні політики перетворення власності, яка являє собою досить складний і багатовекторний процес, оскільки торкається не тільки економічних, але і соціальних, і політичних та ідеологічних інтересів широких верств населення [210, с.243]. Процес приватизації в Україні став одним із основних рушіїв економічних реформ, тож у ньому позначились не тільки економічні зміни в умовах реформування власності, — він став і головною ареною політичної боротьби. Ці обставини зумовили постійне

корегування законодавчої і нормативної бази, не завжди обґрунтовані зміни в механізмі та пріоритетах приватизації [89, с.11].

З самого початку процес роздержавлення і зміни форм власності йшов в Україні досить важко і повільно. Це зумовлювалося цілим рядом негативних факторів, характерних для періоду переходу від адміністративно-командної системи до ринкової економіки: політичними протиріччями і непослідовністю в здійсненні ринкових перетворень, недостатньою методологічною та методичною підготовкою, надмірною політизацією підходів до здійснення приватизації, прагненням галузевих міністерств і місцевих органів влади вивести за межі приватизації найбільші об'єкти, які представляли собою відомчий, місцевий, а часом і особистий інтерес для окремих керівників, і т. д. [184, с.119].

Дослідники вказують на наявність ряду методологічних проблем в вітчизняному приватизаційному процесі та його законодавчому закріпленні [215]. Серед основних недоліків приватизаційного законодавства необхідно виділити відсутність економічно обґрунтованих і юридично закріплених процедур оцінки майна [223, с.13], неврегульованість питань зміни власника в комунальних підприємств [226, с.132], відсутність ефективних правових механізмів контролю за дотриманням умов приватизаційних договорів новими власниками [65], відсутність законодавчої заборони нецільового використання коштів, отриманих з приватизації майна [69, 203] та юридичної відповідальності за порушення вимог законодавства про приватизацію. На практиці українську приватизацію спіткала ще більша кількість проблем: несистемність контролю державних органів управління за збереженням майна інвестиційно привабливих державних підприємств, більшість яких мають незадовільний фінансовий стан та перебувають на різних стадіях банкрутства; суттєве здорожчання об'єктів приватизації, що приватизуються разом із земельними ділянками [90, С.170]; суттєві порушення правил приватизації, серед яких підробка приватизаційних

документів: приватизаційних паперів, протоколів засідань конкурсної комісії, документів, необхідні для оформлення права власності, висновків чи актів оцінки майна експерта [226, с.132]; преференції в доступності або заниження ціни та конкуренції при продажу об'єктів права державної власності [175, с.10].

Як зазначає В.С.Резнік, сучасне українське суспільство глибоко розшарувалося внаслідок приватизаційної реінституціоналізації приватної власності. Відтак виникли загрози соціальних розмежувань, розколів та протиборств. Запобігти останнім може соціальна інтеграція, однією із передумов якої є легітимація приватної власності, тобто соціальне визнання приватної власності [212, с.83]. Невід'ємною передумовою соціального визнання приватної власності має стати достатнє та стабільне правове регулювання відносин власності в Україні, дійсні та безперечні гарантії сталості й непорушності права приватної власності, захищеність з боку держави реальної можливості власника здійснювати всі правомочності в межах права приватної власності.

Майже 70 років панування радянської ідеології в українській економіці, політиці, соціумі залишили своє тавро на всіх без виключення суспільних відносинах, залишили сліди своїх ідей в свідомості громадян, сформувавши певні стереотипи та уявлення.

Радянська система славилася своїм негативним ставленням до всього приватного. Її поява пов'язана з егалітарно-колективістськими цінностями, що ґрунтуються на марксистській ідеології, яка виникла з аналізу капіталізму у вигляді реакції на нього [41, с.77].

У такій системі не було місця приватній ініціативі і приватній власності; відтак агресивна радянська пропаганда вкупі з марксистсько-ленінською теорією цілеспрямовано й методично дискредитувала їх протягом наступних десятиліть. Кільком поколінням радянських громадян з дитинства прищеплювались колективістські стереотипи, а разом з ними –

відразу й ненависть до приватної власності та заснованому на ній способі життя [50, с.107-108].

В перші роки існування радянських республік у хвилі революційних подій на практиці були засвоєні основи припинення (позбавлення) існуючої в царській Росії приватної власності, що однак не викликало необхідності розробки в юридичній доктрині теорії підстав та способів припинення права приватної власності. «Революційна свідомість» не потребувала легітимації в мотивувальних частинах нормативних актів та науковій доктрині.

Аналізуючи роль держави у сфері власності в радянський період, слід зазначити, що в Україні, як і в інших республіках колишнього Радянського Союзу, реальним суб'єктом привласнення була держава. Вважалося, що відчуження трудящих від засобів виробництва, створюваного ними продукту усувається встановленням суспільної власності на засоби виробництва. Загальноприйнятою була думка, що держава має опосередковувати якомога більше, а в ідеалі – всі процеси привласнення [20, с.260].

Суттєве обмеження приватної власності, масштабна націоналізація значних секторів промисловості, намагання відмовитися від валюти, обмеження внутрішнього ринку і монополізація комуністичною державою зовнішньої торгівлі тощо не могло зрештою не призвести до економічних потрясінь і, як наслідок, до масового зuboжіння населення [23, с.32].

Абсолютне несприйняття більшовиками приватної власності привело також до ліквідації права власності на домоволодіння та націоналізацію житлового фонду, насамперед у містах, хоча ні економічної, ні політичної необхідності в проведенні такої акції не було [18, с.23-24].

Конституція УРСР 1978 року встановлювала дві форми власності: державну (загальнонародну) й колгоспно-кооперативну. Остання являла

собою власність відповідних колективів, тобто колективну власність [40, с.26].

Лише на початку 1990-х років у радянській цивільній науці почали поступово вимальовуватися обриси принципово нового для радянської правової системи підходу до оцінки відносин власності. Зокрема, відбулася «реабілітація» приватної власності, намітився значний прогрес у поступовому наближенні розуміння цього інституту до того, що властивий для західної традиції права [43, с.317].

На момент відновлення приватної форми власності в період перебудови склалися такі реалії соціально-політичної й економічної ситуації: консервативність українського населення та панування в його масовій свідомості соціалістичних стереотипів із домішкою традиційної селянської дрібнобуржуазності; панування старої комуністичної бюрократії у нових владних структурах зверху донизу; економічне панування «красних» директорів на державних підприємствах й, відповідно, у виробничому секторі; відсутність вільних і достатніх фінансових капіталів у бажаючих придбати державну власність; непідготовленість державних підприємств до приватизації та до роботи в новій економічній ситуації; нерозуміння значною частиною населення процесів приватизації й небажання адаптуватися до умов нової системи господарювання; відсутність сформованого ринкового середовища, спроможного забезпечити конкурентність купівлі-продажу державної власності [17, с.239].

Для більшості громадян України ринкові інститути (серед яких приватна власність) постали не як соціальні рецидиви, а радше як соціальні інновації, до яких необхідно адаптуватися [22, с.126].

Спроба закріпити перелік форм власності була зроблена у статті 2 нині нечинного Закону України «Про власність». У частині 4 цієї статті зазначено: «Власність в Україні виступає в таких формах: приватна,

колективна, державна. Всі форми власності є рівноправними». Частина 5 цієї ж статті закріплювала: «Власність в Україні існує в різних формах. Україна створює рівні умови для розвитку всіх форм власності та їх захисту». Отже, навіть в період дії Закону України «Про власність» не закріплювалося вичерпного переліку форм власності [64, с.25].

Із прийняттям Конституції України законодавець закріпив багатоманітність форм власності та свободу економічних відносин [34, с.59]. Як слушно зазначають укладачі коментаря до Конституції України, чинна Конституція не дає визначення і вичерпного переліку всіх існуючих в Україні форм власності [42]. В цьому, на думку провідних науковців немає потреби. Адже радянський термін «форми власності» досить нечасто зустрічається в чинному цивільному законодавстві. Вживання терміну «форми власності» у законодавстві є юридично незначущим і не тягне за собою встановлення розбіжностей у змісті права власності різних власників. Цим і обумовлено те, що форми власності в ЦК не врегульовуються, а щодо цього терміну склалося устояне бачення як до економічної, а не правової категорії [236, с.145].

Не використовуючи категорії «форми власності», ЦК України містить окремі статті, присвячені праву власності Українського народу, праву приватної власності, праву комунальної власності та праву державної власності. Таким чином, у Цивільному кодексі України втілено модель, згідно з якою існує єдине право власності із однаковим для всіх суб'єктів цього права змістом та загальними ознаками, у якого можуть бути різні суб'єкти (Український народ, особи, держава Україна, територіальні громади) [64, с.48].

Аналізуючи сучасний стан правового регулювання та доктринальних розробок щодо виділення форм власності в Україні, І. Спасибо-Фатєєва приходить до висновку, що права власності різних суб'єктів має свою специфіку, але «вона не має приводити до встановлення різноманітних

класифікацій права власності на форми, а також на типи та види. Адже наявність форм власності мала б свідчити про існування різних правових режимів власності, які встановлюються для різних власників. Відтак, сутність форми полягає у встановленні певних обмежень або, навпаки, переваг для тих чи інших суб'єктів — носіїв права власності: або держави, або територіальних громад, або приватних осіб — фізичних чи юридичних» [236, с.154]. Я.М. Шевченко також виступає з критикою виділення окремих форм власності. Аргументуючи свою думку аналогічно, вчений приходить до висновку, що поділ на форми власності втрачає будь-який сенс [76, с.170–174]. Обидва дослідники вважають, що форми власності відображають скоріше власність в економічному розумінні.

На противагу такій думці Ю.П. Пацурківський доводить, що немає необхідності проводити розмежування між власністю в економічному розумінні та правом власності як юридичною категорією. Немає необхідності також зосереджувати увагу на особливостях категорії «власність в економічному змісті», тому що вона може бути успішно замінена «володінням», добре відомою категорією цивільного права, тому що «власність в економічному розумінні» та «володіння» за своїм змістом фактично збігаються [170, с.63].

Кардинально іншу точку зору має А. Гук, який вважає, що, оскільки категорія «форми власності» застосовується у Конституції України, то саме ці окремо виділені власності і є формами власності. Будь що інше є не формами, а видами власності (довірча власність, іноземна власність, змішана власність, державна корпоративна власність, спільна власність тощо). Дослідник вважає, що варто привести законодавство України у відповідність із положеннями Конституції України та Цивільного кодексу України і залишити вичерпний перелік лише із трьох форм власності — приватна, комунальна та державна [64, с.29].

Справедливим видається прагнення провідних українських правників позбутися радянської стереотипної термінології та застарілого та невідповідного сучасним реаліям змістового наповнення юридичних категорій, однак остаточний висновок не вважаємо таким слушним. Як би українське законодавство не декларувало рівність всіх суб'єктів власності, це загалом не скасовує того факту, що на практиці правові режими різних форм власності не є тотожними, а тим паче не можна стверджувати, що власність охоплюється єдиним правовим режимом.

Для подальшого дослідження даного питання необхідно звернутися до визначення терміну «правовий режим». Як слушно зазначає Т.П. Мінка, єдиної теорії щодо визначення правової природи правових режимів, їх місця в системі права до нашого часу так і не вироблено, хоча правові режими є відомим явищем для юридичної науки [147, с.123]. Правові режими згадуються і у законодавстві, однак їх поняття законодавцем не надається.

Неодноразові спроби опанування сутності правового режиму були зроблені в юридичній науці. Поняття «правовий режим», уведене в науковий обіг академіком А.В. Венедиктовим, уперше з'явилося на початку 50-х років XX століття. Загальнотеоретичне осмислення цієї категорії розпочалося у 80-х роках XX століття, коли почала формуватися наукова концепція правового режиму, активно вивчалася його юридична природа, сутність і зміст [87, с.74].

С.С. Алексєєв під правовим режимом розуміє порядок регулювання, який виражається в комплексі правових засобів, які характеризують особливе поєднання дозволів, що взаємодіють між собою, заборон, а також позитивних зобов'язань, і створюють особливу спрямованість регулювання [4, с.243].

Конкретизуючи визначення С.С. Алексєєва, М.І. Матузов та О.М. Малько пропонують визначати правовий режим як особливий

порядок правового регулювання, що виражається в певному поєднанні юридичних засобів, що створюють бажаний соціальний стан, конкретний ступінь сприятливості або несприятливості для задоволення інтересів суб'єктів права. Вони вказують на наближеність правового режиму в системі юридичних категорій до поняття «правовий стан», «правове становище», «правовий статус» [143, с.16–17].

Формування конкретного правового режиму має свої закономірності генезису. У процесі встановлення правового регулювання законодавець, будь-якої держави бачить недосконалість єдиного підходу до регулювання всіх груп відносин, відсутність у деяких випадках системного підходу та чіткого застосування норм чинного законодавства. Саме тому з'являються виключення із загальних правил для справедливого і якнайбільш ефективного регулювання деяких суспільних відносин. У зв'язку з цим виникає додатковий інструментарій у правовій системі кожної держави. Такий особливий порядок (інструмент) регулювання окремих суспільних відносин має комплексний підхід, який фактично базується на загальних правилах і нормах в існуючій правовій системі, але одночасно має деякі особливості в регулюванні, які можуть включати особливий суб'єктивний склад, особливий склад об'єктів права, особливі методи взаємодії конкретних видів суб'єктів із об'єктами права, особливу систему правових гарантій (юридична відповідальність за порушення особливого статусу), особливі механізми правового регулювання (норми, юридичні факти, правовідносини, правозастосування, акти реалізації прав та обов'язків) тощо [118, с.25].

Розуміння сутності правових режимів не однакоє в спеціальній юридичній літературі, адже галузеві правознавці вказують, що в конкретних правових відносинах правовий режим зумовлюється специфікою об'єкта або суб'єкта. І.М. Отрош пропонує розглядає поняття правовий режим у двох розуміннях – широкому та вузькому. У широкому

розумінні правовий режим являє собою особливий порядок законодавчого регулювання діяльності, дій або поведінки фізичних і юридичних осіб у різних сферах суспільних відносин; у вузькому – це закріплене в нормах права особливе поєднання юридичного інструментарію (юридичних засобів), що характеризується наявністю певних умов, конкретністю (визначеністю) суспільних відносин, зв'язком з певним об'єктом і переслідуванням сприятливої, корисної для суспільства та держави мети [54, С.32].

А. Лозовий доводить, що публічно-правова сторона правового режиму найбільш яскраво розкривається в широкому розумінні, а приватноправова – у вузькому [134, с.139].

Окремо в літературі виділяється цивільно-правовий режим, під яким розуміють особливий порядок цивільно-правового регулювання, зорієнтований на упорядкування триваючих соціальних процесів (станів), що становить сукупність юридичних засобів, які утворюють їх особливе поєднання. Так, наприклад, цивільно-правовий режим майна – це особливий порядок регулювання відносин, а також сукупність цивільно-правових норм, що встановлюють порядок використання майна як об'єкта цивільних прав учасниками цивільних правовідносин [87, с.128].

Як зазначає Т.П. Мінка, правовий режим галузі права складається з великої групи однорідних суспільних відносин, які становлять окрему, відносно самостійну сферу суспільного життя (предмет галузі права). Для правового режиму галузі права характерна особлива цілісна система регулятивного впливу, яка характеризується специфічними прийомами регулювання, особливим порядком виникнення і формування змісту прав та обов'язків, їх реалізації, специфікою санкцій, способів їх реалізації, а також дією єдиних принципів, загальних положень, які поширюються на дану сукупність норм (метод правового режиму) [148, с.20].

З огляду на предмет та метод цивільного права як галузі приватного права доцільним є виділення окремих видів права власності за суб'єктним критерієм. Згідно чинного законодавства можна виділити право власності фізичних та юридичних осіб (право приватної власності), право державної власності, право комунальної власності та право власності Українського народу. Особливе значення правового режиму приватної власності та актуальність досліджень його правової природи зумовлюється природною неоднорідністю правовідносин власності для різних суб'єктів. Особливо це стосується засобів та способів захисту суб'єктивного права, адже окремій особі як власнику в здійсненні його суб'єктивного права протистоїть окрім всіх інших осіб ще й держава і територіальна громада (орган місцевого самоврядування), які на відміну від приватної особи (фізичної або юридичної) наділені особливими можливостями впливу на поведінку учасників правовідносин, в тому числі й окремих осіб у відносинах власності. В силу своєї природи держава може застосовувати примус до інших суб'єктів права, тим сам забезпечуючи додатковим рівнем захисту власні суб'єктивні права. В меншій мері, але все ж таки є справедливим дане твердження щодо територіальних громад, правомочності власника від імені яких здійснюють органи місцевого самоврядування.

З урахуванням вищезазначеного необхідно звернути увагу на комплексність правового режиму власності держави та територіальних громад, адже ряд ключових для цих суб'єктів принципів здійснення права власності лежить в сфері регулювання конституційного та адміністративного права, що в свою чергу накладає відбиток і на правовий режим права власності окремих суб'єктів права власності.

Якщо в рядових об'єктах права власності розбіжності в правовому регулюванні окремих форм власності проявляються неочевидно, то щодо правових режимів власності на нерухомість, землю, підприємства

неоднорідність правових режимів такого майна щодо різних суб'єктів не можна обійти стороною.

Так, суб'єктами права власності на землю (земельну ділянку) згідно зі ст. 374 ЦК України, ст. 80 ЗК України є фізичні особи, юридичні особи, держава, територіальні громади. Проте, це положення, як випливає з наступних частин ст. 374 ЦК України та норм ЗК України, слід тлумачити обмежувально. Зокрема, іноземні громадяни та особи без громадянства можуть набувати права власності лише на земельні ділянки несільськогосподарського призначення в межах населених пунктів, а також на земельні ділянки несільськогосподарського призначення за межами населених пунктів, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, що належать їм на праві приватної власності. Отже, очевидна невідповідність обсягу прав іноземців та осіб без громадянства в галузі власності на землю.

Проте, й серед інших суб'єктів немає юридичної рівності щодо можливості бути власниками тих чи інших об'єктів. Зокрема, не можуть передаватись у власність окремих фізичних та юридичних осіб землі загального користування населених пунктів – комунальна власність (майдани, вулиці, пляжі, парки, сквери, кладовища, місця знешкодження та утилізації виходів тощо); землі під залізницями, автомобільними дорогами, об'єктами повітряного і трубопровідного транспорту; землі під об'єктами природно-заповідного фонду, історико-культурного та оздоровчого призначення, що мають особливу екологічну, оздоровчу, наукову, естетичну та історико-культурну цінність, якщо інше не передбачено законом; землі лісового та водного фонду, крім випадків, визначених ЗК України; земельні ділянки, які використовуються для забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування [252].

Цим особам не передаються також у власність (так само як і у комунальну власність): землі атомної енергетики та космічної системи; землі оборони; земельні ділянки, які використовуються для забезпечення

діяльності Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів державної влади, Національної академії наук України, державних галузевих академій наук; земельні ділянки зон відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи [252].

Неоднорідність правового режиму власності для всіх суб'єктів проявляється й під час припинення права власності на землю. Так при відчуженні нерухомості необхідною умовою її продажу є підготовка експертно-грошової оцінки нерухомого майна для оподаткування цієї дії. Розмір та порядок сплати податків завжди були невід'ємною частиною державної політики. Згідно Податкового кодексу України доходи, одержані від продажу об'єктів нерухомості, обкладаються податком на доходи фізичних осіб за ставкою 5% при продажі нерухомості, яка знаходиться у власності платника податків менш трьох років. У разі, коли продавцем нерухомості є фізична особа-нерезидент, ставка податку становить 15% (17%) від договірної вартості об'єкта, але не нижче його оціночної вартості. Якщо угода купівлі-продажу укладається між фізичними особами, то податок на прибуток від продажу нерухомого майна сплачує продавець до нотаріального посвідчення такого договору. Якщо покупцем виступає фізична особа-підприємець або юридична особа, то саме вони виконують функції податкового агента, отримують та перераховують податок. Покупець, у свою чергу, зобов'язаний сплатити державне мито та податок до пенсійного фонду в розмірі 1% від договірної вартості нерухомого майна, але не нижче його оціночної вартості. При даруванні нерухомості податок повинен сплатити новий власник – обдарований [62, с.166-167]. Принципові особливості оподаткування не дають змогу поширити цей режим на державу та територіальну громаду.

Отже, в Україні існує єдиний правовий режим права власності із однаковим для всіх суб'єктів цього права змістом та загальними ознаками,

у якого можуть бути різні суб'єкти (Український народ, особи, держава). У межах загального цивільно-правового режиму власності можуть мати місце окремі режими – в залежності від типу майна та виду чи кількості власників. Класифікація власності на види (чи типи) за критерієм суб'єкта власності (якщо термін «форми» видається некоректним) має практичне значення для встановлення належного правового регулювання нових способів трансформації форм власності: реприватизації, легалізації тіньового чи «сірого» майна тощо.

Суб'єктами права приватної власності є фізичні і юридичні особи. Ще римські юристи апелювали до необхідності розмежування суб'єктів цивільних прав: фізичних осіб та організацій [279, с.105].

Суб'єктами права приватної власності є лише ті юридичні особи, які хоча б частково є об'єктами права приватної власності, включаючи право приватної власності іноземців. Інші юридичні особи (а саме ті, які знаходяться у 100% державній чи комунальній власності) є суб'єктами не права власності, а прав на чуже майно [64, с.28].

Отже, право власності та інші речові права займають значне місце в цивільно-правовому регулюванні та наукових дослідженнях. Сучасне бачення права власності можна трактувати як концепцію «соціального лібералізму». В Україні однак відмічається наявність пережитків радянської системи відносин власності на соціальному, культурному та юридичному рівнях: догмати радянської ідеології залишили сліди своїх ідей в свідомості громадян, сформувавши певні стереотипи та уявлення.

2.2. Поняття та правові наслідки припинення права приватної власності в Україні

Для досягнення завдань дослідження слід окремо сконцентруватись на ключовому для українського законодавства принципі пріоритету прав

людини (серед яких, як вже зазначалося, право власності) стосовно держави, який є первинним і представляє системоутворюючий принцип правової держави [44, с.519].

Права, свободи і законні інтереси людини та громадянина повинні бути не тільки задекларовані у законодавчих актах, але й забезпечені та гарантовані державою, що уможливлює їх перехід з потенційного стану в реальний [45, с.519]. Справедливою і для цивільного права є запропонована доктриною адміністративного права концепція, за якою держава має дбати про інтереси громади, тобто діяти на «благо людини», за допомогою всебічного забезпечення пріоритету її прав, свобод й інтересів [1, с.57].

Конкретизацію даний принцип отримує в інших статтях Основного Закону (норми яких, до речі, є нормами прямої дії). Так, згідно зі ст. 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом. Громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону [116]. Використання законодавцем прикметника «кожний» означає перш за все кожну людину, фізичну особу, до яких відносяться громадяни України, громадяни іноземної держави, особи без громадянства, а також створена громадянами юридична особа, та подальший текст статті дає змогу говорити про особливу стурбованість законодавця проблемою гарантування непорушності права приватної власності. Це виглядає цілком логічним з огляду на наведені раніше факти з історії нашої держави, особливо її радянського періоду.

Прагнення нашої держави остаточно позбутися пережитків радянської ідеології, продиктованої марксистсько-ленінським економічним вченням, підтверджується закріпленням на найвищому рівні непорушності права приватної та інших форм власності. Згідно з положеннями

Конституції України (ст. 41) ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Це означає, що право приватної власності може бути припинено з підстав і в порядку, передбаченому законом. Держава через законодавче регулювання та створення системи захисту здійснює забезпечення належних умов для реалізації права власності [19, с.11].

Однак вітчизняна практика ринкового реформування суспільних інститутів переконливо свідчить, що конституційне закріплення права приватної власності зовсім не гарантує конструктивного сприйняття цієї норми масовою свідомістю [24, с.102].

Дані соціологічних досліджень демонструють, що на теперішньому етапі переважна частина громадян України підтримує інститут приватної власності. Зокрема, результати соціологічного опитування Центру «Социс» на тему «Реформи, бізнес і політика», проведеного в 2007 р., свідчать, що більшість українських громадян толерантно ставиться до приватної власності, тією чи іншою мірою адаптувалися до умов ринкового простору. Однак слід зазначити, що вони донині перебувають під впливом радянських стереотипів та ліво-популістських гасел відносно грошей, великої приватної власності й бізнесу. Так, 74 % українців вважають, що держава повинна захищати приватну власність і заохочувати розвиток національного бізнесу, але це не заважає майже 70 % громадян підтримувати гасло реприватизації об'єктів великого бізнесу в Україні [22, с.124].

Теорія соціальної функції власності, пов'язана переважно з приватною власністю, вбачає основну функцію останньої в служінні суспільним інтересам, поєднанні індивідуальних та суспільних інтересів. На державу покладається обов'язок справедливого регулювання процесу втручання у відносини приватної власності [172, с.48].

В контексті євроінтеграції питання про правовий режим приватної власності в Україні мають неабияке значення для створення нормального інвестиційного клімату в Україні [287, с.79].

Прагнення нашої держави остаточно позбутися пережитків радянської ідеології, продиктованої марксистсько-ленінським економічним вченням, підтверджується закріпленням на найвищому рівні непорушності права приватної та інших форм власності. Згідно положень Конституції України (ст. 41) ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності.

О.А. Красавчиков зазначає, що «у русі правовідносини можна відзначити два головних вузла - виникнення і припинення. До них потрібно додати ще один проміжний і не завжди існуючий момент – зміна» [122, с.76].

Неоднозначність філологічного тлумачення лексичного значення слова «припинення» не може не знайти відображення і в юридичній доктрині, що широко використовує категорію «припинення». Однак цілком очевидно, що в загальному вигляді поняття «припинення» має однозначне ставлення до якого-небудь дії, причому тільки до такої дії, яке на момент його припинення фактично існує. Існування дії і визначає динамічну компоненту категорії «припинення», бо відсутність дії автоматично передбачає неможливість його припинення, також як і трансформації.

Законодавчо термін припинення завжди взаємопов'язаний із поняттям правовідносин (наприклад, припинення суб'єктивних прав, обов'язків, відповідальності, договорів, повноважень), і лише інколи вживається в значенні припинення суб'єкта (наприклад, юридичної особи) [272, с.233].

Більш конкретний зміст категорія «припинення» отримує в юридичній науці. В якості дії, що підлягає припиненню, в цьому випадку виступає цивільне правовідношення, а точніше його об'єкт, під яким

юридична наука розуміє поведінку зобов'язаних сторін договору. У відносних правовідносинах, в яких уповноваженій стороні протистоїть конкретна зобов'язана сторона правовідносини, така поведінка виражається у вигляді дії зобов'язаної сторони по виконанню обов'язків.

Однак, наприклад, факт знищення індивідуально-визначеної речі припиняє правомочності власності в повному обсязі, а якщо взяти до уваги, що загибель речі може з'явитися результатом зовнішнього впливу невольового походження (наприклад, природного катаклізму), то на підставі цього можна зробити висновок, що категорія «припинення «щодо правовідносини в юридичній науці безпосередньо не пов'язана тільки з дією, так як припинення підлягають не тільки динамічні, але й статичні правові конструкції [82, с.22].

В юридичній літературі під припиненням права власності розуміється абсолютна і безповоротна втрата правового зв'язку між власником і належної йому на праві власності річчю в результаті дії або настання різних юридичних фактів (угод, рішень суду, юридичних вчинків, подій, неправомірних дій учасників цивільних правовідносин, правомірного використання і споживання майна) [258, с.8].

Припинення права приватної власності враховуючи положення цивільного законодавства України в переважній більшості випадків пов'язане з набуттям права власності на те саме майно іншою особою, але є випадки коли припинення права власності не пов'язане з набуттям даного права іншою особою [28].

Як зазначає Т.Є. Крисань, на сьогодні існує проблема незаконної трансформації об'єктів приватної власності та як наслідок – відсутність належних і реальних гарантій суб'єктивних прав власників. Дані проблеми існують завдяки ненадійній системі реєстрації прав власності, недосконалому містобудівному законодавству та законодавчій базі, що регулює питання нерухомості взагалі [127, с.164].

І.А. Спасибо, розглядаючи процес набуття права власності суб'єктом приходиться до висновку, що результатом даного процесу є правонабуття, яке є ширшим за способи та підстави набуття права власності [235, с.11]. За аналогією з висновками вченого можемо резюмувати, що й правоприпинення є результатом процесу припинення права приватної власності, а саме правоприпинення включає в себе такі елементи як підстави, способи, умови, строки.

Правоприпинення також є одним з ключових моментів динаміки правовідносин наряду з правонабуттям та правозміною. Згідно законодавства право власності користується особливим захистом щодо його припинення, що підтверджується нормами Конституції України, ЦК України, ЗК України та багатьох інших законодавчих актів. Особливо це стосується саме права приватної власності, яке природньо є найбільш беззахисним в порівнянні з аналогічним правом держави та територіальної громади.

З економічної точки зору існують два різні випадки трансформаційних змін права приватної власності в Україні:

1. Внаслідок ринкової конкуренції право власності переходить від менш ефективних власників до більш ефективних. Процес є тим інтенсивнішим, чим більшим є захист від тенденцій монополізації і недобросовісної конкуренції. Держава в такому перерозподілі відіграє роль гаранта забезпечення конкурентного середовища. Методами трансформації форм власності тут є реприватизація та денаціоналізація.

2. Організовані державою політико-економічні та правові заходи щодо перерозподілу власності. Пряме втручання держави у формування власності може набувати таких форм: націоналізація, реприватизація та інші [37, с.12].

Правоприпинення для забезпечення цілей правового регулювання необхідно пов'язувати з волею суб'єкта конкретного права.

Науковці, систематизуючи правоприпинення права власності виділяють три їх групи:

а) добровільне припинення права власності (за волею власника) - відчуження власником свого майна, знищення ним його, відмова власника від свого майна, припинення юридичної особи за рішенням її учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами тощо;

б) примусове припинення права власності, що відбувається проти волі власника (або без урахування її) - припинення права власності на майно, яке за законом не може належати цій особі; викупу пам'яток історії та культури; викупу земельної ділянки у зв'язку із суспільною необхідністю; викупу нерухомого майна у зв'язку з викупом з метою суспільної необхідності земельної ділянки, на якій воно розміщене; звернення стягнення на майно за зобов'язаннями власника; реквізиції; конфіскації; припинення юридичної особи за рішенням суду про визнання недійсною державну реєстрацію юридичної особи, про визнання банкрутом, а також в інших випадках, встановлених законом (ст. 110 ЦК України), тощо;

в) з об'єктивних причин, що не залежать від волі осіб, на виникнення та перебіг яких власник (інша особа) не може впливати (знищення майна в результаті стихійного лиха, смерть власника тощо). Фізична особа може скласти заповідальне розпорядження, яке вступає в силу на випадок смерті, але внаслідок незворотності цього процесу (настання смерті) смерть власника є тією об'єктивною обставиною, яка має бути визнана такою, на настання якої особа, за розумних умов, впливати не може [105].

На позначення кожної із груп вважаємо слід використовувати терміни добровільне, вимушене, примусове правоприпинення.

Припинення права власності найчастіше відбувається саме за волею власника, примусове припинення права власності є виключенням [171, с.453].

Відмовляючись від права власності, знищуючи річ, відчужуючи за цивільно-правовими договорами, споживаючи її, власник здійснює правомочності розпорядження та користування тобто реалізує різні елементи змісту суб'єктивного права власності фактично здійснює його. У результаті таких дій право власності припиняється. Суб'єктивне право може бути реалізовано фактичними та юридичними діями. Наприклад, використання речі власником її знищення треба розуміти як фактичні дії, а відчуження майна іншій особі розглядається як юридична дія [171, с.458].

У правовій позиції Верховного Суду України у справі за № 6-92цс13, включеній до постанови від 18 вересня 2013 р. суд прийшов до висновку, що особу може бути позбавлено її власності лише в інтересах суспільства, на умовах, передбачених законом і загальним принципами міжнародного права, а при вирішенні питання про можливість позбавлення особи власності мусить бути дотримано справедливої рівноваги між інтересами суспільства та правами власника. До таких висновків Верховний Суд прийшов, аналізуючи зміст ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (запобігання свавільному захопленню власності, конфіскації, експропріації та інших порушенням безперешкодного користування своїм майном) та вивчивши практику Європейського суду з прав людини, який неодноразово вказував на необхідність дотримання справедливої рівноваги між інтересами суспільства та необхідністю дотримання фундаментальних прав окремої людини (наприклад, рішення у справі «Спорронг і Льоннрот проти Швеції» від 23 вересня 1982 року, «Новоселецький проти України» від 11 березня 2003 року, «Федоренко проти України» від 1 червня 2006 року).

«Необхідність забезпечення такої рівноваги, - на думку суду, - відображено в структурі статті 1. Зокрема, необхідно щоб була дотримана обґрунтована пропорційність між застосованими заходами та

переслідуваною метою, якої намагаються досягти шляхом позбавлення особи її власності» [178].

А.А. Крисанов вважає, що всі випадки примусового припинення права власності в свою чергу можуть бути розмежовані за різними підставами: залежно від наявності чи відсутності вини власника, а також залежно від відплатного або безоплатного способу вилучення майна [128, с.13].

Е.С. Бутаєва пропонує також класифікувати способи примусового припинення права власності з використанням таких критеріїв:

1) еквівалентність відносин примусового припинення права власності (оплатне припинення права власності; безоплатне припинення права власності);

2) фізичні характеристики об'єкта, право власності на який припинення (припинення права власності на рухоме майно; припинення права власності на нерухоме майно);

3) правові підстави припинення права власності всупереч волі власника (припинення права власності за рішенням суду; на підставі закону; за рішенням виконавчих органів державної влади та органів місцевого самоврядування);

4) відповідність дій власника щодо належного йому майна вимогам закону (припинення права власності внаслідок неправомірного відносини власника до майна; припинення права власності при правомірному поведінці власника);

5) мета примусового припинення права власності (припинення права власності в цілях застосування покарання за вчинення винним протиправного діяння; припинення права власності з метою забезпечення державних і громадських інтересів);

6) форма власності (припинення права власності на об'єкти, що належать до державної або муніципальної власності; припинення права власності на об'єкти приватної власності);

7) особливості введених особливих режимів правового регулювання суспільних відносин (припинення права власності у зв'язку з введенням воєнного стану; припинення права власності у зв'язку з введенням надзвичайного стану) [29, с.12].

Отже, припинення права приватної власності є абсолютною і безповоротною втратою правового зв'язку між власником і належним йому майном в результаті дії або настання різних юридичних фактів (угод, рішень суду, юридичних вчинків, подій, неправомірних дій учасників цивільних правовідносин, правомірного використання і споживання майна). Правоприпинення є одним з ключових моментів динаміки правовідносин наряду з правонабуттям та правозміною.

Абсолютний характер права власності (в тому числі і права приватної власності) висуває особливі умови до процесу припинення права власності. Право власності надає власнику повну владу над своїм майном і абсолютний захист (тобто можливість подання позову проти будь-якого порушника його прав власника).

РОЗДІЛ 3

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ СПОСОБІВ ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ

3.1. Розмежування способів та підстав припинення права приватної власності

Існування будь-якого правовідношення пов'язане з настанням конкретних життєвих обставин. Від вираженої в юридичній формі волі законодавця залежить надання правового характеру тим чи іншим життєвим обставинам. Визначення кола і характерних ознак таких обставин має важливе теоретичне і практичне значення, оскільки від визнання того чи іншого феномену юридичним фактом цивільного права залежить віднесення певних відносин, що виникли на його основі, до цивільно-правових, а отже і встановлення переліку тих норм цивільного законодавства, які підлягають застосуванню [131, с.133]. Водночас ніякі правовідносини (в тому числі абсолютні) безпосередньо із закону виникнути не можуть. Для цього необхідно вчинення певних фактичних дій (чи настання подій), що тягнуть на підставі закону виникнення, зміну або припинення правових відносин [163, с.12].

Історично сукупність всіх юридичних фактів вперше набула вигляду системи в першій половині XIX століття зусиллями німецького юриста Фрідріха Карла фон Савіньї. Відповідно до концепції Савіньї, юридично значимі факти протиставлялися фактам юридично несуттєвим і могли виступати або як події, або як волюві дії [233].

В переважній більшості випадків юридичними фактами є поведження, що з волі особи, всупереч або мимо її волі, приводить у дію механізм правового регулювання. Він є обов'язковою умовою виникнення, розвитку і припинення правовідносин. Юридичний факт упорядковує соціальні зв'язки, він визначає юридичну чинність прав і обов'язків, а

також наслідок їх дотримання, використання. Усе це підкреслює велике значення даної правової категорії. [245, с.127].

Юридичні факти повинні одержувати адекватний понятійний вираз і чітке термінологічне позначення. Чітке визначення юридичних фактів підвищує ефективність правового регулювання, позитивно впливає на економічне, соціальне та культурне життя суспільства [112, с.313].

Юридичними фактами не можуть бути абстрактні поняття, однак законодавство може враховувати суб'єктивну сторону вчинків (інтерес, мету) як елемент складного юридичного факту [245, с.127].

Правовідносини власності виникають, видозмінюються та припиняються за наявності певних юридичних фактів, які звичайно розглядаються як підстави виникнення та припинення права власності [263, с.204–205].

Правоприпинення неможливе без підстав та способів, необхідних для цього. Доктринальне вирішення розмежування підстав та способів припинення права власності є надзвичайно актуальним з огляду на ту плутанину в категоріальному апараті, що має місце в науковій публіцистиці на даний момент. Так, Н.В. Вороніна в статті з назвою «Способи набуття та припинення права власності» говорить лише про підстави припинення останнього [38], О.М. Клименко досліджуючи примус як критерій класифікації способів припинення та набуття права власності звертається до класифікації підстав замість способів [109], А.Коструба, розглядаючи підстави припинення права власності як правоприпиняючі юридичні факти, періодично називає їх способами [120].

Настання моментів набуття або припинення права власності пов'язують з наявністю певних підстав. Перелік обставин, які формують підстави набуття правовідносин власності, включає: події (смерть власника), акти цивільного стану (народження, реєстрація шлюбу), укладення договорів та вчинення інших угод. Всі ці обставини є

юридичними фактами, однак не завжди одні й ті самі юридичні факти є підставами припинення та одночасно виникнення права власності.

Характеризуючи поняття підстав припинення права приватної власності, слід відмітити, що законодавчо закріплений лише перелік самих підстав без окреслення поняття останніх. Слід зазначити, що способи припинення права власності, як і підстави для його набуття є юридичними фактами, закріпленими у законі [105].

Так, підставами припинення права власності відповідно до ст. 346 ЦК є відчуження власником свого майна; відмова власника від права власності; знищення майна; припинення права власності на майно, яке за законом не може належати цій особі; викуп земельної ділянки у зв'язку із суспільною необхідністю; викуп нерухомого майна у зв'язку з викупом з метою суспільної необхідності земельної ділянки, на якій воно розміщене; викуп безгосподарно утримуваних пам'яток історії та культури; звернення стягнення на майно за зобов'язаннями власника; реквізиція; конфіскація; припинення юридичної особи чи смерть власника.

Даний перелік не є вичерпним, оскільки в ч.2 ст.346 ЦК України зазначено, що право власності може бути припинене в інших випадках, встановлених законом [266]. Всі названі в статті підстави припинення є актуальними для права приватної власності.

Спроби дати визначення підставам припинення права власності присутні в дослідженнях вітчизняних та російських науковців. В цілому вчені сходяться у думці, що під підставами припинення будь-якого права слід розуміти юридичні факти.

Так автори підручника Цивільне право за ред. В.І. Борисової зазначають, що правовідносини власності виникають, змінюються та припиняються на підставі певних юридичних фактів, які називають підставами набуття права власності [264, с.433]. Розглядаючи підстави припинення права власності на землю, О. Кічко пропонує під підставою

припинення права власності розуміти передбачений законом склад юридичних фактів [104, с.10].

Погоджуючись з А. Сергєєвим та Ю. Толстим, у своїй статті Є. Буртова зазначає, що в найзагальнішому вигляді підставами припинення права власності є юридичні факти, тобто «обставини, з якими нормативні акти пов'язують будь-які юридичні наслідки: виникнення, зміну або припинення цивільних правовідносин» [29, с.10]. Ті юридичні факти, з якими закон пов'язує припинення права власності, є, отже, правоприпиняючими (хоча одночасно можуть бути і правовиникаючими) [26, с.120].

В цілому схожу думку висловлює А. Коструба, однак зазначає, що підстави припинення права власності можна вважати лише умовними назвами правоприпиняючих юридичних фактів, кількість яких зводиться до чотирьох основних: припинення існування речі (знищення майна), припинення існування власника (смерть фізичної особи, ліквідація юридичної особи), угода про відчуження (відчуження власником свого майна, реквізиція), адміністративний акт (відмова власника від свого майна, звернення стягнення на майно за зобов'язаннями власника, конфіскація) [120, с.163].

Підстави припинення права приватної власності можна умовно поділити на підстави припинення за бажанням власника (передача речі за договором, її споживання, відмова) і поза волею власника (націоналізація, конфіскація, реквізиція).

Поряд із підставами в юридичній літературі виділяються і способи припинення права власності. Переважна більшість цивілістів вказують на необхідність розмежування даних понять, однак єдиної думки щодо поняття, сутності способів припинення права власності та їх взаємозалежності від підстав припинення права власності в науковій доктрині немає.

На думку А. Кічко, способами припинення права власності є система засобів правового регулювання, передбачена цивільним законодавством, що забезпечує припинення права власності [104, с.9].

Н.І. Огнєва вважає, що для припинення права власності необхідно вчинення, з одного боку, юридичних дій (настання подій), а з іншого – певних фактичних дій, з якими законодавець пов’язує припинення права власності. Причому фактична дія (спосіб припинення права власності) має спиратися на юридичний факт (підстава припинення права власності) [163, с.18]. Тобто, на думку дослідниці, спосіб припинення права власності є вираженням юридичного факту на практиці.

А. Коструба, розглядаючи підстави припинення права власності як правоприпиняючі юридичні факти, періодично називає їх способами. Зі змісту тверджень вченого можна зробити висновок, що способи припинення права власності він також відносить до правоприпиняючих юридичних фактів [120, с.160-161].

Як вважає В. Борисова, поняття підстав та способів не слід ототожнювати: підставами набуття права власності (які йменуються ще титулами власності) є наприклад, договір купівлі-продажу, заповіт, рішення суду; способами набуття права власності є передання речі, державна реєстрація правочину або права тощо. Для договорів, які потребують нотаріального посвідчення та у певних випадках державної реєстрації, факт їх укладення служить не тільки підставою, а й способом набуття права власності [264, с.433].

І. Спасибо вважає, що підставою набуття права власності є юридичний факт, з яким пов’язується виникнення зобов’язальних правовідносин (договір), а способом набуття права власності – юридичний факт, з яким пов’язується виникнення права власності (традиція, державна реєстрація тощо) [235, с.12].

Н. Вороніна під способом набуття права власності розуміє закріплену нормами права ідеальна модель, що описує, які юридичні факти й у якій послідовності повинні мати місце для появи відповідної підстави набуття права власності. Підстава набуття права власності – це юридичний факт або фактичний склад, при наявності якого виникає право власності як суб'єктивне право [36, с.10].

На думку О.С. Харченко, спосіб припинення права власності є ширшим за змістом поняттям ніж його підстава, адже, як зазначає дослідниця, спосіб припинення права власності має одночасно визначати як підставу виникнення чи припинення права власності як юридичний факт, так і її якісну характеристику (наприклад, оплатність чи безоплатність відповідного договору, відчуження майна на аукціоні, на біржі тощо). Таким чином О.С. Харченко резюмує, що підстава виникнення чи припинення права власності базується на юридичному факті, який забезпечує виникнення суб'єктивного права, а спосіб вказує як на відповідний юридичний факт так і на його певну якісну характеристику чи умову реалізації [257, с.38].

Аналізуючи значення слів «спосіб» та «підстава», звернімося до Академічного словника української мови: «Спосіб – певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось. Підстава – те головне, на чому базується, ґрунтується що-небудь» [230]. В цьому сенсі невірним видається ототожнення підстав та способів припинення права приватної власності з огляду на тлумачення самих слів, що використані для правових категорій.

Розмежування означених понять підтримується і в російському науковому середовищі. Е. Бутаєва під способом припинення права власності пропонує розуміти конкретний правовий механізм припинення права власності на об'єкти цивільних прав. Підстава ж припинення права власності, на думку вченої, - це передбачений законом склад юридичних

фактів, що є достатнім для застосування того чи іншого способу припинення права власності [29, с.11]. На думку Є. Буртової, поняття «підставу» і «спосіб» припинення права власності можна розглядати з позицій відомих філософських категорій «можливість» і «дійсність». Поняття «підставу» припинення права власності пов'язується з категорією реальної (конкретної) можливості, на відміну від абстрактної можливості, а поняття «спосіб» - з категорією «дійсність» [27, с.8].

Отже, в науці цивільного права виділяють підстави та способи припинення права приватної власності. Дані категорії не є тотожними, хоча й знаходяться в нерозривному зв'язку. Вбачається таке розмежування цих понять: підстава припинення права приватної власності – це правоприпиняючий юридичний факт або їх сукупність, що згідно законодавства є достатньою умовою для припинення права приватної власності; способом припинення права власності є правовий механізм припинення означеного права. Певним підставам припинення права власності відповідають конкретні способи його припинення.

Характеристика способів припинення права приватної власності як юридичних фактів ставить закономірне питання, які саме юридичні факти можуть бути способами припинення права приватної власності, і чи обмежується система способів припинення права приватної власності лише юридичними фактами.

Серед вітчизняних правознавців одним із перших класифікацію юридичних фактів за вольовою ознакою здійснив видатний одесит Є.В. Васьковський. Він розділяв юридичні факти на дії і події [31, с.98].

Хибною є сформована в науковій літературі думка, що способами припинення права приватної власності можуть бути лише дії суб'єктів. Дослідження окремих випадків припинення права приватної власності дають змогу стверджувати, що і способами припинення права власності можуть бути також і події.

Зараз в юридичній літературі критикується доцільність використання категорії «дії» для характеристики вольових юридичних фактів. Дія визначається як активна поведінка особи. Однак, вказується на іншу форму поведінки – бездіяльність. Обидві форми прояву поведінки суб'єкта (дія і бездіяльність) володіють певними спільними рисами: в будь-якому випадку така поведінка є свідомою і вольовою. Дії та бездіяльність пропонується згрупувати до другої групи юридичних фактів – діяння [111, с.161]. Такий підхід, на думку Є.О. Харитонова, має істотного практичного значення, оскільки у літературі поняття «дії» зазвичай вживається у широкому значенні, як синонім «поводження», охоплюючи, таким чином, і бездіяльність у її побутовому значенні) [248, с.75].

Юридичні факти складаються, загалом, із дій конкретних суб'єктів. Навіть у тих випадках, коли у якості юридичного факту виступають юридичні події, то останні також спричиняють вплив або на особистість, або на предмети цілком визначених конкретних суб'єктів, у протилежному випадку вони є байдужими для права [119, с.169].

Якщо з виділенням серед способів припинення права приватної власності дій проблем не виникає, то віднесення окремих способів до подій є дискусійним в юридичній літературі.

Щодо можливості подій бути способами набуття права власності в літературі склалася досить однозначна думка: «для набуття права власності потрібна сукупність способів і підстав. При цьому під підставами набуття права власності слід розуміти юридичні дії або події, а під способами набуття права власності – фактичні дії, названі в законі» [35, с.53]. Навіть з цим твердженням не можна однозначно погодитися, однак в контексті дослідження нас перш за все цікавлять способи припинення права приватної власності.

Так, В.В. Грачов, розглядаючи підстави припинення зобов'язань вказує на вірність використання категорії «підстава» для характеристики

припинення зобов'язань, аргументуючи це тим, що спосіб – це образ, система, послідовність дії або дій, тоді як зобов'язання може припинитися не тільки внаслідок вчинення дії, але і в результаті настання інших обставин (наприклад, поєднання в одній особі кредитора і боржника) [57, с.129]. З такою думкою не можна погодитись, звуження способів припинення права власності лише до дій впливає з невірною, занадто вузького розуміння способів припинення суб'єктивного права.

І.А. Спасибо навпроти вважає, що підставами та способами набуття права власності можуть бути дії, події (наприклад, народження), а також строки (як сплив часу) [235, с.14]. Вважаємо таку думку слушною, та за аналогією з способами набуття права власності, на нашу думку, необхідно виділяти й способи припинення права приватної власності-події.

Для прикладу розглянемо ст. 341 чинного Цивільного кодексу України, що має назву «Набуття права власності на бездоглядну домашню тварину». Згідно положень ч.1 даної статті, якщо протягом шести місяців з моменту заявлення про затримання бездоглядної робочої або великої рогатої худоби і протягом двох місяців - щодо інших домашніх тварин не буде виявлено їхнього власника або він не заявить про своє право на них, право власності на ці тварини переходить до особи, у якої вони були на утриманні та в користуванні.

В даному конкретному випадку підставою припинення права приватної власності на тварин буде юридичний склад, в який входять такі юридичні факти: невстановленість особи-власника тварини, відсутність заяви власника про своє право на тварину та фактичне заволодіння іншою особою цією твариною. При настанні даних умов з'являється безпосередня можливість припинення права власності особи, яка втратила дану тварину, однак в законі передбачено обов'язковість спливання шестимісячного терміну, який обчислюється з моменту подання заяви про знахідку до відповідних органів. Лише при наявності обох цих фактів (фактичного

складу та події сплину означеного в законі терміну) у особи, яка була власником тварини, дане право власності припиняється. Якщо юридичний склад, названий першим однозначно є підставою, то спливання шестимісячного терміну є способом припинення права приватної власності на домашню тварину. А отже, не лише дії осіб можуть бути способами припинення права власності.

Спірною і безпідставною є думка, що способом припинення права означеного раніше власності є заволодіння іншою особою, адже з моменту заволодіння право власності не припиняється, а лише змінюється володілець речі (в даному випадку домашньої тварини). А саме з визначенням моменту виникнення та припинення права приватної власності і пов'язане практичне значення способів припинення права власності.

І.А. Спасибо однак застерігає від включення строків до системи юридичних фактів, оскільки вони являють собою розташування у часі (тривалість) юридичних фактів щодо один одного [235, с.14]. Загалом думка є слушною, однак в даному конкретному випадку мова йде про юридичний факт спливання строку, а не сам строк.

Отже, способи та підстави припинення права приватної власності є взаємопов'язаними але не тотожними юридичними фактами. Певним підставам припинення права власності відповідають конкретні способи його припинення. Найбільш логічною є побудова системи правоприпинення з урахуванням підстав і способів припинення права приватної власності.

3.2. Класифікація способів припинення права приватної власності

«Класифікація» (від лат. classis - клас і facio - роблю) є системою розподілу предметів, явищ або понять на класи, групи тощо за спільними ознаками, властивостями. [137, с.56]. О.А. Красавчиков зазначає, що

цінність будь-якої класифікації інколи в тому і полягає, що всі класифіковані явища систематизуються за однією заздалегідь обраною ознакою. В іншому випадку, класифікація втрачає свій науковий характер і практичне значення; вона стає довільним, випадковим нагромадженням явищ і фактів, речей та обставин [123, с.139-140].

При класифікації слід мати на увазі, що, крім розвинених, типових форм, існують і форми нерозвинені або нетипові, проміжні, такі, які стоять на межі різних класифікованих предметів, що поєднують в собі ознаки предметів, що входять в різні групи [232, с.217].

Дослідники припинення права приватної власності зазначають, що питання про класифікацію підстав припинення права власності вимагає окремого дослідження [171, с.457]. Це ж твердження є актуальним для способів припинення права приватної власності. Тим більше в літературі превалює думка, що кожному зі способів притаманне особливий коло підстав припинення права власності [163, с.12; 29, с.6; 27, с.90-91; 37, с.70].

Класифікація способів припинення права приватної власності окрім суто теоретичного має й практичне значення, в тому числі у визначенні моменту припинення права приватної власності.

Критеріями для класифікації способів припинення права приватної власності можуть бути: воля власника, вид юридичного факту, місце в системі загальних способів припинення права власності, правовий режим майна, правомірність використання способу.

Загальновизнаним критерієм для класифікації підстав припинення права приватної власності є критерій примусу. Ще правознавці дореволюційної Росії класифікували способи (маючи на увазі все ж підстави) припинення права власності, які відбувалися за участю влади і представляли собою примусове позбавлення або відчуження права при судовій постанові, експропріації та конфіскації [61].

Примус як засіб впливу на поведінку суб'єктів притаманний будь-якому суспільству. Усталеним є визначення поняття примусу як впливу одного суб'єкта на другого з метою спонукати його діяти (або утриматися від дій) у супереччя власній волі. Головною метою застосування примусових заходів є стимулювання учасників суспільних відносин до належної поведінки, перешкоджання порушенням суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів особи, усунення негативних наслідків правопорушень [51, с.67].

На відміну від ЦК України, в якому не має прямого розмежування підстав припинення права власності на добровільні та примусові, в ЦК РФ випадки примусового вилучення майна у власника виділяються окремо. Виходячи з формулювання норми пункту 2 ст. 235 ЦК РФ, можна зробити висновок, що перелік примусових підстав припинення права власності є вичерпним, а отже, навіть іншими законами він не може доповнюватися [51, с.71].

Дане положення виглядає доцільним, а включення його в вітчизняне законодавство було б логічним продовженням та конкретизацією положення ч.5 ст.41 Конституції України: «Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості».

Отже, примус є загальноприйнятим критерієм класифікації припинення права приватної власності. Згідно видів правоприпинення за вольовим критерієм можна класифікувати й способи припинення права приватної власності. Так, до способів добровільного правоприпинення суб'єктивного права власності належать передача речі, передача права, державна реєстрація за заявою власника або набувача майна.

Способами вимушеного правоприпинення можуть бути смерть власника-фізичної особи, або ліквідація юридичної особи, загибель майна

внаслідок об'єктивних причин, вплив строку набувальної давності, різного роду юридичні вчинки (наприклад, знаходження кладу третьою особою).

Способами примусового правоприпинення можуть бути вилучення, примусовий викуп, скасування державної реєстрації права приватної власності.

А.Б. Наконечний вважає, що нині термін «вилучення» не можна застосовувати для позначення відчуження майна з приватної власності, а застосовувати його можна лише для позначення й опису позбавлення права користування майном [152, с.318].

Дане твердження є вірним лише наполовину. Погоджуємося з автором у недоцільності застосування вилучення як способу припинення права приватної власності у разі відчуження майна власником, однак вилучення може мати місце і припиненні права приватної власності за іншими підставами (наприклад, конфіскація).

Вилучення однак не може бути способом припинення права приватної власності на нерухоме майно. Звертаючись до витоків нормативного закріплення терміна «вилучення», слід зазначити, що він був поширений у законодавстві Союзу РСР. Проте того часу земля (як і інші об'єкти нерухомості) перебувала у виключній власності держави, а єдиним механізмом позбавлення права користування земельними ділянками було їх вилучення [152, с.318].

Враховуючи те, що способи припинення права приватної власності все ж таки є юридичними фактами (що доводилося раніше), доцільно класифікувати їх залежно від наявності та характеру вольового елемента, тобто значення волі суб'єкта права для виникнення, припинення або трансформації правовідносин, котра є найбільш поширеною у вітчизняній юриспруденції [248, с.75].

Окремим критерієм поділу способів припинення права приватної власності є їх місце в системі загальних способів припинення права

власності. За ознаками способів припинення права приватної власності можна виділити загальні, спеціальні та особливі способи припинення права приватної власності. Загальні способи припинення права приватної власності на землю – це юридичні факти та фактичні склади, що засвідчують припинення права власності фізичних та юридичних осіб та можуть застосовуватися як способи припинення права державної та комунальної власності; спеціальні способи припинення права приватної власності – це юридичні факти, за допомогою яких проходить припинення лише право приватної власності; особливі способи припинення права приватної власності – це юридичні факти, за допомогою яких припиняється право приватної власності на окремий об'єкт права власності чи для окремої категорії юридичних чи фізичних осіб.

Виділення спеціальних способів припинення права приватної власності набуває практичного значення для забезпечення та підтримки необхідного рівня правового захисту фізичним та юридичним особам у правових відносинах власності. Адже такі суб'єкти права власності як держава та суб'єкти комунальної форми власності (майно де юре належить територіальним громадам, управління ж останнім здійснюється органами місцевого самоврядування; серед повноправних суб'єктів власності Конституція України називає також органи місцевого самоврядування [44, с.120-121]) з огляду наявності в них владних повноважень (серед яких і видання актів різної юридичної сили) можуть ефективніше здійснювати захист власного права на власність. Конкретне визначення тих способів, що характерні для припинення права власності фізичних і юридичних осіб дає змогу визначити відповідність рівня правового захисту права приватної власності до декларованих конституційних та цивільно-правових принципів, серед яких принципи прав особи й громадянина, інституціональних принципів права власності.

Існування особливих способів припинення права приватної власності зумовлено прийняттям спеціального законодавства, що зумовлює існування окремих правових режимів різних видів майна та відповідних правових статусів власників майна.

Так, наприклад, одним з особливих способів припинення права приватної власності на такий об'єкт права власності як відходи є утилізація та видалення. Утилізацією відходів є їх використання як вторинних матеріальних чи енергетичних ресурсів. Видаленням відходів є здійснення операцій з відходами, що не призводять до їх утилізації [260, с.112]. Перелік операцій, що відносяться до видалення відходів, наводиться у додатку 2 до Порядку ведення реєстру місць видалення відходів, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 03.08.1998 р. № 1216 [195].

Вважаємо недоцільним відносити дані юридичні факти до підстав припинення права власності на відходи з огляду на те, що підставою для припинення права власності в такому випадку буде відчуження майна, відмова від майна чи його знищення. Способом же виступатиме саме утилізація чи видалення відходів, що може здійснюватися як на договірних підставах, так і самотійно власником (наприклад, залишення відходів на звалищі чи переробка відходів).

Щодо окремих категорій фізичних та юридичних осіб можуть бути встановлені обмеження в праві власності на окремі об'єкти. Так, наприклад, згідно Проекту Закону України про заборону державним службовцям та членам їх сімей відкривати та мати рахунки (вклади), зберігати грошові кошти в іноземних банках, розміщених за межами території України, та мати цінні папери іноземних емітентів, та нерухоме майно за межами України (реєстр. № 3556 від 6 листопада 2013 р.) особам, які відповідно до Закону України «Про державну службу» відносяться до категорії державних службовців, а також їхнім дітям та чоловікам (дружинам)

пропонувалося заборонити мати майно за кордоном [207]. А, отже, встановлений в законі спосіб припинення права приватної власності державних службовців може стати ще одним особливим способом припинення права приватної власності. До речі, подібна норма незабаром може з'явитися і в законодавстві Російської Федерації [70]. Можливість введення таких заборон дає змогу ширше тлумачити таку підставу припинення права власності як припинення права власності на майно, яке за законом не може належати цій особі.

Окрім того, не лише в проектах Законів України ми зустрічаємо подібні норми. Так, наприклад, іноземні суб'єкти права власності на земельні ділянки обмежуються в можливості придбання земель за категоріями, місцем розташування на них об'єктів нерухомості, цілями використання, умовами одержання тощо. Так, відповідно до ч. 5 ст. 22 Земельного кодексу землі сільськогосподарського призначення не можуть передаватись у власність іноземним громадянам, особам без громадянства, іноземним юридичним особам та іноземним державам. У разі якщо такі землі одержані у власність іноземними громадянами або особами без громадянства та іноземними юридичними особам в порядку прийняття спадщини, то згідно з ч. 4 ст. 81 та ч. 4 ст. 82 Земельного кодексу вони протягом року підлягають відчуженню [101, с.621-622]. Проте навіть тут зустрічається правова колізія, адже відповідно до п. 15 розділу Х «Перехідні положення» ЗК України встановлений мораторій на будь-яке відчуження земельних ділянок с/г призначення.

Як зазначають дослідники даної проблеми в галузі земельного права, донедавна проблема даних протиріч вирішувалась лише на основі підзаконних актів (Лист Державного комітету України із земельних ресурсів від 10 вересня 2009 року № 12991/17/12-09, з якого слідує наступне: «Оскільки норма ч. 4 ст. 81 ЗК України є імперативною, то з метою уникнення порушення права власності на землю іноземні громадяни,

які набули у власність земельні ділянки с/г призначення при прийнятті ними спадщини, мають право на відчуження таких ділянок, при цьому дія п. 15 розділу Х «Перехідні положення» ЗК України на зазначені правовідносини не поширюється»). Дана точка зору була підтверджена Листом Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16 січня 2013 року № 10-71/0/4-13 [153, с.95].

Органи прокуратури мають право звертатися до суду з позовами щодо примусового припинення права власності іноземців на успадковані земельні ділянки сільськогосподарського призначення [74, с.19].

Отже, беручи до уваги той факт, що для всіх інших суб'єктів права приватної власності на землю діє заборона відчуження земельної ділянки, то для іноземців та осіб без громадянства встановлено особливу підставу і спосіб припинення права приватної власності на земельні ділянки с/г призначення. Підставою припинення права власності може бути відчуження земельної ділянки с/г призначення чи рішення суду.

Ще одним критерієм для класифікації способів припинення права власності може бути режим майна, право на яке припиняється.

Положення Глави 13 ЦК України визначають поняття «майно» та «речі» та класифікують їх наступним чином:

- ст. 179 ЦК України визначає річчю «предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки»;

- ст. 190 ЦК України закріплює, що «майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки»;

- ст. 181 ЦК України відносить до нерухомих речей (нерухомого майна, нерухомості) земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення. Режим нерухомої речі може бути поширений законом на повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні

об'єкти, а також інші речі, права на які підлягають державній реєстрації. Рухомими речами є речі, які можна вільно переміщувати у просторі;

- ст. 191 ЦК України також відносить до нерухомості підприємство як єдиний майновий комплекс, який використовується для здійснення підприємницької діяльності. До складу підприємства як єдиного майнового комплексу входять «усі види майна, призначені для його діяльності, включаючи земельні ділянки, будівлі, споруди, устаткування, інвентар, сировину, продукцію, права вимоги, борги, а також право на торговельну марку або інше позначення та інші права, якщо інше не встановлено договором або законом.

Розподіл речей на нерухомі і рухомі обумовлений насамперед їхніми фізичними властивостями. Нерухомі речі постійно знаходяться на одному місці (земля, житлові будинки, інші будівлі, споруди тощо), а їхнє переміщення в просторі або взагалі неможливе, або може призвести до їх істотного знецінювання. Це є загальним уявленням про нерухомі речі, хоча сучасні технічні досягнення дозволяють переміщувати навіть монументальні будівлі без завдання їм збитків та їхнього руйнування [238, с.10].

З.В. Нікітіна основною ознакою поділу речей на рухомі та нерухомі називає зв'язок речі із земельною ділянкою, що полягає у можливості вільного відділення цієї речі від земельної ділянки [160, с.90].

На думку І.В. Спасибо-Фатєєвої, особливості нерухомого майна виявляються у набутті прав на придбане майно, стабільності, визначеності, доказовості, зовнішнього розрізнення, забезпечення безпеки прав на нерухомість та інтересів третіх осіб. Це досягається, як правило, встановленням більш складних вимог у порівнянні з оборотом інших об'єктів [238, с.10].

Становлення ринкової економіки, приватизація земельних ділянок, підприємств, квартир та інших об'єктів державного та комунального майна,

розвиток іпотечного кредитування сприяють швидкому розвитку ринку нерухомості в Україні. У зв'язку з чим, питання державної реєстрації речових прав на нерухоме майно набули особливого значення [141, с.175].

Ключовим законом, що регулює правовідносини державної реєстрації права власності є Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [190].

Юридичний словник сутністю реєстраційної системи визнає облік тих чи інших явищ, здійснення державного контролю та нагляду, а також надання дії, що реєструється, або події юридичної сили [277, с.326].

Введення публічної реєстрації прав на нерухомі речі додає до виключно цивільно-правових (приватноправових) відносин адміністративний елемент. При цьому не здійснюється обмеження суб'єктивних прав, оскільки метою введення такої державної реєстрації є саме захист цих прав та унеможливлення посягання на них [274, с.632].

Будучи публічно-правовим засобом, державна реєстрація по відношенню до майнового обороту виконує стабілізуючу функцію [173].

Відповідно до ч.3. ст. 3 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» права на нерухоме майно та їх обтяження, які підлягають державній реєстрації відповідно законодавства, виникають з моменту такої реєстрації [190].

В літературі вказується не певну колізію норм Закону «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» щодо положень ЦК України [237, с.163].

Так, згідно зі ст.2 Закону державна реєстрація речових прав на нерухоме майно – офіційне визнання і підтвердження державою фактів виникнення, переходу або припинення прав на нерухоме майно, обтяження таких прав шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно [190]. З даного визначення бачимо, що державна реєстрація припинення права власності на нерухоме майно

розуміється як визнання і підтвердження припинення права власності на нерухоме майно, а, отже, логічно, що таке припинення відбулося раніше у часі, що суперечить положенням ЦК України щодо моменту припинення права власності на нерухоме майно за різними підставами.

Вважаємо, що для уникнення такої плутанини необхідно внести зміни до Закону «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» і визначити державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно як спосіб набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно, визнання обтяження таких прав шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Тим більше подібний підхід підтверджується і науковою доктриною.

Отже, способом припинення права власності на нерухомість завжди є державна реєстрація припинення права власності на об'єкт нерухомості поза залежністю від підстави такого припинення. До даної групи відносяться такі способи як внесення за заявою власника запису про припинення права власності на нерухоме майно; внесення за заявою власника змін до державного реєстру.

Те ж стосується і речей, на які законом поширено режим нерухомої речі. Окремі підстав і способи припинення права приватної власності на транспортні засоби розглянуто в підрозділі 4.4. дисертації.

Зареєстроване право на нерухоме майно може бути оскаржене тільки в судовому порядку [141, с.176].

Другою групою способів припинення права приватною власності є способи припинення права власності на рухоме майно, право на яке не потребує державної реєстрації. До таких способів зокрема відносяться передача, вилучення, передача права, знаходження кладу тощо.

Окремо слід розглянути належні та неналежні способи припинення права власності. Ключовим критерієм для виділення даних видів способів є

їх юридичне закріплення і використання відповідно чи всупереч діючому законодавству.

Питання належності способу припинення права власності раніше не розглядалися в рамках цивілістичних досліджень. В юридичній же літературі термін «належний», «належна» застосовується досить широко. Так, наприклад, в правничій літературі йдеться мова про «належний спосіб» щодо захисту цивільних, сімейних та інших прав [132, 149] і «належну» форма» щодо договорів та інших правочинів [157, с.145] в галузі цивільних правовідносин; «належні правові умови», «належне правове забезпечення», «належне урядування» в сфері конституційних правовідносин [247]; «належний суб'єкт», «належний спосіб», «належне джерело», «належну форму закріплення відомостей про факти» в кримінально-процесуальному праві [241, с.245]; «належна якість», «належне інформаційне забезпечення» [139] в сфері захисту прав споживачів. Крім того категорії «належний», «належність» застосовуються для позначення приналежності, підпорядкування комусь чи чомусь. Однак в контексті даного дослідження таке розуміння належності залишимо осторонь.

Отже, під належністю того чи іншого правового явища поза залежністю від галузевого спрямування правових відносин, в яких задіяне дане правове явище, розуміється не лише правомірність використання останнього, а й відповідність його конкретним правовідносинам, специфіці їх суб'єктного, об'єктного та змістового характеру.

Як вже зазначалося, способи припинення права власності не знаходять свого прямого закріплення в нормах цивільного законодавства, однак вони так чи інакше прослідковуються в конструкції частини законодавства, яке регулює підстави припинення права власності, що дає змогу говорити про спонукання законодавцем всіх суб'єктів права власності до правомірного та дійсного припинення права власності. Правомірність і дійсність припинення права приватної власності

знаходиться у прямій залежності від належності підстав та способів припинення права власності.

Так, наприклад, для припинення права приватної власності на нерухоме майно не достатньо лише досягнення домовленості щодо зміни власника. Державна реєстрація права власності виступає необхідною гарантією стабільності права власності на нерухоме майно.

Вважаємо, що для забезпечення стабільності відносин власності в Україні, гарантування непорушності права власності, встановлення чітких і зрозумілих засад правового регулювання припинення права власності необхідно закріпити в цивільному законодавстві норму щодо належності підстав та способів припинення права власності.

Вважаємо, що ч.2 ст. 346 ЦК України слід доповнити такою нормою:

«Право власності припиняється у випадку дотримання належної підстави для припинення конкретного права власності та у належний спосіб».

В вітчизняній цивілістичній науці є актуальні дослідження, присвячені належним способам здійснення, засвідчення суб'єктивного права, способам визначення обсягу тощо. Вірність такого підходу підтверджується й аналогічними формулюваннями в судовій практиці (Правові висновки Верховного Суду України). За аналогією з останніми практичне значення має й дослідження способів припинення права приватної власності з урахуванням критерія належності.

Згадка законодавцем способів припинення права власності в нормативно-правовому матеріалі буде стимулом для подальшого вивчення і систематизації способів припинення права приватної власності і раз на завжди вирішить термінологічний спір щодо розмежування підстав та способів припинення права власності.

Одночасно вважаємо недоцільним вдосконалення переліку підстав припинення права власності відповідно до досягнень науки цивільного

права на тлі класифікації останніх. Дане твердження аргументується вже згадуваним висновком про те, що підстави припинення права власності не можна однозначно розподілити між класифікаційними групами.

В той же час закріплення в ЦК України переліку способів припинення права власності залишається дискусійним питанням. На нашу думку, розширення положень статті 346 ЦК України вимагатиме зміни й існуючих положень цивільного законодавства. Перш за все потребує уніфікації спеціальне законодавство відповідно до норм ЦК України в питаннях припинення права приватної власності.

Отже, способи припинення права приватної власності можуть бути систематизовані відповідно до критерію волі особи, право власності якої припиняється. Так, всі способи (як і підстави) припинення права приватної власності поділяються на добровільні, вимушені і примусові.

Закріплені в ст. 346 ЦК України підстави припинення права власності не можна розподілити між трьома групами за критерієм наявності волі відчужувача, адже такі підстави як знищення майна та деякі інші мають подвійну природу і можуть виступати як вимушені, так і як добровільні підстави припинення права власності. Законодавцем враховано елемент волі для вимушених способів припинення права власності. Так цивільним законодавством встановлюються строки набуття права власності на безхазяйну річ, знахідку, набувальна давність. Крім того набуття права власності за даними підставами має особливості і щодо фактичного складу, який виступає підставою набуття права власності.

До способів добровільного правоприпинення суб'єктивного права власності належать передача речі, передача права, державна реєстрація за заявою власника або набувача майна. Способами вимушеного правоприпинення можуть бути смерть власника-фізичної особи, або ліквідація юридичної особи, загибель майна внаслідок об'єктивних причин, вплив строку набувальної давності, різного роду юридичні вчинки (наприклад, знаходження

кладу третьою особою). Способами примусового правоприпинення можуть бути вилучення, примусовий викуп, скасування державної реєстрації права приватної власності.

В залежності від виду юридичного факту способи припинення права приватної власності можуть класифікуватися на дії та події. Окремо серед способів припинення права приватної власності виділяються строки, які хоча й не включаються до системи юридичних фактів, знаходяться в прямій залежності від останніх, адже строки являють собою розташування у часі юридичних фактів щодо один одного.

За ознаками способів припинення права приватної власності можна виділити загальні, спеціальні та особливі способи припинення права приватної власності.

За правовим режимом майна розрізняються способи припинення права приватної власності на рухоме та нерухоме майно. Способом припинення права власності на нерухомість та інші речі, на яких поширюється режим нерухомої речі завжди є державна реєстрація припинення права власності на об'єкт нерухомості поза залежністю від підстави такого припинення. Способами припинення права приватної власності на рухоме майно можуть бути передача, вилучення речі, передача права, знаходження кладу тощо.

РОЗДІЛ 4

ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ СПОСОБІВ ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ

4.1. Способи припинення права приватної власності на підставі правочинів

Виходячи з вищезазначених тверджень теорії правоприпинення суб'єктивного права власності необхідно дослідити належні правові способи припинення права приватної власності за різними підставами та щодо різних об'єктів згідно чинного законодавства. Необхідно мати на увазі, що коло об'єктів права власності, що входить до предмету правового регулювання цивільного права є надто широким, а їх неоднорідність зумовлює перетин правового регулювання з іншими галузями права, в тому числі й публічно-правового характеру.

Найбільш притаманним для приватно-правових відносин є добровільне припинення права приватної власності. Підставами для добровільного припинення права приватної власності є правочини. Вони посідають значне місце в системі юридичних фактів, що лежать в основі настання, зміни та припинення цивільних правовідносин. Необхідною частиною будь-якого правочину є волевиявлення, тобто вираження приватної волі створити певний правовий наслідок. Волевиявлення є як проявом волі, спрямованої на настання правового наслідку, так і її безпосереднім здійсненням [161, с.12].

Дослідники зазвичай розглядають поняття правочину досить широко, вважаючи закріплене в ЦК України визначення лише базовою моделлю. Так, аналізуючи суто цивільно-правові наслідки правочину як акту волевиявлення приватної особи, в літературі виділяються такі їх різновиди:

1) стосовно цивільних прав: набуття прав; зміну прав; припинення прав;

2) стосовно цивільних обов'язків: набуття обов'язків; зміну обов'язків; припинення обов'язків;

3) залежності від кореляції прав і обов'язків: набуття прав з набуттям обов'язків; набуття прав без набуття обов'язків; набуття прав із припиненням обов'язків; набуття прав зі зміною обов'язків; зміна прав із набуттям обов'язків; зміна прав без набуття обов'язків; зміна прав зі зміною обов'язків; зміна прав із припиненням обов'язків; припинення прав із припиненням обов'язків; припинення прав без припинення обов'язків; припинення прав зі зміною обов'язків; припинення прав без зміни обов'язків;

4) наслідки правочинів, прямо не пов'язані із набуттям, зміною або припиненням цивільних прав і обов'язків: виникнення або зміна певного юридичного стану; вплив правочину на обсяг правоздатності особи, зокрема це стосується юридичних осіб, тощо [22, с.112-113].

Отже, правочин є найбільш розповсюдженою підставою виникнення, зміни та припинення цивільних прав та обов'язків. За своєю правовою природою він є юридичним фактом (ст. 11 ЦК України), що являє собою вольові дії, спрямовані на досягнення певного результату, тобто є обставиною, з настанням якої закон пов'язує виникнення, зміну або припинення цивільних правовідносин [75, с.30].

З правочинами пов'язано одразу дві підстави припинення права приватної власності – відмова власника від права власності та відчуження власником свого майна.

Слово «відчужувати» в українській мові тлумачиться як «робити щось чужим, далеким кому-, чому-небудь». В дослідженнях правоприпинення приватної власності під відчуженням розуміють спосіб передачі предмета цивільних правовідносин від однієї особи до іншої на підставі договору [154, С.521]. Однак його не слід плутати його зі способом набуття чи припинення права власності.

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку відчуження об'єктів державної власності» від 06.06.2007 № 803 відчуження майна – це передача права власності на майно юридичним чи фізичним особам за процедурами та у спосіб, що передбачені цим Порядком [197].

В цілому всі юридичні механізми переходу прав на майно можна поділити на договірні та позадоговірні. Договірні пов'язані з укладенням цивільно-правових угод, а позадоговірні – з набуттям права власності на майно у порядку, що не передбачає отримання згоди попереднього власника на таке набуття [240, с.357].

В постанові жодним чином не вказано на договірну форму відчуження майна, однак щодо фізичних та юридичних осіб як суб'єктів права приватної власності вважаємо договірну форму єдиною можливою.

Позадоговірна форма переходу майна до іншого власника є відмінною від відчуження, а підставою для припинення права приватної власності є, наприклад, рішення суду [240, с.357].

До договорів про відчуження майна відносять: договір купівлі – продажу, доручення, ренти, довічного утримання а також договори поставки та їх різновиди [129, с.192]. Для відчужувача (продавця, дарувальника тощо) договір про передання права власності є правоприпиняючим юридичним фактом, а для набувача – правостворюючим.

На думку З.В. Ромовської, у цивільному праві відчуження – це передача (перехід) права власності за волею власника іншій особі, новому власникові. Вчена вважає, що воля власника має вважатися обов'язковим, конститутивним елементом відчуження. Тому, виходячи з такого підходу, конфіскація чи реквізиція – це не відчуження, оскільки вчиняються без волі власника [217].

В правничій літературі термін «відчуження» тлумачиться також в широкому сенсі; в межах такого розуміння відчуження є категорію, що характеризує будь-який перехід права власності від одного суб'єкта права до іншого [177]. Виходячи з цього підходу до розуміння відчуження, в літературі також зустрічається термін «примусове відчуження» [152, с.312]. Термін «примусове відчуження» вживається і в ЦК України в контексті юридичних гарантій непорушності права власності. Так, згідно з ч. 3 ст. 321 ЦК України примусове відчуження об'єктів права власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього та повного відшкодування їх вартості, крім випадків, встановлених ч. 2 ст. 353 ЦК України [266]. На відміну від ЦК України спеціальне законодавство не лише оперує терміном «примусове відчуження», а й дає йому конкретне визначення: позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно, що перебуває в приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості [201]; перехід права власності на земельні ділянки, інші об'єкти нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у власності фізичних або юридичних осіб, до держави чи територіальної громади з мотивів суспільної необхідності за рішенням суду [188].

В науковій літературі примусове відчуження розглядається як перехід права власності на майно на користь інших суб'єктів у примусовому порядку, що здійснюється на підставі, яка передбачена чинним законодавством [152, с.314]. Отже примусове відчуження розглядається з позицій диференціації правоприпинення, а не класифікації підстав чи способів припинення права власності.

Однак використання законодавцем в ЦК України окремої підстави припинення права власності (яка є актуальною і для приватної форми власності) з використанням терміну «відчуження» призводить до термінологічної плутанини. Застосування укладачами Кодексу вузького тлумачення категорії «відчуження» вступає в термінологічне протиріччя зі спеціальним законодавством, згідно якого ряд вказаних в ст. 346 ЦК України підстав (викуп пам'яток історії та культури; викуп земельної ділянки у зв'язку із суспільною необхідністю; викупу нерухомого майна у зв'язку з викупом з метою суспільної необхідності земельної ділянки, на якій воно розміщене; реквізиція) цілком поглинаються поняттям «відчуження власником», яке може бути примусовим.

Отже, вважаємо за необхідне внести зміни до ст. 346 ЦК України, переформулювавши першу підставу припинення права власності таким чином: «Право власності припиняється у разі:

1) добровільного відчуження власником свого майна;» і далі за текстом. Дані зміни дадуть змогу узгодити норми цивільного законодавства з нормами інших Законів України та підзаконних актів.

В літературі існує думка, що конструкція «свого майна», що міститься у вказаній підставі, означає законність володіння та розпорядження майном, тобто річ повинна знаходитися у титульного власника [275, с.75]. Не можемо погодитися з таким твердженням, адже така думка є справедливою лише почасти. Дійсно, для відчуження свого майна власник повинен мати реальну можливість володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю (тобто таке майно не може бути безхазяйним), однак воно може знаходитися у володінні третіх осіб за зобов'язаннями чи в силу існування інших правовідносин (сімейних, житлових тощо). Про це ж свідчить і норма ст. ч.1 ст. 334 ЦК України, яка має диспозитивний характер, і може встановлювати альтернативний момент, а отже і спосіб набуття/припинення права власності. Так, якщо за

згодою сторін річ буде отримана набувачем у третьої особи, сторони в такому випадку домовляються не про моменті переходу права власності, а про спосіб передачі [163, с.11].

Отже, підставою припинення права приватної власності при добровільному відчуженні майна власником є договір. Спосіб же припинення права приватної власності напряду залежить від виду відчужуваного майна.

Першим хто довів, що для набуття права власності за договором необхідні як підстава, якою є договір, так і спосіб, яким є факт виконання договору – передання майна був І.А. Спасько [235, с.6].

Для рухомого майна таким способом за загальним правилом є передача речі. Чинне законодавство України передбачає, що моментом переходу права власності на рухоме майно є момент фактичного передання речі у володіння набувача (ст. 334 ЦК України). Наведена норма має диспозитивний характер, тому момент переходу права власності і момент передання речі набувачеві може не збігатися [300, с.182].

Відповідно до загальних положень договірного права передача майна, або «традиція», охоплює як випадки передачі речей, з якими передається право власності чи окремі повноваження власника (наприклад, володіння, користування) від відчужувача до набувача, так і випадки передачі майнових прав, а також права вимоги [48, С.22]. Дане правило справедливе для реальних договорів. Так однією з новел ЦК України 2004 року стала можливість визнання договору дарування, як реальним, так і консенсуальним [79]. Момент виникнення права власності у набувача і припинення увідчужувача за такими і іншими договорами визначений законодавцем диспозитивно. Законом або договором сторін може бути встановлений і інший момент (наприклад, момент укладення правочину, реєстрації передавального балансу тощо), в силу чого право власності може перейти до набувача або до, або після передачі речі. Разом з тим, за угодою

сторін або згідно із законом момент переходу права власності може бути приурочене до якогось подальшого моменту, наприклад, до моменту повного погашення покупцем купівельної вартості речі [268].

Отже в якості способу може виступати укладення договору про відчуження індивідуально-визначеної речі, сплата покупної ціни незалежно від передачі або інша обставина, передбачена сторонами договору або спеціальним законом (згідно з диспозитивним правилом ч.1 ст. 334 ЦК України).

Згідно з ч.2 ст. 334 ЦК України переданням майна вважається вручення його набувачеві або перевізникові, організації зв'язку тощо для відправлення, пересилання набувачеві майна, відчуженого без зобов'язання доставки. До передання майна прирівнюється вручення коносаменту або іншого товарно-розпорядчого документа на майно [266].

Законодавець встановив обмежений перелік належних способів припинення права приватної власності на рухоме майно, що пов'язано з недопущенням зловживання відчужувачем правомочністю володіння майном для припинюваного права власності.

Інакше врегульовано припинення права власності на об'єкти нерухомості. Згідно із статтею 182 ЦК право власності на нерухоме майно виникає з моменту державної реєстрації такої речі, а не з моменту передачі. Тому моментом виникнення права власності на нерухому річ за договором стає момент державної реєстрації такої речі [268]. Дане правило є імперативним і не дозволяє сторонам договору встановити альтернативний момент набуття/припинення права власності.

Отже, якщо предметом договору є право власності на об'єкт нерухомості, способом припинення права приватної власності на таке майно буде державна реєстрація переходу права власності до набувача.

Аналізуючи судову практику щодо визнання права приватної власності на нерухоме майно на основі попередніх договорів, Р. Майданик

зазначає, що окремі суди дійшли висновку, що сплата повної вартості квартир, передання майбутнім відчужувачем спірного майна набувачеві, прийняття й фактичне володіння та користування останнім квартирами є підставою для визнання за покупцем права власності (ухвала Вищого спеціалізованого суду України від 25.09.2014 у справі №6-25337ск14) [138, с.21]. Підтримуємо думку науковця, що прийняття таких рішень ґрунтується на підході, що суперечить положенням цивільного законодавства і зокрема ЦК України. Зокрема ст. 635 ЦК України не передбачає такого правового наслідку порушення взятого на себе в попередньому договорі зобов'язання щодо укладення основного договору як спонукання до його укладення в судовому порядку, що підтверджується в ч. 3 ст. 635 ЦК України, згідно з якою зобов'язання, встановлене попереднім договором, припиняється, якщо основний договір не укладений протягом строку, встановленого попереднім договором. А отже укладення попереднього договору, навіть поєднане зі сплатою вартості нерухомості, передання майна набувачеві, прийняття, фактичне володіння та користування набувачем об'єктом нерухомості не є правовою підставою для припинення права власності у власника нерухомого майна.

Звертаючись до раніше зроблених висновків, можемо констатувати, що припинення права приватної власності не відбувається у даному випадку з огляду на неналежну підставу та спосіб припинення права приватної власності. Згідно з рішенням суду, по суті відбулося примусове відчуження нерухомого майна без належної підстави (із мотивів суспільної необхідності), та в неналежний спосіб – не було здійснено державну реєстрацію переходу права власності до набувача.

Окремим правочином з розпорядження своєю власністю є відмова від права власності на майно. Щодо відмови від права власності, то згідно статті 347 Цивільного кодексу України, особа може відмовитися від права власності на майно, заявивши про це або вчинивши інші дії, які свідчать

про її відмову від права власності [266]. Дії, що засвідчують відмову від права власності, підпадають під поняття правочинів. Однак, в галузевому законодавстві бачимо спробу законодавця віднести відмову власника майна до договорів. Так в ЗК України порядок добровільної відмови від права власності на земельну ділянку закріплено в ст. 142, згідно з якою припинення права власності на земельну ділянку у разі добровільної відмови власника землі на користь держави або територіальної громади здійснюється за його заявою до відповідного органу. При згоді одержати право власності на земельну ділянку, органи виконавчої влади або органи місцевого самоврядування мають укласти з власником угоду про передачу права власності на земельну ділянку [94]. Дане положення ЗК України обґрунтовується стурбованістю законодавця проблемою відсутності суб'єкта власності у землі та гарантіями недопущення безхазяйності земельних ділянок.

Подібний висновок зустрічаємо і в судовій практиці (наприклад, постанови ВГСУ від 19.03.2008 р у справі № 10/378-07 [180], від 08.02.2008 р. у справі № 48(271) [179].

Однак цивілісти застерігають, що віднесення відмови від права власності до договірних відносин суперечить положенням ЦК України, адже ст. 346 ЦКУ в якості самостійних підстав припинення права власності виділяє окремо відмову від права власності і відчуження власником свого майна. Відмінність між ними, на думку Г.Г. Харченко, полягає в тому, що відчуження майна передбачає перехід права власності на майно від однієї особи до іншої через відповідне розпорядження власника такого майна. Відмова ж від права власності такого розпорядження у своєму змісті містити не може. На меті у власника за цим способом припинення права власності має бути не передача свого права власності іншій особі, а лише припинення права власності на майно у самого власника [255, с.4].

Для вирішення цього питання звернімося до розмежування понять «правочин» і «договір». Правочин і договір об'єднує їх «кваліфікація» в цивільному праві як юридичних фактів (ст. 11 ЦК України) [49, с.85]. Договір є різновидом правочину як юридичний факт дії, тому правочин зіставляється з договором як загальне й конкретне. Поділ правочинів на односторонні та дво-, багатосторонні за критерієм наявності певної кількості сторін правочину, що беруть участь у здійсненні правочину, слід відрізняти від поділу договорів на односторонні та дво- й багатосторонні за іншим критерієм – наявності взаємних прав та обов'язків у сторін (контрагентів) договору [49, с.88].

Односторонній правочин вчиняється однією особою, а тому він є одномісним відношенням з однією стороною. Але участь у такому правочині може брати декілька учасників. Перш за все це стосується правочинів, в яких на одній стороні знаходиться декілька осіб, або правочин, з якого виникають абсолютні речові права [25, с.180].

Отже, відмову від права власності слід розуміти лише як односторонній правочин, а певний формалізм в застосуванні відмови власника від права власності на окремі об'єкти пов'язаний із специфікою самих об'єктів (їх правового режиму) та особливістю методів правового регулювання певних галузей права. У випадку, якщо особа, яка відмовляється від права власності на майно, належне їй, має на меті передачу об'єкта власності іншому суб'єкту права власності, то все ж таки має місце відчуження майна.

Підставою припинення права власності є сама відмова від права власності у формі заяви щодо цього або вчинення власником інших дій, які виразно свідчать про його усунення від володіння, користування і розпорядження майном без наміру зберегти будь-які права на це майно [27, с.91] (ч. 1 ст. 347 ЦК України). Такі дії підпадають під визначення конклюдентних, під якими в науковій літературі розуміються дії, за

допомогою яких воля виражається не словесно, а через поведінку сторін, яка засвідчує їхню волю на настання відповідних правових наслідків, а також шляхом мовчання [84, с.114].

Згідно з ч.2 ст. 347 ЦК України у разі відмови від права власності на майно, права на яке не підлягають державній реєстрації, право власності на нього припиняється з моменту вчинення дії, яка свідчить про таку відмову [266]. В російській цивілістичній науці панує думка, що способом припинення права власності необхідно визнати юридичний факт (відповідно до правила абз.2 ст. 236 ЦК РФ), в момент настання якого яка-небудь інша особа набуває право власності на дане майно, тобто способи припинення права власності колишнього власника і придбання цього права новим власником збігаються [27, с.91]. Такий підхід обумовлений відсутністю законодавчого закріплення в законодавстві РФ моменту припинення права власності у особи, що відмовляється від права власності на майно, і пов'язування його з моментом набуття права власності іншим суб'єктом. Тому за законодавством РФ спосіб припинення права власності при відмові від права власності визначається залежно від форми набуття іншою особою права власності на майно, від якого власник відмовився.

Вважаємо, що при застосуванні такого підходу відбувається змішування правоприпинення на основі відмови від права власності і правоприпинення на підставі договору дарування (пожертви) чи іншого двостороннього правочину. Адже для припинення права приватної власності на майно недостатньо лише відмови, а й необхідно дочекатися прийняття тягаря власності іншою особою (чи державою, територіальною громадою тощо).

Український законодавець виходив з більш поміркованого розуміння правочину відмови від права власності. А отже за чинним цивільним законодавством спосіб та підстава припинення права приватної власності шляхом відмови від права власності на майно, права на яке не підлягають

державній реєстрації, співпадають і полягають в заяві особи чи інших конклюдентних діях, які дають змогу однозначно визначити волю власника відмовитися від права приватної власності на майно.

У разі відмови від права власності на майно, права на яке підлягають державній реєстрації, право власності на нього припиняється з моменту внесення за заявою власника відповідного запису до державного реєстру (ч.3 ст. 347 ЦК України). Отже, і в даному випадку відмова від права власності являє собою односторонній правочин, способом припинення права приватної власності за яким виступає державна реєстрація відповідного припинення.

Особливе місце серед підстав припинення права приватної за цивільним законодавством України власності посідає знищення майна, оскільки воно може здійснюватися як самим власником, так й іншими особами [51, с.69]. Право приватної власності може припинятися й на підставі інших правочинів: споживання чи специфікації майна. Так, наприклад, Є.М. Денисевич висловлює пропозицію щодо розширення змісту одностороннього правочину за рахунок включення до нього таких вольових актів, як здійснення і прийняття виконання за договором, знищення власної речі, оферта і акцепт [68, с.1].

Однак віднесення фактичних дій власника по знищенню майна до правочинів означало б їх нікчемність згідно чинного законодавства, адже відповідно до ст. 228 ЦК України, правочин вважається таким, що порушує публічний порядок, якщо він спрямований на порушення конституційних прав і свобод людини і громадянина, знищення, пошкодження майна фізичної або юридичної особи, держави, Автономної Республіки Крим, територіальної громади, незаконне заволодіння ним [266]. Такі правочини визнаються Кодексом нікчемними. Таке формулювання тексту статті ускладнює правозастосування, адже окрім вже згадуваних односторонніх правочинів знищення власного майна, нікчемними є двосторонні

правочини (договори), предметом яких є послуги зі знищення майна (наприклад, договори надання послуг з демонтажу будівель, утилізації відходів тощо).

Для усунення даного протиріччя пропонуємо викласти ч.1 ст. 228 у такій редакції:

«1. Правочин вважається таким, що порушує публічний порядок, якщо він був спрямований на порушення конституційних прав і свобод людини і громадянина, незаконне знищення, пошкодження майна фізичної або юридичної особи, держави, Автономної Республіки Крим, територіальної громади, незаконне заволодіння ним».

Окрім знищення майна способом дій особи, причиною припинення існування майна можуть бути і об'єктивні обставини: велика кількість речей піддається руйнівній дії часу, знищити річ може стихія чи людська недбалість. Нетривалим також є життя свійських тварин, які хоча і не є речами, але можуть прирівнюватися до них.

На відміну від законодавства Російської Федерації вітчизняний законодавець всі випадки знищення майна окреслив терміном «знищення». Згідно з ЦК РФ (ч. 1 ст. 235) право власності припиняється, зокрема, в результаті загибелі або знищенні майна. Останнє відноситься до втрати права власності, висновок про що можна зробити з подальшого формулювання: «та при втраті права власності на майно в інших випадках, передбачених законом» [53].

Незважаючи на значну кількість досліджень щодо підстав припинення права власності, в доктрині цивільного права не склалося єдиного підходу до визначення знищення майна.

Як зазначає О.І. Буртова, питання про підстави та способи припинення права власності у випадку загибелі майна не має простого вирішення, тому що ні загибель майна, ні його знищення не «вкладаються» у традиційне поняття підстав припинення права власності. Проте,

враховуючи, що припинення права власності без будь-якої передбаченої законом підстави не допускається, дослідниця вважає, що слід визнати юридичні факти загибелі і знищення майна підставами припинення права власності [27, с.95]. Сумніви дослідниці не виглядають виправданими виходячи з неоднорідності підстав припинення права приватної власності і прагнення законодавця закріпити більшість підстав припинення права власності, вказавши однак на невичерпність переліку законодавчо закріплених підстав (право власності може бути припинене в інших випадках, встановлених законом – ч. 2 ст. 346 ЦК України [266]).

Згідно з Тлумачним словником української мови, знищення – це дія за значенням знищити і знищитися [229, с.664]. Укладники коментаря до ЦК України вважають, що знищення майна — це обставина реального життя, яка припиняє існування в подальшому конкретного об'єкта права власності, в результаті чого припиняються і самі відносини власності [267, с.234].

Під знищенням майна в науковій літературі розуміється такий вплив на річ, в результаті якого вона перестає існувати фізично або ж настільки змінює свою якість, що не може бути використана за початковим призначенням та відновлена шляхом ремонту, реставрації чи іншим способом, а так само вибуває з економічного обігу [23, с.56].

Незрозумілим залишається також співвідношення знищення та споживання, одноразового використання речі власником тощо.

З точки зору першого підходу споживання і одноразове використання розглядаються як способи знищення майна. З цього приводу в юридичній доктрині зазначається, що знищення речей в результаті їх споживання (наприклад, з'їдання яблука або спалювання дров у каміні) свідчить про здійснення власником повноваження розпорядження, бо він може й по-іншому визначити юридичну долю речі, але обрав саме цей спосіб [219,

с.196]. В рамках даного підходу знищення речі при її вживанні припиняє правовідносини власності [121, с.304].

І.В. Лисенко вважає, що хоча у разі одноразового використання та подальшого знищення речі власник може отримувати певну користь від цього, це все рівно обумовлюється визначенням її фактичної долі. Окрім того, визначення способу такого знищення є прерогативою власника: він може викинути річ, переробити, знищити тощо [133, с.259].

Не можемо погодитися із відношенням до способів знищення викидання речі, адже фактично це представляє односторонній правочин відмови від права власності і є окремою підставою припинення права приватної власності.

В рамках іншого підходу, який ґрунтується на запропонованому англійським юрист А. Оноре наборі правомочностей прав власності [301, с.112-128], споживання, використання чи знищення майна виділяються як окремі підстави припинення права власності. Критерієм такого виділення є, скоріш за все, одержання користі власником підчас споживання речі чи її використання. Так, на думку З.В. Ромовської, споживання речі, якщо вона зникає як матеріальна субстанція, це не знищення її, а використання за цільовим призначенням [217].

Немає єдності в розумінні «знищення» і в законодавстві. ЦК України не дає визначення і не розкриває сутності знищення майна. Верховний же Суд України у своєму роз'ясненні вказує на подвійну (об'єктивно-суб'єктивну) природу знищення майна за цивільним законодавством, розуміючи під знищенням «фізичне руйнування майна, що призводить до припинення його існування як такого» [7].

Термін «знищення» на позначення свідомого руйнування речей зустрічаємо і в інших нормативно-правових актах, які можуть бути інтерпретовані як такі, що містять норми цивільного права.

Так, згідно з положеннями Закону України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» знищення вилученої з обігу продукції - механічна, фізико-хімічна, біологічна або інша обробка та розміщення (захоронення) продукції або її залишкових компонентів у спеціально визначених місцях [186]. Враховуючи, що наряду зі знищенням в Законі передбачено можливість подальшого використання неякісної та небезпечної продукції (яке може передбачати і її споживання), а також відповідно до ст.8 Закону, яка передбачає, що вилучення з обігу неякісної та небезпечної продукції здійснюється шляхом недопущення можливості її реалізації, споживання чи використання за призначенням тощо, приходимо до висновку, що знищення і споживання в контексті даного закону розрізняються і становлять різні фактичні дії суб'єктів права.

В Законі України «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції» серед фактичних дій з продукцією в ст. 5 називає розроблення, виробництво, обіг, транспортування, зберігання, встановлення, технічне обслуговування, споживання, використання, знищення (утилізацію, переробку) цієї продукції [187]. Очевидно, що в даному випадку законодавець розрізняє знищення та споживання речі.

Також, згідно з Порядком вивезення за межі України або знищення неякісних та непридатних до споживання товарів (предметів) гуманітарної допомоги, під знищенням розуміються саме дії суб'єктів права. Крім того, підкреслюється неможливість споживання таких речей [196].

На нашу думку, під знищенням все ж таки слід розуміти припинення фізичного існування речі на підставі фактичних дій осіб. Окремо слід виділяти споживання (як використання за цільовим призначенням), та загибель майна внаслідок юридичних фактів-подій.

З огляду на вищезазначене та з метою уніфікації термінології пропонуємо внести зміни до ст.346, п.4 ч.1 якої вважаємо необхідним викласти таким чином:

«1. Право власності припиняється у разі:

...

4) загибелі або знищення майна, його споживання або переробки;»

Підставою і способом припинення права власності на первинний об'єкт власності є юридичний факт (фактичні дії по споживанню, специфікації чи знищенню майна власником).

Надаючи власнику право вчиняти з власним майном будь-які дії, у т.ч. його знищення, закон обмежує власника у виборі способу знищення майна з тим, щоб обраний спосіб був безпечним для оточення і навколишнього середовища. Наприклад, власник не може знищити свій будинок шляхом підпалу чи вибуху, оскільки виникає загроза пожежі або пошкодження сусідніх будинків чи життя та здоров'ю інших осіб [7, с.17].

Для окремих об'єктів права власності можуть встановлюватись спеціальні способи припинення права власності.

Так, згідно з чинними Правилами ветеринарно-санітарної експертизи яєць свійської птиці знищення ветеринарних конфіскатів здійснюється у спосіб спалювання або поховання у біотермічних ямах (ч.1 п.2) [182]; відповідно до чинних Ветеринарно-санітарних вимог утримання птиці в особистих селянських господарствах, знищення трупів птиці, ветеринарних конфіскатів і відходів інкубації здійснюється у спосіб спалювання або поховання в біотермічних ямах (п.2 Вимог) [194] тощо.

Слід зазначити, що припинення права власності шляхом знищення може здійснюватися також на підставі рішення суду чи органу виконавчої влади щодо необхідності знищення того чи іншого майна (наприклад, неякісної та небезпечної продукції, отруєних речовин тощо).

Частиною другою ст. 349 ЦК України закріплено правило, згідно з яким у разі знищення майна, права на яке підлягають державній реєстрації, право власності на це майно припиняється з моменту внесення за заявою власника змін до державного реєстру [266]. А отже способом припинення права приватної власності за такою підставою і щодо об'єктів нерухомості є державна реєстрація відповідного припинення.

Для майна, права на яке підлягають державній реєстрації, право власності в результаті інших правочинів (наприклад, специфікації) також припиняється з моменту внесення за заявою власника відповідного запису до державного реєстру (за аналогією з ч.2 ст.349 ЦК України).

Є.О. Харитонов таке рішення законодавця вважає невдалим, аргументуючи це загрозою виникнення «фантомних» об'єктів права власності. Може виникнути ситуація, коли буде провадитися купівля-продаж не реальних об'єктів, а права на них, яке існує тільки завдяки документам [253, с.240].

Вважаємо недоцільним змінювати загальний момент припинення права приватної власності на нерухоме майно у випадку загибелі чи знищення такого майна. Однак виходом з такої ситуації може стати визнання правочину недійсним. Вважаємо, що даний правочин відноситься до правочинів з дефектом волі, а отже його недійсність може бути встановлена судом. Нажаль, на сьогодні питання долі правочинів із вадами волі є досить дискусійним, оскільки не завжди можна визначити істинну волю осіб при укладенні правочину [88, с.19].

Залежності від того, чи знав відчужувач про загибель або знищення свого нерухомого майна підставою для визнання правочину недійсним може бути обман або помилка.

Обман відчужувача, як правило, виражається:

– в активних діях недобросовісної сторони правочину (наприклад, повідомлення іншій стороні помилкових відомостей, надання підроблених документів тощо);

– у пасивних діях недобросовісної сторони правочину, що утримується від дій, які він повинен був зробити (умисне умовчання про обставини, що мають істотне значення тощо) [124, с.191].

Ознакою обману є умисел: особа знає про наявність чи відсутність певних обставин і про те, що друга сторона, якби вона володіла цією інформацією, не вступила б у правовідносини, не вигідні для неї [216, с.59]. Такою інформацією цілком може бути інформація про знищення нерухомого майна, а отже за даною підставою може бути визнаним недійсним договір і застосовані наслідки недійсності правочину. Крім того до відчужувача можуть бути застосовані також і інші форми юридичної відповідальності.

Теоретично можлива ситуація, за якою власник нерухомого майна на момент укладення договору купівлі-продажу чи іншого договору з відчуження майна не знав про знищення нерухомого майна, що відчужується. В даному випадку, вважаємо, що такий договір також може бути визнаний недійсним в судовому порядку.

Так, згідно ст. 229 ЦК України, якщо особа, яка вчинила правочин, помилилася щодо обставин, які мають істотне значення, такий правочин може бути визнаний судом недійсним [266].

Законодавець надає істотне значення помилці щодо:

а) природи правочину;

б) прав та обов'язків сторін;

в) властивостей і якостей речі, які значно знижують її цінність;

г) властивостей і якостей речі, що значно знижують можливість використання її за цільовим призначенням [125, с.37].

Вважаємо, що фізична загибель нерухомого майна є тією властивістю, що виключає використання його за цільовим призначенням, а отже договір може бути визнаний судом недійсним.

Продовжуючи тему недійсності правочинів, вважаємо за необхідне розглянути також і інші випадки припинення права власності на підставі недійсних договорів. Питання щодо припинення права власності в результаті відчуження власного майна чи відмови від права власності на майно за недійсним правочином є дискусійним до сих пір, незважаючи на значний масив цивілістичних досліджень з цієї проблематики. Для з'ясування фактичного стану правового регулювання даного питання, а також визначення належного способу такого припинення права власності необхідно звернутися до розгляду поняття та суті недійсних правочинів за цивільним законодавством України.

За нормами ЦК України право власності вважається набутим правомірно, якщо інше прямо не впливає із закону або незаконність набуття права власності не встановлена судом [271, с.96].

Під умовами дійсності правочину розуміють передбачені законом вимоги, яким повинен відповідати будь-який правочин. ЦК України в ст. 203 виділяє такі загальні вимоги, додержання яких є необхідним для дійсності правочину:

- зміст правочину не може суперечити Цивільному кодексу, іншим актам цивільного законодавства, а також моральним засадам суспільства;
- особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності;
- волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі;
- правочин має вчинятися у формі, встановленій законом;
- правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним;

– правочин, що вчиняється батьками (усиновлювачами), не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей [266].

Звичайно, що умови дійсності правочину залежить від виду правочину, його характеру, змісту, суб'єктного складу, об'єкта [169, с.215]. Недотримання ж цих умов призводить до недійсності правочину. Це означає, що дії особи (осіб) не спричинили бажаних для неї (них) наслідків щодо виникнення, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків. Тобто ці дії лише мали вигляд правомірності [164, с.44].

В науці цивільного права розрізняють нікчемні правочини та правочини, які можуть бути визнані судом недійсними (оспорювані правочини). Нікчемним є правочин, якщо його недійсність встановлена законом. У цьому разі визнання такого правочину недійсним судом не вимагається [67, с.52].

Окремо виділяються неукладені договори. Згідно з постановою № 9 Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 року «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» не є укладеними правочини (договори), у яких відсутні встановлені законодавством умови, необхідні для їх укладення (відсутня згода за всіма істотними умовами договору; не отримано акцепт стороною, що направила оферту; не передано майно, якщо відповідно до законодавства для вчинення правочину потрібна його передача тощо) [206]. Згідно зі статтями 210 та 640 ЦК України не є вчиненим також правочин у разі нездійснення його державної реєстрації, якщо правочин підлягає такій реєстрації [216, с.59].

З неукладеного правочину не виникають договірні зобов'язання і він не породжує жодних цивільних правовідносин. У свою чергу, недійсний правочин не породжує тих правових наслідків, які притаманні правочинам даного виду, але разом з тим, він породжує правові наслідки, які впливають з його недійсності, зокрема, його наслідками є те, що сторони

зобов'язані повернути все те, що одержали на виконання цього правочину, а в разі неможливості такого повернення — відшкодувати вартість того, що одержано [85, с.132-133].

Недійсним може бути лише укладений правочин. Визнання правочинів недійсними із застосуванням відповідних правових наслідків, згідно ст. 16 ЦК України, розглядається як один із способів захисту цивільних прав загалом [45, С.126]. Потрібно враховувати, що наслідком визнання правочину недійсним не може бути його розірвання. Застосування наслідків недійсності оспорюваного правочину можливе лише за наявності рішення про визнання такого правочину недійсним.

До нікчемних правочинів ЦК України відносить правочини з дефектом форми ст. 218 ЦК України (тобто недотримання вимог ч. 4 ст. 203 ЦК України про вчинення певного виду правочину у формі, встановленій законом); вчинені з недодержанням вимог закону про нотаріальне посвідчення правочину ст. 219-220 ЦК України; вчинені малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності ст. 221 ЦК України; вчинені без дозволу органу опіки та піклування ст. 224 ЦК України; вчинені недієздатною фізичною особою ст. 226 ЦК України; вчинені з порушенням публічного порядку ст. 228 ЦК України.

Недійсність правочину доводиться в судовому порядку, якщо не було порушено ознак дійсності правочину при його вчиненні, а особа бажає переконатись в протилежному, то їй надається право оскаржити це в суді. Іншими словами, якщо недійсність правочину прямо не встановлена у законі, але одна із сторін або інша зацікавлена особа заперечує його дійсність на підставах, встановлених законом, такий правочин може бути визнаний судом недійсним (п.3 ст.216 ЦК України) [259, с.78].

Оспорювані правочини – це правочини з вадами волі. Такі правочини визнаються недійсними внаслідок того, що волевиявлення відтворює не волю учасника правочину, а волю будь-якої іншої особи, яка впливає на

учасника правочину. Тому законодавство передбачає підстави, для їх оскарження з причини або неповноцінності самої волі особи, яка вчиняла правочин, або, зважаючи на вплив різних тяжких обставин, що склалися при формуванні волі. Наявність правильно сформованої внутрішньої волі й адекватне її вираження у волевиявленні, в їх нерозривній єдності є обов'язковою умовою дійсності правочину [54, с.201].

Окремо слід згадати що окрім правочинів недійсними можуть визнаватися рішення, на підставі яких видано відповідні державні акти, так і самі акти на право власності на земельні ділянки. Таку позицію висловив Верховний Суд України за результатами розгляду справи № 6-57цс13 щодо визнання недійсним державного акту на право приватної власності на земельну ділянку та скасування його державної реєстрації [39]. Такі рішення суду можуть бути окремою підставою припинення права приватної власності.

Як зазначає І.В. Спасибо-Фатєєва, юридичні наслідки недійсності правочинів залежать від того, який правочин вчинено – нікчемний чи оспорюваний. Якщо оспорюваний, то діє загальне правило про те, що правочин є дійсним, доки ніхто не доведе зворотного. Отже, доки судом не буде прийняте рішення про визнання правочину недійсним, він буде дійсним а наслідки, породжені ним, - юридично значущими. Так само і нікчемний правочин, не зважаючи на виконання за ним, все одно юридичних наслідків не породить. І для визнання його недійсним не вимагається рішення суду, бо цей наслідок правопорушення впливає із закону [239, с.97].

Схожої думки дотримується й А. Гук, який вважає, що до моменту визнання недійсності правочину судом для добросовісного набувача можуть наступати правові наслідки в результаті володіння, користування та розпорядження належним йому майном [65]. А отже право власності набувача існувало певний час до визнання правочину недійсним, а з

визнанням правочину недійсним припиняється і право приватної власності набувача.

Відповідно до ч. 1 ст. 216 ЦК України нікчемний правочин не створює юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю. Так, у разі недійсності правочину кожна зі сторін зобов'язана повернути іншій стороні у натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину. Такі правові наслідки застосовуються, якщо законом не встановлені інші особливі умови їх вживання або особливі правові наслідки окремих видів недійсних правочинів. Встановлені законом правові наслідки недійсності нікчемного правочину не можуть змінюватися за домовленістю сторін [244, с.374].

Враховуючи положення ч.1 ст.216 ЦК України, нікчемний правочин не призводить до припинення права власності у відчужувача, так як не призводить і до інших юридичних наслідків. А.А. Кісельов вважає, що єдиним винятком з цього положення є добросовісне придбання речі від неправомочного відчужувача [103, с.137]. Умови добросовісності наведені у ч.1 ст.388 ЦК України. При цьому аналіз судової практики дозволяє говорити про різний підхід суддів до її тлумачення [168, с.681]. Встановлення ж в ч. 5 ст. 12 ЦК України презумпції добросовісності поведінки учасників цивільних правовідносин має дуже велике значення як для оцінювання дій самих учасників правовідносин, так і для захисту їхніх прав та законних інтересів [14, с.202].

Дане твердження знаходить схвалення в правничій літературі. Так, наприклад, недійсні правочини, пов'язані з недієздатністю відчужувача є відносно недійсними. До встановлення їх недійсності з моменту їх укладення такі правочини є дійсними та породжують права і обов'язки [165, с.20]. В усіх же інших випадках нікчемних правочинів права власності у набувача не виникає, а у відчужувача не припиняється.

Щодо підстав та способів припинення права приватної власності у випадку визнання правочинів недійсними існують різні точки зору

науковців. Погоджуємося з думкою І.В. Яремової, що судові рішення є підставою набуття (припинення) права власності у випадку визнання правочину щодо нерухомого майна недійним. Однією з властивостей судового рішення є можливість його виконання, що означає об'єктивну можливість виконання тих дій, які передбачені в рішенні. У зв'язку з цим суд при винесенні рішення враховує всі обставини справи, в тому числі можливість виконання його приписів. Тому, неможливість виконання як підстава для припинення виконавчого провадження за загальним правилом може мати місце на стадії виконання рішення суду [280, с.225].

Визнання договорів недійсними тягне за собою застосування наслідків недійсності, одним із яких є повернення кожною із сторін іншій стороні в натурі усього того, що вона одержала на виконання цього договору (ст.216 ЦК України, ст.208 ГК України) [266, 52].

Згідно з Постановою Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав» від 07.02.2014 р. № 5 право власності на майно за договором, який підлягає нотаріальному посвідченню, виникає у набувача з моменту такого посвідчення або з моменту набрання законної сили рішенням суду про визнання договору, не посвідченого нотаріально, дійсним [204].

Отже, однією із підстав припинення права приватної власності на майно за договором, який підлягає нотаріальному посвідченню є рішення суду про визнання договору, не посвідченого нотаріально, дійсним.

В контексті теми дослідження однак необхідно звернути увагу на віднесення припинення права приватної власності внаслідок недійсності правочинів до добровільного, вимушеного чи примусового.

Відповідно до статей 215 та 216 ЦК України вимога про визнання оспорюваного правочину недійсним та про застосування наслідків його недійсності, а також вимога про застосування наслідків недійсності

нікчемного правочину може бути заявлена як однією зі сторін правочину, так і іншою заінтересованою особою, права та законні інтереси якої порушено вчиненням правочину[266]. З огляду на це право приватної власності може припинятися як за волею набувача так і всупереч неї. Якщо визнання правочину недійсним є актом, вчинюваним в інтересах набувача, то спосіб припинення такого права власності слід відносити до добровільних, в усіх інших випадках має місце вимушене та примусове припинення права приватної власності.

Від визнання правочинів недійсними необхідно відмежовувати і розірвання правочинів (договорів). Розмежування цих інститутів має неабияке практичне значення, що підтверджується і в Постанові Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 р. «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» [207]. В ч.5 зазначеної постанови роз'яснюється, що наслідком визнання правочину (договору) недійсним не може бути його розірвання, оскільки це взаємовиключні вимоги.

Принципові розбіжності між цими категоріями на перший погляд здаються очевидними, однак даний факт в жодному разі не виключає існування проблем в правозастосовній практиці, а одним із найпоширеніших за хибністю по відношенню до категорії недійсності в ЄДРСР є рішення про одночасне визнання договору/правочину недійсним та його розірвання [86, с.107].

Однак, як вказують дослідники, розривати можна тільки дійсний договір, а договір, що не відповідає вимогам закону або іншим актам цивільного законодавства, а також моральним засадам суспільства, за загальним правилом (статті 215–236 ЦК України), є недійсним. При цьому слід враховувати, що визнання договору недійсним саме по собі не є підставою для його розірвання [221, с.649].

Розірвання договору саме по собі не є правочином, однак воно може слугувати підставою для припинення права власності. Наприклад, розірвання договору є правовою підставою припинення права власності на подаровану річ у обдаровуваного [77, с.19]. Згідно зі ст. 727 ЦК України дарувальник має право вимагати розірвання договору дарування нерухомих речей чи іншого особливо цінного майна, якщо обдаровуваний умисно вчинив злочин проти життя, здоров'я, власності дарувальника, його батьків, дружини (чоловіка) або дітей. Якщо обдаровуваний вчинив умисне вбивство дарувальника, спадкоємці дарувальника мають право вимагати розірвання договору дарування. Дарувальник має право вимагати розірвання договору дарування, якщо обдаровуваний створює загрозу безповоротної втрати дарунка, що має для дарувальника велику немайнову цінність. Дарувальник має право вимагати розірвання договору дарування, якщо внаслідок недбалого ставлення обдаровуваного до речі, що становить історичну, наукову, культурну цінність, ця річ може бути знищена або істотно пошкоджена [266].

О.В. Дзера виступив з критикою таких положень законодавства: «По-перше, передбачені у ст. 727 ЦК України підстави розірвання договору не пов'язані з умовами договору дарування та його виконанням. По-друге, розірвання договору дарування встановлюється за такі дії обдарованого як щодо дарувальника, так і щодо широкого кола осіб, які не мають жодного правового зв'язку з договором дарування та обдарованою особою. Відтак, норма ст. 727 ЦК не має перспектив на існування (можливо за винятком випадків скоєння злочину обдарованим проти життя дарувальника». Прагнення розробників нового ЦК щодо введення зазначених підстав розірвання договору дарування, на думку науковця, обумовлювалося їх морально-етичними міркуваннями, однак, реалізація цих міркувань виявилася вкрай невдалою [72, с.45-46].

Слушність доводів дослідника підтверджується скупченням величезної кількості рішень в ЄРСР на підставі позовів про визнання недійсним договору дарування за останній час, критична маса яких містить відмову в задоволенні позовних вимог.

Однак законодавче закріплення створює й необхідність теоретичної розробки правоприпинення в результаті розірвання договорів. Юридичною підставою у розглянутому випадку буде рішення суду про розірвання договору дарування. Обдарований зобов'язаний повернути річ дарувальнику у натурі з урахуванням можливого нормального зносу за час перебування у обдаровуваного. Отримані обдаровуваним плоди, доходи від речі залишаються у нього [77, с.19]. Отже, способом припинення права приватної власності за цією підставою може бути як добровільна передача речі, так і примусове вилучення майна в порядку виконавчого провадження.

Можемо констатувати складання сумної протизаконної практики зловживання судом своїм повноваженнями при розгляді спорів щодо припинення права приватної власності на майно. Так згідно Рішення Малиновського райсуду міста Одеси від 25 січня 2013 року у справі №1519/9764/2012 було розірвано договір дарування між позивачами і відповідачем [91].

Згідно матеріалів справи 01.06.2012 року позивачі звернулись до Малиновського районного суду м. Одеси з позовом до відповідача про розірвання договору дарування та повернення сторін у первісний стан. При цьому позивачі посилаються на те, що позивачі були власниками квартири, яку вони придбали згідно договору купівлі-продажу 18.11.2011 року у рівних частках, по 1/2 частині за кожним. 07.05.2012 року позивачі та відповідач уклали договір дарування квартири, який було посвідчено державним нотаріусом Сьомої Одеської нотаріальної контори. Після укладення договору дарування відповідач зареєструвала право власності на своє ім'я.

Отже, право власності відповідачки за договором дарування було набуто правомірно та у належний спосіб.

Крім цього позивачі вказують, що відповідач ніякої допомоги їм не надає, а також вони вважають, що відповідач має намір продати квартиру.

У судовому засіданні позивачі вказали, що відповідачка не приходить до них, не цікавиться їх долею та станом здоров'я, по теперішній час позивачі доглядають один одного, та сплачують необхідні кошти по утриманню квартири, також те, що відповідач не робила спроб вселитись до вищевказаної квартири, не мала свого комплекту ключів від квартири.

Відповідачка не зареєстрована у спірній квартирі. Вказане підтверджується Довідкою витягом з домової книги про склад родини та прописку від 20.12.2012 року, отже відповідачка фактично не прийняла дар, тобто не виконала усіх передбачених договором умов по володінню вищевказаним майном.

Тут необхідно зазначити, що порядок і правові наслідки прийняття дарунка врегульовано ст. 722 ЦК України, за якою право власності обдаровуваного на дарунок виникає з моменту його прийняття, наприклад, прийняття документів про право власності нерухомість, або символів речі (ключів). Законодавець встановив декілька альтернативних способів прийняття дарунка, серед яких є прийняття документів. Про прийняття документів відповідачкою свідчить державна реєстрація права власності на ім'я відповідачки. А вимога реєстрації виступає порушенням положень Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні».

Виходячи з вищевказаного суд вважав за доцільне задовольнити позовні вимоги та прийняв рішення про розірвання договору дарування. Вважаємо припинення права власності на такий підставі та у такий спосіб незаконним і таким, що порушує суб'єктивні права відповідачки, а рішення, винесене судом хибним.

Отже, виходячи з особливостей методу цивільно-правового регулювання, найбільш поширеним є добровільне припинення права приватної власності на підставі правочинів.

Законодавець встановив обмежений перелік належних способів припинення права приватної власності на рухоме майно, що пов'язано з недопущенням зловживання відчужувачем правомочністю володіння майном для припинюваного права власності.

Якщо ж предметом договору є право власності на об'єкт нерухомості, способом припинення права приватної власності на таке майно буде державна реєстрація переходу права власності до набувача.

Особливе місце серед підстав припинення права приватної за цивільним законодавством України власності посідає знищення майна, оскільки воно може здійснюватися як самим власником, так й іншими особами. Припинення права власності шляхом знищення може здійснюватися також на підставі рішення суду чи органу виконавчої влади щодо необхідності знищення того чи іншого майна (наприклад, неякісної та небезпечної продукції, отруєних речовин тощо). Спосіб такого знищення може різнитися в залежності від об'єкта права власності.

Право приватної власності може припинятися й на підставі інших правочинів: споживання чи специфікації майна.

Окремою підставою для припинення права приватної власності може слугувати розірвання договорів. Розірвання договору не є окремим правочином, однак може мати наслідком припинення права власності на майно. Розірвання договорів може бути здійснено сторонами або судом. В залежності від критерію волі власника буде різнитися і спосіб передачі – передача рухомого майна та державна реєстрація припинення права власності на нерухоме майно або вилучення рухомого майна.

4.2. Способи припинення права приватної власності внаслідок подій та юридичних вчинків інших осіб

Як уже зазначалося, підставами для припинення права власності можуть бути не лише юридично значущі дії (фактичні та юридичні), а й події. У теорії права розрізняють абсолютні і відносні події. Відносними подіями визнаються обставини, викликані діяльністю людей, але виступаючі в даних правовідносинах незалежно від тих явищ, що спричинили їх виникнення. Абсолютні події визначаються як обставини, що не викликані волею людей і не перебувають у якій-небудь залежності від неї. Події (абсолютні і відносні) можуть мати юридичне значення лише в частині їх впливу на суспільні відносини [156].

Як уже доводилося раніше, способами припинення права приватної власності також можуть виступати події (абсолютні та відносні).

Є.О. Харитонов, класифікуючи припинення права власності поза волею власника, виділяє два його види:

а) припинення права власності з об'єктивних причин (загибель речі, загублення речі власником; сплив строку набувальної давності);

б) припинення права власності внаслідок волевиявлення інших суб'єктів права (примусовий викуп майна, звернення стягнення на нього за зобов'язаннями власника, реквізиція, конфіскація тощо) [251, с.276].

Однак, не всі з перерахованих вище підстав є юридичними подіями. Відсутність вольового прояву власника не виключає дій з боку інших учасників правовідносин приватної власності. Нагадаємо, що суб'єктивне право власності є абсолютним, оскільки власнику протистоїть необмежена кількість осіб, які не мають права порушувати суб'єктивне право власності чи чинити перешкоди у його здійсненні [21, с.124]. «Необмежена кількість осіб» слід тлумачити поширювально, адже власнику майна в певному сенсі протистоять також держава, іноземні держави, територіальні громади, державні органи та органи місцевого самоврядування тощо. Вольові дії (у

вигляді рішень) останніх зазвичай і є підставами припинення права приватної власності в примусовому порядку.

В контексті ж даного розділу розглянемо основні способи припинення права приватної власності в рамках вимушеного правоприпинення права приватної власності.

Окрему групу підстав припинення права приватної власності становлять юридичні факти, що виключають участь фізичних і юридичних осіб в правовідносинах власності.

Для того щоб брати участь у цивільних правовідносинах фізична особа повинна мати певні юридичні передумови, до яких законодавець відносить цивільну правоздатність та дієздатність. Цивільна правоздатність як потенційна здатність фізичної особи бути учасником цивільних правовідносин визнається за всіма фізичними особами з моменту народження і припиняється в момент її смерті. Припинення правоздатності визначено моментом біологічної смерті (п. 4 ст. 25 ЦК України), оскільки суб'єкт права вже не існує [151]. Смерть фізичної особи має важливе значення для цивільного права, дана подія є не лише моментом припинення цивільної правоздатності і дієздатності, а й фактом, з яким тісно пов'язані ряд цивільних правовідносин [99, с.193].

Смерть людини є важливою подією, яка має місце в житті суспільства і здійснює неабиякий вплив на суспільні відносини. Особливе значення дана життєва подія має для права, яким смерть розглядається як юридичний факт, з яким норми права пов'язують настання ряду правових наслідків. В юридичній доктрині смерть відносять до юридичних фактів-подій. В залежності від того, чи була причиною смерті людська діяльність, дана життєва обставина може виступати як абсолютним, так і відносним юридичним фактом [9, с.170].

В даному випадку підстава та спосіб припинення права приватної власності співпадають і виявляються в фізичній смерті особи.

Окремо необхідно розглянути способи припинення права приватної власності у випадку визнання особи безвісно відсутньою і оголошення її померлою. Призначенням інституту визнання особи безвісно відсутньою і оголошення її померлою в контексті розгляду правового статусу її майна є перш за все захист її майнових прав, інтересів та інтересів осіб, з якими зникла особа перебуває в цивільних правовідносинах [225, с.69].

Згідно цивільного законодавства для захисту майнових прав осіб, визнаних безвісно відсутніми або оголошених померлими застосовуються спеціальні способи захисту [183, С.510]. А.М. Сичевська в результаті аналізу способів захисту подібних права приходить до висновку, що дійсно існують способи захисту, що не підпадають під класичну класифікацію з поділом на речово-правові та зобов'язально-правові [224, с.232]. Такими, наприклад, є правила про захист майнових прав власника, визнаного в установленому порядку безвісно відсутнім або оголошеного померлим, у разі його явки [224, с.171]. З цією метою ч. 2 ст. 47 забороняє спадкоємцям особи, оголошеної померлою, відчужувати протягом п'яти років нерухоме майно, яке перейшло до них у зв'язку з відкриттям спадщини [266].

Отже, на момент оголошення особи померлою її право приватної власності припиняється на підставі рішення суду про визнання її померлою. В майбутньому право власності може бути відновлене, а набувач даного права власності на майно обмежений в правомочності розпорядження нерухомим майном із складу спадщини. Забезпечення виконання цієї норми здійснюється шляхом накладення нотаріусом на це майно заборони відчуження. Слід підкреслити, що зазначене обмеження стосується лише спадкоємців, а відтак не поширюється на інших суб'єктів, які можуть набути право власності на майно спадкодавця – кредиторів, відказ одержувачів, виконавців заповіту, охоронця спадщини. В літературі також висловлювалася думку щодо необхідності внесення змін до ч. 2 ст. 47 ЦК України, адже на думку дослідників, доля рухомого майна несправедливо

залишається неврегульованою [225, с.69]. Але даний факт та його закріплення, як і наукова дискусія з цього приводу знаходиться поза межами наукового пошуку за темою цієї дисертації.

У випадку визнання особи безвісти відсутньою право власності особи на належне їй майно не припиняється, аж до моменту оголошення її померлою.

Щодо способу припинення права приватної власності у разі оголошення особи померлою, то як і випадку з припиненням права власності у зв'язку зі смертю власника, судові рішення щодо оголошення особи померлою має подвійну природу, виступаючи як підставою так і способом припинення права приватної власності у цьому випадку.

Цивільний кодекс України в ст. 91 передбачає і за юридичною особою здатність мати такі ж цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа [266]. Логічним є те, що правоздатність юридичних осіб припиняється із їх припиненням.

В цивільному праві розрізняють дві форми припинення юридичних осіб – ліквідацію та реорганізацію. При реорганізації, за загальним правилом, комплекс прав та обов'язків реорганізованої юридичної особи переходить до правонаступника (правонаступників), включаючи й права, що впливають з участі в інших підприємствах [10, с.62].

На відміну від смерті фізичної особи, ліквідація юридичної особи не є одномоментним юридичним фактом. Кредитори за окремими цивільно-правовими зобов'язаннями протягом часу, встановленого для ліквідації юридичної особи, можуть звернутися з вимогою погасити заборгованість за зобов'язаннями, що виникла за час діяльності боржника [292, с.76]. З законодавчої точки зору ліквідація юридичної особи – це її припинення без переходу прав та обов'язків у порядку правонаступництва до інших осіб [266].

В юридичній літературі нерідко критикується дане визначення, адже законодавець концентрує свою увагу виключно на наслідках припинення. «Таке визначення не розкриває поняття ліквідації юридичної особи: вказує лише на те, що являє сама по собі ліквідація юридичної особи, а не вказує, що несе ліквідація юридичної особи, тому й складно однозначно визначити момент настання наслідків ліквідації юридичної особи» [272, с.234]. Ліквідацію юридичної особи пропонується визначати перш за все як юридичний факт, який несе припинення правовідносин, які наповнюють юридичну особу властивим їй змістом.

З огляду на це слушними виглядають висловлені пропозиції перегляду легальної дефініції ліквідації юридичної особи і включення до останньої тих наслідків, що несе ліквідація юридичній особі і її правовому статусу.

При цьому законодавець чітко вказує на момент припинення правоздатності у юридичних осіб, яким є день внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення (ст. 104 ЦК України) [266]. Очевидно, що ліквідація юридичної особи як наслідок матиме припинення її прав у тому числі права власності. Способом припинення права власності буде юридичний склад у вигляді прийняття рішення про ліквідацію юридичної особи та внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення. В залежності від критерію волі учасників юридичної особи в прийнятті рішення про ліквідацію припинення права власності може бути як примусовим так і добровільним.

Втрата права власності з об'єктивних причин, тобто таких, що не залежать від волі власника, зустрічається також у випадку загибелі речі, яка вже згадувалася у підрозділі 4.1 дисертації.

При цьому в тому випадку, коли залишені після загибелі індивідуально-визначеної речі об'єкти мають залишкову економічну

цінність, виникає питання про те, на якій підставі право власності на них належить власникові загиблої речі.

Є.І. Буртова вважає, що оскільки первинна річ припинила своє існування в результаті загибелі, перехід прав неможливий, як не можуть бути застосовані правила про виготовлення нової речі і переробку. На думку дослідниці, право власності на загиблу індивідуально-визначену річ і є необхідною умовою для набуття права власності на зазначені об'єкти. При цьому підставою припинення права власності на індивідуально-визначену річ і одночасно підставою набуття права власності на виникаючі об'єкти слід визнати фактичний склад, а не тільки факт загибелі індивідуально-визначеної речі, тому що сама по собі наявність права власності на неї ще не створює конкретної, реальної можливості припинення права власності, хоча і служить необхідною передумовою набуття права власності на виникаючі об'єкти [27, С.95-96]. Отже, якщо після загибелі залишається якесь майно, або відходи, то право власності на них належить власникові речі.

В дореволюційній юриспруденції панувала думка, що загибель майна виступає юридичним фактом тільки у діючих правовідносинах власності. Так, Г.Ф. Дормідонтов зазначав, що «навіть така проста подія, як знищення (мається на увазі подія загибелі – Д.Б.) речі ... тягне юридичні наслідки тільки тоді, коли річ не була безхазяйною» [81]. Не можемо погодитися з таким твердженням і вважаємо вірною точку зору, що право власності титульного власника все ж таки припиняється у разі загибелі речі. Зауважимо, що одночасно з припиненням право власності титульного власника на цій же підставі припиняється і право володіння безхазяйною річчю. Однак при цьому, якщо особа, що володіла безхазяйною річчю не вжила заходів щодо її збереження, то вона несе майнову відповідальність перед титульним власником. Це може стосуватися загибелі, наприклад,

бездоглядної домашньої тварини через недбале поводження з нею особи, що її затримала [275, с.75].

Враховуючи, що підставою припинення права власності є юридичний факт-подія, то і єдиним можливим способом припинення права приватної власності у такому випадку може виступати той же факт. Окрім цього після припинення права власності у особи може виникнути юридичний обов'язок прибрати залишки чи повернути землю в первісний стан згідно норм благоустрою. Даний спосіб є актуальним для рухомого майна, право власності на яке не підлягає державній реєстрації.

Для майна, права на яке підлягають державній реєстрації, право власності в результаті загибелі майна також припиняється з моменту внесення за заявою власника відповідного запису до державного реєстру (також за аналогією зі ст.349 ЦК України).

Крім вищезазначених випадків право власності осіб втрачається в результаті загублення речі власником та виникнення на неї права власності в особи, що знайшла цю річ або іншої особи (статті 337, 338 ЦК України); на підставі набувальної давності (стаття 344 ЦК України), а також в інших випадках, передбачених законом.

Окремо серед способів припинення права власності виділяється набувальна давність. Перебування предметів матеріального світу в цивільному обігу – важлива передумова задоволення потреб суб'єктів суспільних відносин. Кожна конкретна потреба має бути задоволена у певний спосіб, як правило із залученням сторонніх благ, навіть тих, що фактично не перебувають у власності чи володінні особи [275, С.73].

І.А. Спасибо вважає, що строки відіграють істотну роль при набутті права власності. Зокрема, їх вплив є найважливішим і для набуття права власності на безхазяйне майно, і для набуття права власності за набувальною давністю, і на знахідку, і на бездоглядну домашню тварину. Строки, на думку дослідника, не повинні включатися до системи

юридичних фактів, оскільки вони являють собою розташування у часі (тривалість) юридичних фактів щодо один одного [235, с.14].

Отже, набувальна давність в ЦК України розглядається лише як один із способів набуття права власності [102, с.312]. Однак значення цього інституту поширюється й на припинення права приватної власності, а отже входить до предмету даного дослідження. Наголосімо, що даний юридичний факт саме способом припинення права приватної власності, а не підставою.

У радянські часи, коли діяла презумпція державної власності на безхазяйне майно, цей інститут не визнавався ані цивільним законодавством, ані науковою доктриною. У національне законодавство норма про набувальну давність введена з 1 січня 2004 р. — з набранням чинності ЦК України [146, с.39].

Так, згідно з ч.1 ст. 344 ЦК України особа, яка добросовісно заволоділа чужим майном і продовжує відкрито, безперервно володіти нерухомим майном протягом десяти років або рухомим майном — протягом п'яти років, набуває право власності на це майно (набувальна давність) [266].

Інститут набувальної давності вважається однією з найпрогресивніших новел ЦК України. Основне завдання такого нововведення — встановити повну рівноправність усіх форм власності й надати можливість особам, які доведуть в суді давність та добросовісність володіння майном, оформити на нього право власності [146, с.45].

Словосполучення «чуже майно» слід тлумачити поширювально, адже способом набувальної давності право власності може бути придбане не тільки на майно, що належить на праві власності іншій особі (державі, територіальні громаді), але і на безхазяйне майно. Дана теза підтверджується і Постановою Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про судову практику

в справах про захист права власності та інших речових прав» 07.02.2014 № 5. Згідно з п. 11 даної Постанови, враховуючи положення статей 335 і 344 ЦК України, право власності за набувальною давністю може бути набуто на майно, яке належить на праві власності іншій особі (а не особі, яка заявляє про давність володіння), а також на безхазяйну річ.

Той факт, що однією з гарантій титульному власника стосовно захисту його права власності є припинення права власності на безхазяйну річ та повернення її попередньому законному власнику навіть у випадку набуття такого права добросовісним набувачем, свідчить про те, що сам по собі інститут припинення права власності на безхазяйну річ багато в чому є додатковим захисним механізмом прав титульного власника речі [275, с.74].

В літературі вказується на певна недосконалість норм ЦК України в аспекті регулювання порядку припинення права власності на безхазяйні речі. По-перше, не встановлюється відповідальність особи в разі її ухилення від добровільного чи примусового відчуження таких речей; по-друге, не визначена процедура їх реалізації в разі добровільного відчуження. Цілком логічним є твердження, що добровільне відчуження не може відбуватися на користь жодної особи, крім уповноваженого органу держави. За таких обставин виникає ситуація монопольного попиту на майно, яке має бути відчужене, а це в свою чергу може певним чином обмежити право особи на отримання відповідного рівня компенсації за нього [275, с.74].

Ч.2 п.13 встановлює, що «у разі якщо попередній власник нерухомого майна не був і не міг бути відомим давнісному володільцю, то відповідачем є орган, уповноважений управляти майном відповідної територіальної громади» [205].

Отже, судові рішення про визнання права приватної власності за особою буде одночасно підставою припинення права власності у однієї особи (чи іншого суб'єкта власності) і виникнення у іншої.

Існує й альтернативна думка щодо підстави припинення права приватної власності за давністю володіння. Так під підставою припинення права власності за давністю володіння пропонується розглядати фактичний склад, в який включаються такі юридичні факти як добросовісне заволодіння майном набувачем; спливання строку набувальної давності тощо [27, с.80-82].

Не можемо погодитися з такою позицією, адже єдиною підставою припинення права приватної власності на майно, що знаходить у чужому володінні, за давністю володіння є рішення суду. Набувальна давність сама по собі не є підставою припинення права приватної власності, а спливання строку набувальної давності лише надає право особі на звернення із позовом до суду. Можливість пред'явлення до суду позову про визнання права власності за набувальною давністю впливає з положень статей 15, 16 ЦК України, а також частини четвертої статті 344 ЦК України, згідно з якими захист цивільних прав здійснюється судом шляхом визнання права. У зв'язку з цим особа, яка заявляє про давність володіння і вважає, що у неї є всі законні підстави бути визнаною власником майна за набувальною давністю, має право звернутися до суду з позовом про визнання за нею права власності [205].

З тих же причин вважаємо невірним твердження, що добросовісність набування предметів матеріального світу у власність є достатньою умовою та законною підставою для переходу речі від одного власника до іншого [275, с.74]. Слід розрізняти підстави для звернення з позовом до суду та підстави припинення права приватної власності. В даному випадку право приватної власності особи припиняється разом із визнанням його у іншої особи.

Окремо слід сказати про нерухоме майно. Право власності на нерухоме майно, що підлягає державній реєстрації, виникає за набувальною давністю з моменту державної реєстрації [266], а отже способом припинення права приватної власності виступатиме державна реєстрація прав на нерухоме майно.

Хоча вищеназвані юридичні факти відносяться до подій, це не означає воля власника речі при знахідці чи при набутті права власності на безхазяйне майно не береться до уваги. І.А. Спасибо звертає увагу на те, що законодавець похідним чином ураховує волю власника, забезпечуючи набуття права власності механізмом, до складу якого входять строки або умови, завдяки яким власнику надається можливість повернути майно собі до позбавлення права на нього. Прикладом встановлення строків, зі впливом яких особа може набути право власності, є набуття права власності:

- на безхазяйне майно (ст. 335 ЦК) – нерухоме майно береться на облік органом, що здійснює державну реєстрацію прав на нерухомість, і протягом року власнику майна надається можливість відреагувати на це;
- на знахідку – протягом шести місяців робиться спроба відшукати власника;
- на бездоглядну домашню тварину – так само;
- за набувальною давністю на нерухомість 10 або 15 років залежно від підстав заволодіння цим майном (без договору чи за договором) і 5 років для рухомого майна [234, с.60-61].

Крім строків механізм набуття права власності включає й умови, які являють собою виконання дій особами, що мають намір стати власниками, і органами держави чи органами місцевого самоврядування, а саме:

- повідомлення особою, яка знайшла річ, власника або орган міліції чи орган місцевого самоврядування;

– публікація в друкованих засобах масової інформації про взяття майна на облік як безхазяйного (ч. 2 ст. 335 ЦК України) [266].

Способом припинення права власності може бути і юридичний вчинок. Як уже зазначалося, правочином визнається дія особи, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків. Причому така правомірна дія завжди відбувається з наміром досягнення визначеного волею особи правового результату. Наявна правочину ознака спрямованості волі відрізняє останній від юридичних вчинків [228, с.201].

Юридичні вчинки розуміються як дії, що спеціально не спрямовані на встановлення юридичних наслідків, але породжують їх унаслідок прямої вказівки закону. Наприклад, виявлення скарбу, коли його власник не може бути встановлений (ст. 343 ЦК України). До моменту набуття права власності на скарб особою, яка його виявила, колишній власник зберігає своє право, воно припиняється в момент придбання права власності на скарб знайшли його обличчям. Останній же набуває право власності в момент виявлення скарбу. Виявлення скарбу являє собою юридичний вчинок незалежно від того, чи були дії особи спеціально спрямовані на будь-які правові наслідки, чи велися пошуки з метою виявлення скарбу і, відповідно, придбання його у власність чи ні, адже правомірні дії, спрямовані на виникнення майнових правовідносин є правочином лише стосовно цих правовідносин. Щодо особистих немайнових прав та обов'язків, ці ж дії необхідно розглядати як юридичні вчинки.

Способом припинення права власності на скарб у розглянутому випадку необхідно визнати виявлення скарбу, що є також і підставою припинення права власності в цьому випадку. До моменту виявлення скарбу право власності його господаря захищено, не виникає конкретна, реальна можливість його припинення, так як до цього моменту невідома конкретна індивідуально-визначена річ, здатна стати об'єктом права власності особи, який знайшов скарб [27, с.83-84].

Отже, підставами для припинення права власності можуть бути не лише юридично значущі дії (фактичні та юридичні), а й події (абсолютні та відносні).

У випадку смерті власника підстава та спосіб припинення права приватної власності співпадають і виявляються в фізичній смерті особи. Щодо способу припинення права приватної власності у разі оголошення особи померлою, то судове рішення щодо оголошення особи померлою також має подвійну природу, виступаючи як підставою так і способом припинення права приватної власності у цьому випадку.

На відміну від смерті фізичної особи, ліквідація юридичної особи не є одномоментним юридичним фактом, а отже різні способи припинення права приватної власності можуть мати місце під час процесу ліквідації юридичної особи.

Способом припинення права власності може бути і юридичний вчинок. Так способом припинення права власності на скарб є виявлення скарбу, що є також і підставою припинення права власності в такому випадку.

4.3. Способи припинення права приватної власності в результаті примусового правоприпинення

Примусові засоби до учасників цивільних відносин застосовуються здебільшого у разі порушення положень актів цивільного законодавства та цивільно правового договору, та як наслідок суб'єктивного цивільного права іншої особи. У сфері приватного права втручання держави у відносини суб'єктів зведена до необхідного мінімуму [51, с.68]. Однак, це не означає, що примус не застосовується щодо правомірної поведінки суб'єкта права приватної власності. В обмеженому числі випадків міри правового примусу можуть застосовуватися й для вирішення державних

завдань, які пов'язані з екстремальними соціальними умовами, – військовим станом, стихійними явищами [3, с.193-194].

Стаття 348 ЦК України закріплює правило, згідно з яким, якщо з підстав, що не були заборонені законом, особа набула право власності на майно, яке за законом, який був прийнятий пізніше, не може їй належати, це майно має бути відчужене власником протягом строку, встановленого законом [266].

Якщо майно не відчужене власником у встановлені законом строки, це майно з урахуванням його характеру і призначення за рішенням суду на підставі заяви відповідного органу державної влади підлягає примусовому продажу. У разі примусового продажу майна його колишньому власникові передається сума виторгів з вирахуванням витрат, пов'язаних з відчуженням майна.

Якщо майно не було продане, воно за рішенням суду передається у власність держави. У цьому разі колишньому власникові майна виплачується сума, визначена за рішенням суду.

Форма примусового продажу такого майна повинна визначатися судом у кожному конкретному випадку з урахуванням характеру і призначення речі. Можливий її продаж на закритому аукціоні, конкурсі, реалізація через комісійну торгівлю або в спеціальному порядку.

Кращим представляється продаж такого майна на закритих торгах за участю тільки спеціально запрошених осіб (п. 1 ст. 448 ЦК України), які можуть володіти даним майном на праві власності.

При примусовому продажу на торгах майна, яке не може належати даній особі, підставою припинення права власності є відповідне рішення суду і укладений за підсумками торгів договір купівлі - продажу майна, а способом - передача рухомого майна набувачеві або державна реєстрація переходу до нього права власності на нерухоме майно.

При передачі майна у державну чи комунальну власність підставою припинення права власності виступає судове рішення, а способом – передача рухомого майна або державна реєстрація зміни права власності на нерухоме майно.

Рішення суду про примусове припинення права власності приймається за наявності встановлених судом юридичних фактів: майно не може належати даній особі, але придбане ним на законній підставі, і не було відчужене власником протягом року (або іншого встановленого законом строку) з моменту виникнення у нього права власності.

Отже, при примусовому продажу на торгах майна, яке не може належати даній особі, підставою припинення права власності є відповідне рішення суду і укладений за підсумками торгів договір купівлі - продажу майна, а способом - передача рухомого майна набувачеві або державна реєстрація переходу до нього права власності на нерухоме майно.

Звернення стягнення на майно за зобов'язаннями власника в літературі відноситься до компенсаційних правоприняючих юридичних фактів. «Компенсаційний характер такого правоприняючого юридичного факту, як елемент відповідного механізму правопринення цивільних майнових відносин, полягає, з одного боку, у відновленні майнового стану особи, яка отримала право на звернення стягнення на майно, а з другого – у настанні наслідку для попереднього власника у вигляді припинення цивільного зобов'язання, яке обумовило звернення стягнення на майно» [292, с.69].

Слід зазначити, що тільки в рамках договірних зобов'язань можливе спонукання до виконання зобов'язання в натурі, вимога про припинення або зміну зобов'язального правовідношення. Дуже обмежене застосування такого способу захисту цивільних прав, як відновлення становища, яке існувало до порушення права, воно можливе тільки відносно застосування

наслідків недійсності угод (нікчемного правочину або визнаної недійсною оспорюваної угоди) [8, с.222].

Припинення права власності у разі звернення стягнення на майно за зобов'язаннями власника окрім загальних положень ЦК України про припинення права власності регулюється також нормами зобов'язального і цивільно-процесуального права (в тому числі в сфері виконавчого провадження). Відносини з реалізації такого майна характеризуються наявністю публічної домінанти [291, с.22].

Стягнення може бути звернуте на майно власника, зокрема, у зв'язку з порушенням зобов'язання (ст. 611 ЦК України), заподіянням шкоди неправомірними діями (бездіяльністю) іншим фізичним чи юридичним особам (ст. 1166 ЦК України) [72, с.74].

Наприклад, у разі невиконання зобов'язання, забезпеченого заставою, заставодержатель набуває право звернення стягнення на предмет застави (ст. 589 ЦК). У цьому разі звернення стягнення на предмет застави здійснюється за рішенням суду, якщо інше не встановлене договором або законом [266].

Згідно сформульованого в літературі визначення, «застава – це такий вид (спосіб) забезпечення виконання зобов'язання, який у силу договору, закону або рішення суду наділяє кредитора (заставодержателя) правом у разі невиконання боржником (заставадавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення вимог (фактичних та майбутніх вимог) за рахунок предмета застави (майно та майнові права, які можуть бути відчужені заставодавцем та на які може бути звернене стягнення, а також майно, яке заставодавець набуде після виникнення застави, якщо це передбачено договором) переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом» [293, с.231].

Якщо аналізувати правову природу застави виключно крізь призму правовідносин, що виникають між заставодержателем та заставодавцем, то

її зобов'язальний характер не викликає сумніву – між сторонами існує правовий зв'язок, який виражається у взаємних правах і обов'язках [158, с.146].

Необхідно пам'ятати, що відповідно до відсилочних положень ч. 1 ст. 576 ЦК України та абз. 1 та 2 ст. 4 Закону України «Про заставу» предметом застави не може бути майно громадян, на яке не може бути звернене стягнення за виконавчими документами, перелік якого встановлено додатком до Закону України «Про виконавче провадження» [294] та майно, яке неможливо відчужити (посвідчення особи, паспорт, диплом тощо). А отже, таке право приватної власності на таке майно неможливо припинити в примусовому порядку та у спосіб, що передбачає примус.

Відповідно до ч.6 ст.20 Закону України «Про заставу» звернення стягнення на заставлене майно здійснюється за рішенням суду або третейського суду, на підставі виконавчого напису нотаріуса, якщо інше не передбачене законом або договором застави [193]. Заставлене майно може бути реалізоване з публічних торгів або реалізоване іншим чином у порядку, встановленому договором сторін або законом (ст. 590, 591 ЦК). Але у кожному разі право власності заставодавця (боржника) на річ, яка була предметом застави, припиняється.

У ЦК України також передбачені випадки позбавлення права власності на майно за договором у зв'язку з його порушенням. Наприклад, відповідно до ст. 620, 665 ЦК у разі відмови продавця-власника передати проданий товар, визначений індивідуальними ознаками, покупцеві, останній може витребувати його у продавця-власника у судовому порядку. Таке витребування товару у продавця є водночас примусовим позбавленням його права власності, яке з юридичної точки зору є цілком виправданим, адже застосовується за порушення продавцем свого договірної обов'язку [72, с.74].

Загальною підставою припинення права приватної власності у даному випадку припиняється є судові рішення про вилучення майна шляхом звернення на нього стягнення. Однак можливий також і позасудовий порядок звернення стягнення на майно за зобов'язаннями, якщо він передбачений законом або договором. У цьому випадку підставою може бути юридичний факт, передбачений законом, або договір, яким сторони погодили позасудовий порядок звернення стягнення на майно боржника [27, с.96].

До позасудових способів примусового вилучення майна відноситься стягнення майна за виконавчим написом нотаріуса [128, с.20]. Під виконавчим написом в юридичній науці розуміють розпорядження нотаріуса про примусове стягнення з боржника на користь кредитора грошових сум або передачі чи повернення майна кредитору, здійснене на документах, які підтверджують зобов'язання боржника [211, с.238].

Так, відповідно до ст.87 Закону України «Про нотаріат» для стягнення грошових сум або витребування від боржника майна нотаріуси вчиняють виконавчі написи на документах, що встановлюють заборгованість. Перелік документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів, встановлюється Кабінетом Міністрів України [144, с.121]. Призначення виконавчого напису, окрім засвідчення факту та надання йому юридичної вірогідності, є поновлення та визнання порушених прав суб'єктів цивільних правовідносин спеціально уповноваженим суб'єктом – нотаріусом [18, с.26].

Так, наприклад, стягнення заборгованості за нотаріально посвідченими угодами, що передбачають сплату грошових сум, передачу або повернення майна, а також право звернення стягнення на заставлене майно здійснюється на підставі надання оригіналу нотаріально посвідченої

угоди та документів, що підтверджують безспірність заборгованості боржника та встановлюють прострочення виконання зобов'язання.

Внаслідок кризових явищ в сфері банківського іпотечного кредитування, пов'язаних з неспроможністю значної частини позичальників виконати взяті на себе зобов'язання, актуальності набуває дослідження підстав та способів припинення права приватної власності на житло у зв'язку зі зверненням стягнення на останнє в якості міри відповідальності за невиконання зобов'язань [42, с.171].

В літературі вказується на наявність неоднозначностей в правовому регулюванні підстав та способів такого припинення права приватної власності на житло. Так, ч. 3 ст. 47 Конституції України визначено, що ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду [116]. Отже, єдиною підставою припинення права власності на житло є судові рішення. Однак Законом України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» № 800 – VI, який набрав чинності 14 січня 2009 року, було закріплено можливість позасудового порядку врегулювання задоволення вимог іпотекодержателя [192], що в подальшому було невірно стлумачено в юридичній практиці і по суті дозволило припинення права приватної власності на житло у позасудовому порядку [42, с.172].

Звернення стягнення на майно боржника шляхом його реалізації може бути підставою припинення права приватної власності на майно і в порядку виконавчого провадження. Тобто має місце примусове відчуження майна, що є власністю боржника задля отримання грошових коштів, необхідних для погашення вимог стягувача, а також виконавчих витрат [288, с.101].

Звернення стягнення на майно боржника в порядку виконавчого провадження полягає в його арешті, вилученні та примусовій реалізації [295, с.182]. Арешт майна полягає у проведенні його опису, оголошенні

заборони розпоряджатися ним, а у разі потреби – в обмеженні права користування майном або його вилученні у боржника та передачі на зберігання іншим особам [296, с.353].

Момент накладення арешту на майно та його вилучення однак не збігається з моментом припинення права власності, хоча одночасно можуть припинятися усі три правомочності: володіння, користування та розпорядження. Як зазначає В.В. Захаров, арешт майна є нічим іншим як обмеженням прав боржника щодо майна; обов'язковим наслідком арешту для боржника є заборона розпоряджатися майном, а факультативним – обмеження права користування майном, який настає у випадку, коли використання майна може призвести до зниження його вартості [298, с.272].

Вдаючись до практичної складової примусової реалізації рухомого майна, вилучене майно може передаватися на відповідальне зберігання іншій особі, якою може виступати стягувач або представник організатора торгів. Таким чином спрощується процедура передачі речі набувачеві і створюються передумови для поєднання моменту переходу права власності і моменту передачі речі [300, с.182].

Нещодавно прийнятий Наказ Мін'юсту України «Про реалізацію арештованого майна шляхом проведення електронних торгів від 22.12.2015 р. № 2710/5 скасував низку актів, що регулювали відносини в цій сфері до сих пір. Серед них затверджене Наказом Міністерства юстиції України від 27.10.1999 р. № 68/5 Тимчасове положення про порядок проведення прилюдних торгів з реалізації арештованого нерухомого майна, Положення про порядок проведення аукціонів (публічних торгів) з реалізації заставленого майна, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 22.12.1997 р. № 1448, Порядок реалізації арештованого майна, затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 15.07.1999 р. № 42/5 та інші пов'язані акти.

У літературі відмічається колізійність норм чинного законодавства в сфері реалізації рухомого та нерухомого майна через систему електронних торгів, хоча, одночасно, високо оцінюється прагнення законодавця до прогресивного врегулювання питань примусової реалізації майна боржників [290]. Положення чинного Наказу Мін'юсту з цього приводу «є доволі чітким відображенням сучасного стану нормативного регулювання правовідносин у сфері проведення реалізації торгів із реалізації нерухомого майна» [289, с.139].

Законодавче закріплення електронної системи торгів дійсно повинно покращити стан таких правовідносин в цілому, адже такий спосіб продажу значно полегшує процедуру реалізації майна, виключає посередників, викорінює корупцію, збільшує доходи від продажу, при цьому зростає сам обсяг реалізації майна та значно зменшуються витрати державного бюджету на реалізацію арештованого майна [290].

Стосовно способу припинення права приватної власності на придбане з торгів нерухоме майно немає єдності серед науковців.

В вітчизняній науці цивільного права доводиться теза, що момент набуття покупцем права приватної власності співпадає з моментом припинення права власності і способом набуття/припинення права власності є передання відповідного документа, так званої «купчої відомості» [300, с.182].

В російській юриспруденції аргументується думка, що право власності на нерухомість припиняється безпосередньо в момент визначення переможця торгів, що пов'язується з моментом «удару молотком» ліцитатором [299, с.73].

Однак, виходячи з раніше аргументованих в даній дисертації висновків, припинення права приватної власності на нерухоме майно пов'язане з моментом юридичного оформлення припинення права власності на майно (державної реєстрації).

Правові відносини у сфері примусового припинення права власності на земельні ділянки та інше нерухоме майно у зв'язку з суспільною необхідністю регулюються в Україні прийнятим нещодавно Законом «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» [189].

Основна особливість цього Закону в тому, що він на відміну від всіх інших законодавчих актів дає визначення поняттям «суспільна необхідність» і «суспільна потреба», які необхідні для обґрунтування процедури вилучення земельної ділянки [142, с.254]. Так, згідно із ст. 1 цього Закону суспільна необхідність зумовлена загальнодержавними інтересами або інтересами територіальної громади виключна необхідність, для забезпечення якої допускається примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, у встановленому законом порядку. Суспільна потреба – зумовлена загальнодержавними інтересами або інтересами територіальної громади потреба у земельних ділянках, у тому числі тих, на яких розміщені об'єкти нерухомого майна, викуп яких здійснюється в порядку, встановленому законом [189].

Попри наявність визначень, виникають колізії щодо до тлумачення іншого вжитого тут терміну «виключна необхідність», оскільки його законодавче визначення відсутнє, і це дає підстави державним органам тлумачити його на власний розсуд, тим самим розширювати коло законодавчо встановлених випадків відчуження земельних ділянок із суспільної необхідності [142, с.254].

Загальні ж положення викупу земельних ділянок у зв'язку з суспільною необхідністю сформульовані у ЦК України. Так, згідно з ч.1 ст.350 ЦК України викуп земельної ділянки у зв'язку з суспільною

необхідністю здійснюється за згодою власника або за рішенням суду в порядку, встановленому законом [266].

Передбачена нормою Кодексу згода власника однак не означає, що викуп викупу земельних ділянок у зв'язку з суспільною необхідністю може бути віднесеним до добровільного правоприпинення. Адже, якщо викуп здійснюється на підставі договору купівлі-продажу земельної ділянки за звичайною схемою оферта зі сторони державного органу та акцепт приватного власника землі то підставою такого припинення буде договір, а способом припинення державна реєстрація припинення права власності на земельну ділянку. В даному випадку мотиви набуття права державної або комунальної власності не будуть мати значення для припинення права приватної власності, а саме правоприпинення буде здійснено шляхом звичайного відчуження.

Набагато більше в контексті даного підрозділу нас цікавить саме примусовий викуп земельних ділянок у зв'язку з суспільною необхідністю.

Порівняльний аналіз абз. 1 та абз. 2 ч. 3 ст. 4 Закону «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» дозволяє зробити висновок, що примусове відчуження земельних ділянок, яке застосовується у випадках відсутності згоди особи на викуп земельної ділянки, на відміну від викупу земельних ділянок, який застосовується при наявності згоди суб'єкта права власності на землю, може застосовуватись лише як виняток. На це ж вказує і ст. 15 Закону, частиною 1 якої встановлено, що у разі неотримання згоди власника земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з викупом цих об'єктів для суспільних потреб зазначені об'єкти можуть бути примусово відчужені у державну чи комунальну власність лише як виняток [34, с.35-36].

Як і у випадках з іншою нерухомістю, суспільна необхідність не змінює способу припинення права приватної власності, яким є внесення відповідного запису до Державного реєстру прав.

Відповідно до ст. 346 ЦК України однією із підстав для примусового припинення права власності є реквізиція. Реквізиція – вилучення державою майна у власника з виплатою йому вартості даного майна [10, с.14].

Термін «реквізиція» не є новелою для законодавства, це традиційний інститут права, відомий ще з дореволюційних часів. У дореволюційному законодавстві під реквізицією розглядалося примусове придбання місцевих засобів, необхідних для задоволення споживчих потреб армії, з провадженням сплати або з видачою квитанції після затвердження тарифів і встановлених цін. Водночас, слід зазначити, що дореволюційна наука називала цей інститут експропріацією. Історичний аналіз нормативних актів часів Жовтневої революції 1917 р., норм Цивільного кодексу УСРР 1922 р., Цивільного кодексу Української РСР 1963 р. свідчить, що у всіх випадках реквізиція здійснювалася безоплатно, з істотними порушеннями закону і свавіллям влади [127, с.166].

Згідно з ч.1 ст.353 чинного ЦК України у разі стихійного лиха, аварії, епідемії, епізоотії та за інших надзвичайних обставин, з метою суспільної необхідності майно може бути примусово відчужене у власника на підставі та в порядку, встановлених законом, за умови попереднього і повного відшкодування його вартості (реквізиція) [266].

Мета реквізиції полягає у забезпеченні безпеки громадян, врятуванні майна, знищенні заражених тварин для недопущення поширення епідемії або епізоотії тощо.

ЗК України містить норму, згідно якої у разі введення воєнного або надзвичайного стану земельні ділянки, які перебувають у власності громадян або юридичних осіб, можуть бути відчужені (вилучені) з мотивів

суспільної необхідності у порядку, встановленому законом [94] Хоча й не називаючи її дана норма закріплює саме процедуру реквізиції.

Закони України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16 березня 2000 р. та «Про правовий режим воєнного стану» від 6 квітня 2000 р., якими визначені обставини, що можуть бути кваліфіковані як надзвичайні, не регулюють питань реквізиції. Тож, ми підтримуємо пануючу в юридичній літературі думку про необхідність спеціального закону про реквізицію, що випливає з конституційних приписів (ч. 5 ст. 41 Конституції України) і законодавчих підходів щодо регулювання цих питань [108, с.59].

Від реквізиції необхідно відрізнити схожі поняття, зокрема такі, як націоналізація, секвестр (ст. 57 Закону України «Про заставу» від 2 жовтня 1992 р. № 2654-XII) [193], приватне вилучення (ч. 2 ст. 12 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» від 21 лютого 2006 р. № 3447-IV) [58, с.80].

Так, судовий секвестр передбачає збереження грошової суми, цінних паперів, інших цінностей, що є предметом суперечки між сторонами, у третьої сторони до винесення рішення суду про присудження предмета суперечки; закінчення терміну, встановленого для подання позову; накладення арешту на спірне майно; укладення мирової угоди щодо спірного майна [83, с.758]. Однак секвестр не може бути підставою для припинення права приватної власності, адже за рішенням суду право власності у даному випадку обмежується, а майно, яке є предметом спору передається на зберігання іншим особам [117, с.107].

Окремою підставою припинення права власності є так зване «приватне вилучення», що стосується домашніх тварин, які не є річчю, проте відповідно до положень ЦК України на них може поширюватися правовий режим речі [117, с.109].

З прийняттям Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» 21 лютого 2005 року фактично сформований остаточно новий правовий інститут, зв'язаний з поводженням з домашніми тваринами [95]. Згідно з ч. 2 ст. 12. Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» від 21.02.2006 № 3447-IV право власності та інші речові права на тварин у разі жорстокого поводження з ними можуть бути припинені за рішенням суду шляхом їх оплатного вилучення або конфіскації [200].

Слід зазначити, що в ЦК РФ є окрема ст. 241, що закріплює викуп домашніх тварин при неналежному поводженні з ними як підставу припинення права приватної власності на домашніх тварин (п.4 ч.2 ст. 235 ЦК РФ) [53].

Приватне вилучення зазвичай пов'язують із зловживанням правом. Буквальний (граматичний) аналіз змісту ст. 13 ЦК України свідчить про заборону законодавцем таких чотирьох форм неналежної реалізації права: а) шикана – дія особи з єдиним наміром, тобто з прямим умислом, заподіяти шкоду іншій особі; б) використання особою своїх цивільних прав з метою обмеження конкуренції; в) зловживання домінуючим становищем на ринку, тобто створення монополістами сприятливих для себе умов на шкоду своїм контрагентам або споживачам; г) будь-які інші форми зловживання правом, які не підпадають під класифікацію перших трьох випадків [63, с.94].

Цивільне законодавство містить окремі норми, які можуть бути віднесені до інших форм зловживання правом. До числа таких норм належать правила ст. 352 ЦК України про викуп безгосподарно утримуваних пам'яток історії та культури, згідно з якою у разі якщо власник пам'ятки історії та культури не вживе заходів щодо її збереження, зокрема у зв'язку з неможливістю створення необхідних для цього умов, суд за позовом державного органу з питань охорони пам'яток історії та культури може постановити рішення про її викуп державою [266].

Однак такий викуп не можна пов'язувати з реквізицією. Подібним чином реквізиція не можна порівнюватися із зобов'язаннями із заподіяння шкоди, тому що вилученню майна не передують заподіяння власником шкоди. Реквізиція відмінна і від односторонніх правочинів, де одностороннє волевиявлення особи породжує обов'язки лише для нього самого, але ні в якому разі не для інших осіб. У випадку реквізиції, акт державного органу, крім права на отримання компенсації, породжує обов'язок власника з передачі певного майна [12, с.221-222].

Припинення права власності у разі реквізиції має суттєву відмінність і у підставі її застосування, а отже й у визначенні підстави припинення права приватної власності. Примусове припинення права приватної власності в разі реквізиції майна здійснюється безпосередньо на підставі адміністративного акту. В усіх же інших випадках примусове відчуження приватної власності в суспільних інтересах відбувається на підставі рішення суду. Це вказує як на адміністративно-правову природу, так і на певну автономність інституту реквізиції [108, с.59].

Безпосередньою підставою припинення права приватної власності у разі реквізиції вважаємо фактичний склад, до якого входять юридичний акт державного органу та виплата вартості речі. У літературі зустрічається думка про те, що в якості самостійного і необхідного елемента фактичного складу реквізиції слід розглядати «суспільний інтерес» [140, с.3–4]. Не можемо погодитися з даним твердженням, адже суспільний інтерес виступає скоріш мотиваційним фактором для здійснення реквізиції.

Закон не вказує перелік тих органів, що можуть видавати акт про реквізицію, однак ми вважаємо, що це може бути будь-який орган державної влади або місцевого самоврядування.

Питання про спосіб припинення права приватної власності залишається відкритим. Вважаємо, що способом припинення суб'єктивного права у цьому випадку є вилучення майна у власника. Дане твердження є

дискусійним, з огляду на те, що ст. 353 ЦК України не визначає момент припинення права власності при реквізиції. Слід вважати, що на рухоме майно право власності припиняється у момент її вилучення уповноваженим державним органом, на нерухоме – у момент внесення запису про перехід права власності до Державного реєстру прав [190].

Протягом тривалого часу одним із способів припинення права приватної власності було примусове вилучення засобів виробництва з наступною передачею їх у державну або іншу власність на підставах націоналізації (експропріації). Націоналізація проводилася на підставі прийнятих відповідних законодавчих актів (декретів), якими були націоналізовані, насамперед, земля, її надра, води, ліси, банки, промислові підприємства, транспорт та інші найважливіші об'єкти. Наслідком проведення націоналізації було припинення права попередніх власників на майно (капіталістів, поміщиків, царської сім'ї, церкви) без відшкодування його вартості.

На сьогодні націоналізацію слід розглядати не як спосіб тотального одержавлення, переділу власності та її експропріації, а як засіб природних і результативних з погляду інтересів національної економіки, змін в структурі власності. Націоналізація сьогодні є політико-економічним інструментом державного регулювання економіки за допомогою відчуження майна знаходиться у приватних осіб у власність держави, здійснюване на підставі спеціального акту компетентного державного органу. [10, с.14].

Необхідність націоналізації забезпечується результатами протилежного процесу – приватизації. Як зазначають науковці, оптимізація структури власності, зміна її конфігурації відповідно до конкретних соціально-економічних умов і національних пріоритетів носить перманентний характер. Про це свідчить міжнародна практика не тільки

західноєвропейських держав, але також і молодих демократій країн Східної Європи [282].

Націоналізація відсутня серед підстав припинення права власності, закріплених в чинному ЦК України. Однак сучасний стан юридичної практики свідчить про актуальність повернення до дослідження цієї підстави припинення права приватної власності.

В Україні націоналізація не закріплена у законодавстві, але законотворча робота щодо її впровадження продовжується досить значний проміжок часу. Кожен із розроблених законопроектів викликав низку зауважень і пропозицій, але сама ідея закріплення націоналізації, як підстави припинення права власності, знаходить своїх прихильників [256, с.166].

На відміну від національного законодавства націоналізація знаходить своє закріплення в праві міжнародному. На підставі численних визначень, наведених у міжнародному приватному праві, можна виділити такі основні ознаки націоналізації:

По-перше, націоналізація є зверненням майна приватних осіб у державну власність. Форми націоналізації різноманітні: примусове припинення майнових прав осіб, обмеження правомочностей власника і невластника — власника, що не є власником майна; передача прав та обов'язків за зобов'язаннями приватної особи до держави в примусовому порядку; примусове введення державного управління юридичною особою і т. д.

По-друге, націоналізація здійснюється на оплатній основі. У 1973 р Генеральна Асамблея ООН, підтверджуючи цей принцип, прийняла спеціальну Резолюцію № 3 171 / XXVIII про право держав самотійно визначати форми і розмір компенсації. На даний момент єдиною нормою, що регулює дані відносини в Україні є ст. 1170 ЦК України, відповідно до якої у разі прийняття закону, що припиняє право власності на певне майно,

шкода, завдана власникові такого майна, відшкодовується державою у повному обсязі. Дана стаття повторює правила, що містяться у ст. ст. 350-353 ЦК України, і повинна застосовуватися за наявності загальних підстав деліктної відповідальності

По-третє, перехід права власності завжди здійснюється на підставі закону. Націоналізація здійснюється відповідно до внутрішнього законодавства і проводиться на підставі суверенітету держави.

Останньою умовою націоналізації є існування тієї самої загальнонаціональної потреби. Націоналізація, і приватизація – як протиположні їй, повинні проводитися тоді і тільки тоді, коли це безпосередньо потребує економіка країни, ті самі загальнонаціональні інтереси [80, с.65-66].

Націоналізація може розглядатися лише як підстава примусового припинення права приватної власності, адже у випадку добровільності відчуження майна власником-особою має місце припинення права власності на основі правочинів, стороною в яких може виступати і держава.

В літературі доводиться, що націоналізація як підстава припинення права власності має зайняти місце в законодавстві України серед інших підстав припинення права власності, це, як підтверджує досвід зарубіжних країн, сприятиме розвитку окремих галузей господарства. Разом з тим, законотворча діяльність повинна бути продовжена і активізована, однак з ретельним урахуванням вимог чинного законодавства України та конституційних принципів захисту права власності [256, с.168].

Отже, примусові засоби по припиненню права приватної власності застосовуються державою до власників здебільшого у разі порушення положень актів цивільного законодавства та умов цивільно правового договору, та як наслідок суб'єктивного цивільного права іншої особи.

Примус також застосовується щодо правомірної поведінки суб'єкта права приватної власності для вирішення державних завдань, які пов'язані

з екстремальними соціальними умовами, – військовим станом, стихійними явищами.

4.4. Способи припинення права приватної власності на окремі майнові об'єкти та особливі види права власності

Цивільне законодавство може встановлювати особливі підстави та способи припинення права приватної власності на окремі об'єкти. Даний факт зумовлюється встановленням різних правових режимів майна, що зумовлюється неоднорідністю самих речей та наявністю у окремих речей особливих властивостей.

Особливі способи припинення права приватної власності можуть бути виділені і для припинення окремих видів права приватної власності, одним з яких є спільна власність.

Спільна власність є різновидом права власності, що ускладнена множинністю суб'єктів, і є правовою формою об'єднання майна фізичних і юридичних осіб, держави, територіальних громад з метою співпраці, об'єднання їх зусиль для досягнення певної мети. У випадку, коли майно належить на праві власності кільком особам (суб'єктам права власності, яких називають співвласниками) одночасно, між ними виникають відносини спільної власності. Отже, право спільної власності – це право двох або більше осіб (співвласників) на один і той самий об'єкт (ст. 355 ЦК України) [265, с.358].

Майно може належати особам на праві спільної часткової (із визначенням часток кожного з них у праві власності) або на праві спільної сумісної власності (без визначення часток кожного з них у праві власності) [273, с.62].

Правовий режим майна подружжя визначається залежно від того, ким він встановлений, зокрема законодавцем чи самими учасниками майнових

відносин – подружжям. У зв'язку із цим можна говорити про законний (легальний) і договірний (контрактний) правові режими подружнього майна. Зазначені види правових режимів суттєво відрізняються одне від одного за своїми основними характеристиками та правовими заходами, що включені до їх складу [283, с.21].

Підставами припинення права спільної сумісної власності може бути відмова від права власності, знищення майна, договір, судове рішення та інші загальні для припинення права власності підстави припинення права приватної власності.

В літературі зазначається, що припинення права спільної сумісної власності фізичних та юридичних осіб на окремі об'єкти чи на все майно в цілому можливе внаслідок як спільних підстав для припинення права приватної власності, так і за особливими підставами припинення спільної власності. Оскільки спільна сумісна власність є безчастковою, поділ спільного майна, виділ частки з нього здійснюється лише після попереднього визначення частки власників у праві на спільне майно. Якщо інше не встановлено законом чи угодою співвласників, їхні частки, обумовлені при поділі майна, визнаються рівними. За рішенням суду частка співвласника може бути збільшена або зменшена з урахуванням обставин, що мають істотне значення.

У разі поділу майна між співвласниками право спільної сумісної власності на нього припиняється. Порядок поділу права спільної сумісної власності і виділу з неї частки визначається за тими ж принципами, що і в спільній частковій власності. Договір про поділ нерухомого майна укладається в письмовій формі та підлягає нотаріальному посвідченню. До відносин спільної сумісної власності не застосовується правило про переважне право купівлі-продажу частки у праві спільної власності і визначення часток не викликає перетворення спільної сумісної власності в спільну часткову [59].

Вважаємо, що дії осіб по поділу і виділу майна є фактичними способами припинення права спільної сумісної власності, а не його підставами. Щодо нерухомого майна способом припинення права спільної сумісної власності буде державна реєстрація припинення права спільної сумісної власності шляхом внесення змін до Державного реєстру прав.

Водночас положення глави 26 ЦК України дають чітко зрозуміти, що підстав для припинення права спільної часткової власності набагато більше, ніж підстав для припинення права спільної сумісної власності, адже, крім поділу спільного майна, виділення з нього частки, а також звернення стягнення на частку в спільній нерухомості, що є підставами для припинення як спільної сумісної, так і спільної часткової власності, остання також може припинятися за рішенням суду у зв'язку з позовом інших співвласників, а також у зв'язку з відчуженням частки в спільній нерухомості співвласником [135, с.137].

Відповідно до ст. 365 ЦК України право особи на частку у спільному майні може бути припинено за рішенням суду на підставі позову інших спів-власників, якщо:

- 1) частка є незначною і не може бути виділена в натурі;
- 2) якщо річ є неподільною;
- 3) спільне володіння та користування майном є неможливим;
- 4) таке припинення не спричинить суттєвих збитків інтересам співвласника і членів його сім'ї [266].

Водночас при визначенні судом розміру грошової компенсації, яка підлягає стягненню з однієї сторони на користь іншої, необхідно враховувати роз'яснення Пленуму Верховного Суду України, викладені в абз. 3 п. 6 постанови «Про практику застосування судами законодавства, що регулює право приватної власності громадян на жилий будинок», відповідно до яких розмір такої грошової компенсації визначається за

угодою сторін, а за відсутності такої угоди — судом за дійсною вартістю будинку (квартири) на час розгляду справи.

Суд постановляє рішення про припинення права особи на долю в спільному майні при умові попереднього внесення вартості цієї частки на депозитний рахунок суду [220, с.30].

Отже, особливі способи припинення права приватної власності виділяються для припинення окремих видів права приватної власності. Так, дії осіб по поділу і виділу спільного майна є фактичними способами припинення права спільної сумісної власності.

Особливі способи припинення права приватної власності можуть встановлюватися для транспортних засобів. Згідно зі ст. 181 ЦК України на інше майно може поширюватися «режим нерухомої речі», який передбачає введення відносно рухомої за своєю природою річчі додаткового правового регулювання, що полягає у державній реєстрації прав на таку річ. Пряма прив'язка режиму нерухомої речі до державної реєстрації прав на цю річ означає чітке встановлення розмежування загальних цивільних правовідносин із суб'єктивних майнових прав від правовідносин, ускладнених державною реєстрацією прав на речі (рухомі чи нерухомі) [274, с.632].

Чинні закони не містять прямої вказівки про те, що на автотранспортні засоби поширюється режим нерухомої речі. При цьому на інші види транспортних засобів (не дорожніх) режим нерухомої речі поширено. Закон України «Про іпотеку» та Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» не поширюються на реєстрацію та можливість обтяження права власності на автотранспортні засоби.

Окрім уже згадуваних раніше повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання, космічних об'єктів (перерахованих у ст. 181 ЦК України), в Україні передбачено державну реєстрацію прав також на

автомобілі та спеціальні автотранспортні засоби, залізничні транспортні засоби.

На сьогоднішній день Закон України «Про дорожній рух» передбачає обов'язкову реєстрацію транспортних засобів в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України [191]. Постановою Кабінету Міністрів України від 07 вересня 1998 року № 1388 «Про затвердження Порядку державної реєстрації (перереєстрації), зняття з обліку автомобілів, автобусів, а також самохідних машин, сконструйованих на шасі автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів, мотоколясок, інших прирівняних до них транспортних засобів та мопедів» затверджено відповідні норми.

Цим Порядком встановлюється єдина на території України процедура державної реєстрації (перереєстрації), зняття з обліку транспортних засобів, під якими розуміються автомобілі, автобуси, а також самохідні машини, сконструйовані на шасі автомобілів, мотоцикли усіх типів, марок і моделей, причепа, напівпричепа, мотоколяски, інші прирівняні до них транспортні засоби та мопеди, а також оформлення та видача реєстраційних документів і номерних знаків [198].

Правова сутність державної реєстрації транспортного засобу полягає у наступному: по-перше, державна реєстрація не є підставою виникнення права власності на транспортний засіб; по-друге, державна реєстрація транспортного засобу відбувається внаслідок визнання права власності на цей транспортний засіб; по-третє, державна реєстрація транспортного засобу є обов'язком його власника [107, с.112].

Державна реєстрація транспортного засобу має першочергово на меті забезпечення безпеки експлуатації цього засобу, проте одночасно використовується з метою забезпечення дотримання правопорядку та законності при відчуженні майна [159, с.323]. З огляду на очевидну непослідовність вважаємо за необхідне законодавцю визначитися з

правовим режимом автотранспортних засобів в Україні і в разі необхідності закріпити за ними режим нерухомої речі, що виглядало б логічним враховуючи ту кількість випадків, в яких згідно цивільного законодавства застосовуються однакові правила регулювання відносин щодо нерухомості та транспортних засобів:

- відмова від власності на нерухомість, транспортні засоби, тварини (ст. 12 ЦК України);
- умови вчинення правочинів осіб з неповною цивільною дієздатністю щодо нерухомості та транспортних засобів (ст. 32 ЦК України),
- форми довіреності на право розпорядження нерухомим майном, транспортними засобами та корпоративними правами (ст. 245 ЦК України),
- набувальна давність однаково пов'язується із нерухомістю, транспортними засобами та цінними паперами (ст. 344 ЦК України),
- зміна частки у спадщині прирівнює нерухомість та транспортні засоби (ст. 1267 ЦК України) [159, с.319-320].

Як уже зазначалося, для майна, права на яке підлягають державній реєстрації, право власності в результаті загибелі майна також припиняється з моменту внесення за заявою власника відповідного запису до державного реєстру.

Право приватної власності на морське судно може припинятися внаслідок визнання його безхазяйною річчю у випадках, передбачених ст. 335 ЦК України: коли власник морського судна відмовився від нього (наприклад, судно, кинуте його власником внаслідок посадки на мілину); коли власник морського судна невідомий (наприклад, судно, що затонуло у межах територіальних вод України); коли власник втратив право власності на судно в силу закону (наприклад, втрата права на морське судно, що затонуло). Згідно зі ст. ст. 123-124 Кодексу торговельного мореплавства України (далі – КТМ України) у випадках, коли майно, що затонуло, ставить безпосередню загрозу безпеці судноплавства, життю чи здоров'ю

людей, забрудненню навколишнього природного середовища, а власник майна, що затонуло, не піднімає його у термін, встановлений портом, порт має право вжити заходів щодо підняття майна, а при необхідності – щодо його знищення [113].

Власник морського судна, що затонуло, якщо він має намір підняти це майно, повинен повідомити про це найближчий морський порт України протягом одного року з дня, коли майно затонуло. Якщо власник не зробить заяви або не підніме майно у встановлений строк, він втрачає право власності на це судно і це судно стає державною власністю.

Якщо підняте майно реалізовано портом через неможливість або недоцільність його зберігання, власнику майна повертається виручена від реалізації сума за вирахуванням усіх витрат, понесених портом у зв'язку з підняттям, зберіганням і реалізацією майна (ст. 126 КТМ України). Таким чином, припинення права власності за даною підставою хоча і відбувається у примусовий спосіб, все ж власнику відшкодовується вартість майна.

Отже, КТМ України передбачено особливий спосіб припинення права приватної власності на морські судна – вплив встановленого строку для прийняття портом заяви або підняття затонулого майна.

Як уже зазначалося, за чинним цивільним законодавством спосіб та підстава припинення права приватної власності шляхом відмови від права власності на майно, права на яке не підлягають державній реєстрації, співпадають і полягають в заяві особи чи інших конклюдентних діях, які дають змогу однозначно визначити волю власника відмовитися від права приватної власності на майно.

В той же час, однією з підстав припинення права приватної власності на морське судно є відмова власником від своїх прав на морське судно внаслідок абандону.

Абандоном є заява страхувальника про відмову від своїх прав на застраховане судно і отримання повної страхової суми у випадках: пропажі

судна безвісти; економічної недоцільності відбудування або ремонту застрахованого судна; захоплення судна, якщо захоплення триває більше двох місяців.

Заява про абандон повинна бути зроблена страховику протягом шести місяців з моменту закінчення термінів (настання обставин), зазначених вище. Із закінченням шестимісячного терміну страхувальник втрачає право на абандон, але може вимагати відшкодування збитків на загальних підставах. Заява про абандон не може бути зроблена страхувальником умовно і не може бути взята назад (ст. ст. 271-273 КТМ України). Заява абандону є також підставою переходу права власності на морське судно до страховика за договором морського страхування [107, с.112].

Способом припинення права власності у даному випадку є державна реєстрація права власності страховика.

Отже, цивільним законодавством встановлюються особливі підстави та способи припинення права приватної власності на окремі об'єкти, що зумовлюється неоднорідністю самих речей та наявністю у окремих речей особливих властивостей. Особливі способи припинення права приватної власності можуть встановлюватися для транспортних засобів.

Можемо констатувати, що окрім перелічених раніше способів припинення за закріпленими в ЦК України підставами припинення права приватної власності можуть з'являтися і інші.

Як відомо, предметом правового регулювання є найважливіші для держави та об'єднань людей і конкретних осіб суспільні відносини, що об'єктивно потребують юридичного регулювання і піддаються йому і сторони яких виступають їх свідомими та вольовими учасниками [57, С.55]. Існуючі суспільні відносини є лише відносно сталою субстанцією. Їх динаміка проявляється з плином значних проміжків часу, підчас і після значних політичних, економічних і соціальних потрясінь. Зміна та поява нових відносин у суспільстві неодмінно зумовлює появу нових правових

явищ, конструкцій, що потребують юридичної кваліфікації та визначення їх місця в системі правових механізмів і комунікацій [110, с.68].

Як уже зазначалося, в Україні вступає в завершальну фазу один з центральних та системоутворюючих процесів нових соціально-економічних відносин – приватизація державної власності. Процес роздержавлення, що відбувається в Україні, повинен мати системний характер. Його головна функція, направлена на формування фундаментальних основ ринкової економіки, полягає в створенні критичної маси об'єктів бізнесу, заснованих на приватній і колективній власності [282].

Згадувані раніше проблеми законодавчого та правозастосовного характеру, що виникли в процесі роздержавлення майна, вимагають легітимізації результатів приватизаційних процесів постфактум. Легітимація приватизації – це процес, в результаті якого суспільство визнає і приймає результати роздержавлення великої власності на території країни, а сам інститут власності стає шанованим і непорушним [185, с.85]. Одним з радикальних способів такої легітимізації стала реприватизація. Даний термін за останні 10 років міцно увійшов до політичного та економічного лексикону та став предметом тривалих дискусій та перемовин на різних рівнях владних структур та в межах громадянського суспільства. Цей термін часто вживається політиками, журналістами, фахівцями при обговоренні стратегії приватизаційного процесу на майбутнє [276]. Економісти крім того вважають реприватизацію конструктивним способом реформування неефективного підприємства [32, с.183].

Укладники Юридичної енциклопедії визначають «реприватизацію» (від французького «re...» – префікс, що означає зворотну дію, і «privatization» – від латинського «privatus» – приватний, особистий) як процес, зворотний приватизації, суть якого полягає у непримусовому

вилученні у власність держави або в комунальну власність приватизованого майна в разі його неефективного використання новим власником шляхом розірвання у судовому порядку договору купівлі-продажу або визнання такого договору недійсним на підставах, передбачених чинним законодавством України [278, с.292].

Однак, на сьогодні відсутні законодавчі акти, які б регулювали питання реприватизації майна, яке було придбане юридичними чи фізичними особами у процесі приватизації, та визначали її поняття, підстави і порядок проведення. Питання необхідності прийняття окремого закону, який би врегулював всі питання змісту та порядку реприватизації, досить детально вивчалось в 2003-2005 роках. Дослідники приходили до висновку, що розробка особливого законодавства про реприватизацію не була доцільною [269]. Майже таку ж позицію зайняв в той час і Кабінет Міністрів України. На думку представників виконавчої влади, тогочасне законодавство передбачало можливість скасування приватизації не лише за порушення покупцем «базових» умов, тобто несплати покупної ціни, але й за порушення будь-яких умов приватизації, у тому числі інвестиційних і соціально-економічних [30]. Реприватизація почала реалізовуватися в рамках стандартного судового розгляду законності продажу державних об'єктів [130].

Практика ж реприватизації 2005 р., яка здійснювалась через суди, свідчить, що такі процеси є досить тривалими (так, резонансний процес реприватизації «Криворіжсталі» тривав півроку, а процес по Нікопольському заводу феросплавів – ще довше, його не було завершено при уряді Ю. Тимошенко, він тривав ще кілька місяців при прем'єр-міністрі Ю. Єханурові) і не завжди досягають мети. Так, в липні 2005 р. голова Фонду державного майна України, оцінила масштаби тіньової приватизації як 60–70 % усього обсягу відчуженого державного майна, проте конфлікти інтенсифікувалися лише навколо приватизації півтора десятка великих

об'єктів, зокрема, двох вище зазначених заводів, також Сєверодонецького об'єднання «Азот», «Укррудпром», Північного та Центрального гірничо-збагачувальних комбінатів, Запорізького алюмінієвого комбінату, Лисичанського нафтопереробного заводу, Чорноморського суднобудівного заводу, «Рівнеазот», Суднобудівного заводу «Океан», Кримського содового заводу, Київобленерго, Рівнеобленерго, Іршанського гірничо-збагачувального комбінату, страхової компанії «Оранта», а в результаті під державний контроль було повернуто тільки один стратегічний об'єкт – пакет акцій розміром 92,3 % ВАТ «Криворіжсталь» [185, с. 32].

Відсутність спеціального законодавства стала основною причиною безсистемності та непослідовності процесу реприватизації, розпочатого в середині 2010-х. Дискусійним залишилось також питання доцільності проведення реприватизації за нинішніх умов. Населення, переймаючись економічною і політичною ситуацією в країні, сприймає цей процес не як правове явище, а як акт відновлення справедливості [227, с.161]. Негативно сприймалася реприватизація і в наукових колах. Учасники круглого столу «Реприватизація: вигоди та втрати» в цілому негативно оцінили ідею перегляду результатів приватизаційних конкурсів попередніх років, що активно обговорювалися в українському суспільстві. Серед основних хиб – підриг довіри до українського ринку та відсутність формальних критеріїв визначення об'єктів для реприватизації [214, с.1].

На сьогоднішній день можна констатувати розгортання нової хвилі дискусій щодо можливих реприватизацій. Попри заяви парламентарів та урядовців щодо недоцільності проведення реприватизації на даному етапі, паралельно в Україні відбуваються процеси, що носять відверто реприватизаційний характер: спроб ревізії приватизації минулих років підприємств «Укррудпрому», «Київенерго», «Київводоканалу», облгазів та інших; картина доповнилася судовими процесами з реприватизації енергокомпаній «Західенерго» і «Закарпаттяобленерго» [114]. Тенденції до

поновлення процесів реприватизації з'являються і щодо раніше приватизованих об'єктів нерухомості [270]. Можна констатувати також поживлення наукового дискурсу з питань визначення понять реприватизації та деприватизації [6, 110, 126, 162, 227]. Вважаємо доцільним вивести дане питання з площини політичних зловживань та дати йому юридичну оцінку з точки зору чинного цивільного законодавства і зокрема діючих правових режимів власності.

Отже, визначення поняття та принципів реприватизації є нагальним завданням законодавця з огляду на контраверсійність поглядів на дане питання вчених в науковій доктрині.

Однак, в рамках даного дослідження зосередимо увагу на першочергових питаннях припинення (позбавлення) права приватної власності шляхом реприватизації, що знаходиться (принаймні повинно знаходитися) в сфері дії цивільного законодавства.

Однією з особливостей зміни власника шляхом приватизації є встановлення особливих умов договору про приватизацію державного майна, що породжує існування обмежень права приватної власності. Будь-який договір про передання майна у власність є правовою підставою виникнення абсолютного права. Водночас у самому договорі на набувача (покупця, обдарованого тощо) може бути покладено певний обов'язок, який пов'язаний безпосередньо із набуттям права власності [129, с.192]. Вільному здійсненню суб'єктивного речового права може перешкоджати достатньо широке коло обставин, різних за своєю правовою природою, починаючи від положень загальних принципів права та нормативних приписів і закінчуючи правами інших осіб на майно речового чи зобов'язального характеру, або ж накладеними заборонами (арештами) щодо відчуження чи користування цим майном. Водночас всю сукупність таких обмежень за сферою дії, підставами встановлення та деякими іншими

критеріями ми можемо розділити на два основні різновиди, що мають, відповідно, нормативний та індивідуальний характер [145, с.136].

Так, наприклад, під час повторної приватизації ВАТ «Криворізький гірничо-металургійний комбінат «Криворіжсталь» «згідно з умовами договору покупець зобов'язався забезпечити виконання чітко визначених фіксованих умов конкурсу в економічній, інноваційно-інвестиційній, соціальній та природоохоронній діяльності. Ці умови були встановлені та включені в договір купівлі-продажу згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 09.08.2005 р. № 322-р «Про затвердження Умов проведення конкурсу з продажу пакета акцій ВАТ «Криворізький гірничо-металургійний комбінат «Криворіжсталь» [199]. Умови конкурсу були офіційно оприлюднені в інформаційному повідомленні Фонду державного майна України про проведення конкурсу з продажу пакета акцій розміром 93,02% статутного фонду ВАТ «Криворіжсталь», що має стратегічне значення для економіки та безпеки держави, шляхом опублікування в додатку до «Державного інформаційного бюлетеня про приватизацію» «Відомості приватизації» № 31 (369) від 10.08.2005 р.» [181].

Серед умов, які були висунуті до нових власників ВАТ «Криворіжсталь» були зобов'язання запобігти зменшенню кількості працівників, зобов'язання інвестувати кошти до заявлених промислових комплексів та в модернізацію виробництва та екологічне й енергозберігаюче обладнання [174].

Однак автори законопроекту №2381а від 20.06.2013р. в пояснювальній записці до проекту Закону приводять факти порушення умов договору та незаконної зміни умов первинного договору [208].

Автори проекту вважають що фактичною підставою для націоналізації цілісного майнового комплексу Публічного акціонерного товариства «АрселорМіттал Кривий Ріг» є порушення умов договору купівлі-продажу. Дійсно, розірвання договору купівлі-продажу є підставою

припинення права приватної власності. Так само, як розірвання договору дарування є правовою підставою припинення права власності на подаровану річ у обдаровуваного [78, с.19].

Ключовим питанням постає застосування належного способу припинення права приватної власності, адже автори законопроекту №2381а від 20.06.2013р. вимагають проведення націоналізації вищеназваного майнового комплексу шляхом прийняття спеціального нормативно-правового акту, що регулює відносин повернення у державну власність ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг». Однак дана норма порушує вимоги частини 5 статті 27 Закону України «Про приватизацію державного майна» - на вимогу однієї із сторін договір купівлі-продажу може бути розірвано або визнано недійсним за рішенням суду в разі невиконання іншою стороною зобов'язань, передбачених договором купівлі-продажу, у визначені строки [202].

Вищеназвана норма Закону нажаль також містить недоліки та суперечить чинному законодавству. Загальні положення припинення договорів містяться в ЦК України. Поняття «припинення договору» є більш широким поняттям ніж розірвання договору, яким охоплюється припинення договірних відносин з будь яких підстав, у тому числі і шляхом розірвання договору [16, с.54].

Так, відповідно до ст. 651 ЦК України передбачені наступні підстави розірвання договору:

- за згодою сторін;
- за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною;
- у разі односторонньої відмови від договору, якщо право на таку відмову встановлено договором або законом; в інших випадках, встановлених договором або законом [266].

Відповідно до ст. 215 ЦК України правочин є недійсним у разі недодержання сторонами при його укладанні вимог, що встановлені законом. Крім того, законом встановлено конкретні випадки, при настанні яких правочин може бути визнаний недійсним у судовому порядку. Так, згідно зі статтями 229–230 ЦК України недійсними правочинами визнаються наступні: правочин, вчинений особою помилково та правочин під впливом обману [216, с.59].

За результатами визнання договору недійсним застосовується реституція. Вона, насамперед, спрямована на захист порушеного цивільного права та відновлення нормального цивільного обороту шляхом повернення учасників недійсного правочину у попереднє правове становище [97, с.125]. Реституція як спосіб захисту цивільного права застосовується лише в разі наявності між сторонами укладеного договору, який є нікчемним чи який визнано недійсним. У зв'язку з цим вимога про повернення майна, переданого на виконання недійсного правочину, за правилами реституції може бути пред'явлена тільки стороні недійсного правочину [206].

В судовій практиці нерідко виникає плутанина в розумінні термінів «розірвання» та «визнання недійсним» правочину (договору), про що зазначалося в науковій літературі [86, с.107]. Підставою для розірвання договору є правомірні вольові дії сторони договору (в тому числі у судовому порядку), що мають юридичною метою припинення договірних відносин; підставами недійсності є невідповідність договору закону або іншим актам цивільного законодавства, а також моральним засадам суспільства [10, с. 648]. Термінологічна плутанина призводить до винесення рішень суду з дефектами форми та змісту.

Отже, частина 5 статті 27 Закону України «Про приватизацію державного майна» суперечить нормам ЦК України, адже на підставі

невиконання умов договору приватизаційний договір ніяк не може бути визнаним недійсним.

Отже, належною юридичною підставою припинення права приватної власності, отриманого в результаті приватизації державного майна, у випадку порушення норм договору є судові рішення про розірвання відповідного договору. Належними способами припинення права приватної власності на дані об'єкти власності є передача рухомого майна (якщо інший момент переходу права власності до набувача не узгоджений сторонами або не встановлено законом) або державна реєстрацію переходу права власності на нерухоме майно до набувача.

У випадку ж реприватизації належним способом припинення права власності буде фактичний склад, до якого окрім вищеназваних юридичних фактів необхідно включати повторне відчуження раніше приватизованого майна новому власнику на умовах конкурсу, які встановлюється органам виконавчої влади з додержанням вимог чинного законодавства.

ВИСНОВКИ

1. Право власності в Україні як інститут права складався в несприятливих умовах переходу до ринкової економіки зі збереженням пережитків радянської системи, що відобразилися як на законодавчому регулюванні права власності, так і на сприйнятті права власності українським соціумом.

З огляду на предмет та метод цивільного права як галузі приватного права доцільним є виділення окремих видів права власності за суб'єктним критерієм. Згідно з чинним законодавством можна виділити право власності фізичних та юридичних осіб (право приватної власності), право державної власності, право комунальної власності та право власності Українського народу. Особливе значення правового режиму приватної власності та актуальність досліджень його правової природи зумовлюється природною неоднорідністю правовідносин власності для різних суб'єктів. Особливо це стосується засобів та способів захисту суб'єктивного права, адже окремій особі як власнику в здійсненні його суб'єктивного права протистоїть окрім всіх інших осіб ще й держава і територіальна громада (орган місцевого самоврядування), які на відміну від приватної особи (фізичної або юридичної) наділені особливими можливостями впливу на поведінку учасників правовідносин, у тому числі й окремих осіб у відносинах власності. З огляду на свою природу держава може застосовувати примус до інших суб'єктів права, тим самим забезпечуючи додатковим рівнем захисту власні суб'єктивні права.

2. Правоприпинення є одним із ключових моментів динаміки правовідносин поряд з правонабуттям та правозміною. Згідно із законодавством право власності користується особливим захистом щодо його припинення, що підтверджується нормами Конституції України, ЦК України, ЗК України та багатьох інших законодавчих актів. Особливо це

стосується саме права приватної власності, яке природньо є найбільш беззахисним порівняно з аналогічним правом держави та територіальної громади.

Правоприпинення для забезпечення цілей правового регулювання необхідно пов'язувати з волею суб'єкта конкретного права. Так, щодо правоприпинення права приватної власності відповідно до означеного критерію можна виділити три види такого правоприпинення: добровільне, вимушене, примусове.

3. Для кожного з видів правоприпинення законодавцем висуваються конкретні вимоги, кожен вид правоприпинення пов'язується з конкретними життєвими обставинами (юридичними фактами), що надає цивільно-правовому регулюванню реального та дійсного характеру.

В науці цивільного права серед юридично значущих обставин припинення права власності виділяють підстави та способи припинення права приватної власності. Дані категорії не є тотожними, хоча й знаходяться в нерозривному зв'язку. Вбачається таке розмежування цих понять: підстава припинення права приватної власності – це правоприпиняючий юридичний факт або їх сукупність, що згідно із законодавством є достатньою умовою для припинення права приватної власності; способом припинення права власності є правовий механізм припинення означеного права.

Закріплення в тексті чинного ЦК України підстав припинення права власності є значним кроком для встановлення реальних механізмів захисту права приватної власності від порушення, забезпечення справедливого і раціонального обігу майна. Однак, чинним законодавством способи припинення права власності не передбачаються.

4. Певним підставам припинення права власності відповідають конкретні способи його припинення. Найбільш логічною є побудова системи правоприпинення з урахуванням підстав і способів припинення

права приватної власності. Способи припинення права приватної власності можуть бути систематизовані відповідно до критерію волі особи, право власності якої припиняється. Так, всі способи (як і підстави) припинення права приватної власності поділяються на добровільні, вимушені і примусові.

Закріплені в ст. 346 ЦК України підстави припинення права власності не можна розподілити між трьома групами за критерієм наявності волі у відчужувача, адже такі підстави, як знищення майна та деякі інші мають подвійну природу і можуть виступати як вимушені, так і як добровільні підстави припинення права власності. Законодавцем враховано елемент волі для вимушених способів припинення права власності. Так, цивільним законодавством встановлюються строки набуття права власності на безхазяйну річ, знахідку, набувальна давність. Крім того, набуття права власності за даними підставами має особливості і щодо фактичного складу, який виступає підставою набуття права власності.

5. Класифікація способів припинення права приватної власності, окрім суто теоретичного, має й практичне значення, в тому числі у визначенні моменту припинення права приватної власності.

Критеріями для класифікації способів припинення права приватної власності можуть бути: воля власника; вид юридичного факту; місце в системі загальних способів припинення права власності; правовий режим майна, правомірність використання способу.

До способів добровільного правоприпинення суб'єктивного права власності належать передача речі, передача права, державна реєстрація за заявою власника або набувача майна. Способами вимушеного правоприпинення можуть бути смерть власника-фізичної особи або ліквідація юридичної особи, загибель майна внаслідок об'єктивних причин, вплив строку набувальної давності, різного роду юридичні вчинки (наприклад, знаходження кладу третьою особою). Способами примусового

правоприпинення можуть бути вилучення, примусовий викуп, скасування державної реєстрації права приватної власності.

Залежно від виду юридичного факту способи припинення права приватної власності можуть класифікуватися на дії та події. Окремо серед способів припинення права приватної власності виділяються строки, які хоча й не включаються до системи юридичних фактів, але знаходяться в прямій залежності від останніх, адже строки являють собою розташування у часі юридичних фактів щодо один одного.

За ознаками способів припинення права приватної власності можна виділити загальні, спеціальні та особливі способи припинення права приватної власності.

За правовим режимом майна розрізняються способи припинення права приватної власності на рухоме та нерухоме майно. Способом припинення права власності на нерухомість та інші речі, на які поширюється режим нерухомої речі, завжди є державна реєстрація припинення права власності на об'єкт нерухомості поза залежністю від підстави такого припинення. Способи припинення права власності на рухоме майно: передача, вилучення, передача права, знаходження кладу тощо.

За критерієм юридичного закріплення і використання способу відповідно чи всупереч діючому законодавству виділяються належні та неналежні способи припинення права власності.

6. Для забезпечення стабільності відносин власності в Україні, гарантування непорушності права власності, встановлення чітких і зрозумілих засад правового регулювання припинення права власності необхідно закріпити в цивільному законодавстві норму щодо належності підстав та способів припинення права власності.

Видається доцільним доповнити частину другу ст. 346 ЦК України такою нормою:

«Право власності припиняється у випадку дотримання належної підстави для припинення конкретного права власності та у належний спосіб».

7. Існує протиріччя між нормами Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та нормами ЦК України в розумінні поняття державної реєстрації речових прав на нерухоме майно. Для усунення колізії з урахуванням досягнень науки цивільного права пропонується внести зміни до п.1 частини першої ст.2 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» і визначити державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно як спосіб набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно, визнання обтяження таких прав шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

8. Добровільне припинення права приватної власності притаманне для приватно-правових відносин, а, отже, найпоширенішим способом припинення права приватної власності є передача речі чи державна реєстрація нерухомого майна. В межах категоріального апарату, застосованого законодавцем при конструюванні Глави 25 ЦК України, виявлено невідповідність окремих положень ЦК України та інших законів України, що містять норми, які регулюють примусове відчуження права власності на окремі об'єкти. Для уникнення застосування різних підходів до розуміння відчуження пропонується внести зміни до ст. 346 ЦК України, змінивши формулювання першої підстави припинення права власності таким чином: «Право власності припиняється у разі:

1) добровільного відчуження власником свого майна;» і далі за текстом статті. Такі зміни дадуть змогу узгодити норми цивільного законодавства та законодавчих актів іншої галузевої приналежності.

Право власності може припинятися також на підставі інших правочинів: відмови від власності, знищення майна власником, його споживання або одноразового використання.

З огляду на заборону вчинення правочинів, які спрямовані на знищення майна, та для усунення протиріччя правової природи знищення майна власником як одностороннього правочину та норм чинного законодавства видається доцільним викласти частину першу ст. 228 у такій редакції:

«1. Правочин вважається таким, що порушує публічний порядок, якщо він був спрямований на порушення конституційних прав і свобод людини і громадянина, незаконне знищення, пошкодження майна фізичної або юридичної особи, держави, Автономної Республіки Крим, територіальної громади, незаконне заволодіння ним».

Крім того, з метою уніфікації термінології в цивільному законодавстві доцільно внести зміни до п.4 частини першої ст.346:

«1. Право власності припиняється у разі:

...

4) загибелі або знищення майна, його споживання або переробки;».

9. Аналіз норм ЦК України та судової практики дозволяє дійти висновку, що підставами припинення права приватної власності можуть бути судові рішення про визнання правочинів недійсними і договорів розірваними. Способами припинення права власності в такому випадку є передача речі, вилучення речі, державна реєстрація прав на нерухоме майно.

10. Вимушене правоприпинення має місце на підставі юридичних фактів та вчинків, серед яких втрата правоздатності особою, загибель речі, втрата речі, сплив строку набувальної давності та деякі юридичні вчинки.

11. Примусове правоприпинення має місце в обмеженій кількості випадків, що однак прямо не впливає зі ст. 346 ЦК України. З огляду на це

пропонується доповнити ст.346 ЦК України частиною третьою такого змісту:

«3. Право власності припиняється в примусовому порядку лише на підставах та у спосіб, який передбачений цим Кодексом та законами України».

Для коректної реалізації змісту даної норми видається необхідним прийняття законів України «Про націоналізацію та реприватизацію» та «Про реквізицію», в яких слід закріпити принципові положення цих випадків правоприпинення.

Крім того, до ст. 346 ЦК України пропонується включити додаткову підставу позбавлення права власності – викуп домашніх тварин при неналежному поводженні з ними.

12. Цивільне законодавство може встановлювати особливі підстави та способи припинення права приватної власності на окремі об'єкти (наприклад, транспортні засоби). Особливі способи припинення права приватної власності можуть бути виділені й для припинення окремих видів права приватної власності, одним з яких є спільна власність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авер'янов В.Б. Утвердження принципу верховенства права у новій доктрині українського адміністративного права / В.Б. Авер'янов // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2006. — № 11. — С. 57–70.
2. Актуальні питання виконавчого провадження: Навч. посіб. / Під редакцією І.В. Спасибо-Фатєєвої. — К.: Центр комерційного права, 2009. — 82 с.
3. Алексеев С.С. Общая теория права: Учеб. — 2 е изд., перераб. и доп. — М.: ТК Велби, Изд во «Проспект», 2008. — С. 193–194.
4. Алексеев С.С. Теория права / С.С. Алексеев. — М.: Издательство БЕК, 1995. — 320 с.
5. Алексеев І.В. Категорії і процеси трансформації власності в Україні / Алексеев І.В., Познякова О.І. // Lviv Polytechnic National University Institutional Repository. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/19197/1/3-Aliekseev-12-17.pdf>
6. Алексеев І.В. Формування системи показників доцільності приватизації (реприватизації) як соціально-економічного проекту / Алексеев І.В., Познякова О.І. // Економіка Криму. - №3. — 2014. — С.37-43.
7. Аналіз деяких питань застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ // Вісник Верховного Суду України. - 2013. - № 12. - С. 16-24.
8. Аналіз деяких питань застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ / Офіційний веб-сайт Верховного Суду України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/1207B66D24762C1DC2257D0E004CC419](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/1207B66D24762C1DC2257D0E004CC419)
9. Анікіна Г.В. Смерть фізичної особи як юридичний факт / Г.В. Анікіна // Університетські наукові записки. - 2008. - № 4. - С. 166-170.

10. Архіпова О.В. Припинення юридичної особи й права, що впливають з її участі в інших підприємствах / О.В. Архіпова // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2002. – № 2. – С. 62-64.
11. Архірейський Д.В. Співпраця радянських митних установ та органів ВУНК-ДПУ у 1920-х роках / Д.В. Архірейський // Гуманітаний журнал. – 2012. - № 2-3. – С. 32-47.
12. Афанасьєва Е.Н. Правовая природа реквизиции / Е.Н. Афанасьєва // Вестник Томского государственного университета: Право. – 2009. – № 324. – С. 221-222.
13. Бабаєв А.Б. Система вещных прав. Монография / А.Б. Бабаєв. – М.: Волтерс Клувер, 2007. – 408 с.
14. Бакалінська О.О. Категорія «добросовісність» у цивільному праві України / О.О. Бакалінська // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 4 – С. 200-203.
15. Баранов С.В. Основания приобретения и прекращения права собственности в России с IX по XIX век / С.В. Баранов // Сучасні напрями теоретичних та прикладних досліджень: матеріали міжн. наук.-практ. інтернет-конф. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/konfer26/131.pdf>. – Назва з екрана.
16. Бахрієва З.Р. До проблеми правового регулювання припинення цивільних договорів / З.Р. Бахрієва // Юридична наука. - 2011. - № 2. - С. 50-54.
17. Бедрій М. М. Становлення та розвиток інституту права власності за Литовськими статутами / Бедрій М. М. // Правова система, громадянське суспільство та держава. – Львів, 2007. – С. 35–36.
18. Бережна І.Г. Місце виконавчого напису нотаріуса в системі нотаріальної форми захисту цивільних прав та інтересів юридичних осіб та

фізичних осіб – підприємців / І.Г. Бережна // Європейські перспективи. – 2012. – № 4(2). – С. 22-27.

19. Бикмуллина Р.Т. Правовой режим объекта гражданского права / Р.Т. Бикмуллина // Становление современной науки: Материалы V Международной научно-практической конференции. - г.Прага, Чехия. - 2009. - С.74-84.

20. Бірюкова Н.Н. Теоретико-правові аспекти визначення понять права власності і права державної власності в Україні / Бірюкова Н.Н. // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2012 – № 2. – Т. 25(64)– С. 121-128.

21. Бірюкова Н.Н. Теоретико-правові аспекти визначення понять права власності і права державної власності в Україні / Н.Н. Бірюкова // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского Серия «Юридические науки». – 2012. – № 2. – Т. 25 (64). – С. 121-128.

22. Бобко Т. Деякі проблеми поняття та наслідків правочину / Т. Бобко // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – № 1(64). – С. 107-116.

23. Боднарчук Р.О. Поняття, критерії та ознаки знищення чужого майна (статті 194 та 196 КК України) / Р.О. Боднарчук // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 53–61 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11broccu.pdf>

24. Бойко І.Й. Регулювання цивільних відносин на українських землях за українським звичаєвим правом (XIV – XVI ст.) / І.Й. Бойко // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – Вип. 58. – Львів, 2013. – С.41–48.

25. Бородовський С. Проблеми одностороннього правочину / С. Бородовський // Вісник Академії правових наук України. - 2010. - № 3. - С. 178-184.

26. Буртовая Е.И. Понятие прекращения права собственности / Е.И. Буртовая // Вестник Томского государственного университета. – 2007. - №304 – С. 118-121.

27. Буртовая Е.И. Прекращение права собственности по воле собственника в системе оснований и способов прекращения субъективного права собственности по законодательству Российской Федерации: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.03 / Елена Игоревна Буртовая. – Томск, 2011. – 240 с.

28. Буряк А. Припинення права власності – загальна характеристика. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.peritus.com.ua/prupynennya-prava-vlasnosti/>

29. Бутаева Э.С. Прекращение права собственности помимо воли собственника: автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.03 / Элона Сергеевна Бутаева. – Краснодар, 2008. – 22 с.

30. В Україні є юридичне підґрунтя для проведення реприватизації // Версії. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://versii.cv.ua/ekonomichni/v-ukrajini-je-yurydychne-pidgruntya-dlya-provedennya-repryvatyzatsiji/4132.html><http://versii.cv.ua/ekonomichni/v-ukrajini-je-yurydychne-pidgruntya-dlya-provedennya-repryvatyzatsiji/4132.html>

31. Васьковский Е.В. Учебник гражданского права / Е.В. Васьковский. – СПб.: Книж. маг. Н.К. Мартынова, 1894. – 168 с.

32. Винник Т. Реструктуризація: дефінітивний аналіз/ Т. Винник // Соціально-економічні проблеми і держава. — 2012. — Вип. 2 (7). — С. 180-189. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2012/12vtmrda.pdf>

33. Висновок щодо результатів здійснення антикорупційної експертизи проекту Закону про повернення у державну власність цілісного майнового комплексу Публічного акціонерного товариства «АрселорМіттал Кривий Ріг» № 2381а від 20.06.2013. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47521

34. Воловик В. В. Умови примусового припинення права власності у зв'язку з суспільною необхідністю / В. В. Воловик // Вісник Одеського національного університету. Серія : Правознавство. - 2011. - Т. 16, Вип. 19. - С. 35-43.

35. Воронина Н.В. Находка в гражданском праве: понятие и основная характеристика / Н.В. Воронина // Часопис цивілістики. – 2013. – Вип. 15. – С. 52-55.

36. Вороніна Н.В. Набуття права власності на знахідку за цивільним правом України: : автореф. дис ... канд. юрид. наук / Н.В. Вороніна. – Одеса, 2010. – 20 с.

37. Вороніна Н.В. Набуття права власності на знахідку за цивільним правом України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Н. В. Вороніна. – Одеса, 2010. – 215 с.

38. Вороніна Н.В. Способи набуття та припинення права власності / Н.В. Вороніна // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – Вип.51. – С. 60-65.

39. ВСУ висловив свою позицію щодо підстав припинення права власності на земельну ділянку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon-peremogy.com.ua/index.php?id=u_presi&L=1%27A%3D0&tx_ttnews%5Btt_news%5D=615&cHash=017fba0c83f2d746a6df0bc68de05710

40. Гавіловський Р.В. Колективна власність у контексті цивільного та господарського законодавства / Р.В. Гавіловський // Трипільська цивілізація. – 2012. – № 8. – С. 26-30.

41. Гаврилишин Б. До ефективних суспільств. Доповідь Римському Клубові / Б. Гаврилишин. — К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2009. — 248 с.

42. Галко О.М. Колізійність застосування законодавства стосовно звернення стягнення на житло / О.М. Галко // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». - 2010. - № 2. - С. 169-172.

43. Галуцько В. В. Охорона права власності: адміністративно-правові аспекти: монографія / В.В. Галуцько; за ред. В. К. Шкарупи. – Херсон, 2008. – 348 с.

44. Глинська О.В. Територіальна громада як суб'єкт права комунальної власності / О.В. Глинська // Форум права. – 2012. – № 2. – С. 120–125 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12govpkv.pdf>

45. Гнатів О.Б. Визнання правочинів недійсними як спосіб захисту права власності / О.Б. Гнатів // Наукові праці МАУП. – 2015. – Вип. 44(1). – С. 126–129.

46. Гнищевич К.В. Идея абстрактности традиции: история и современность / К.В. Гнищевич // Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. – 2007. – № 10. – С. 24-41.

47. Гольцова О.Є. Соціальне регулювання та правове регулювання – співвідношення понять / О.Є. Гольцова // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 2. – С. 53-57.

48. Гончаренко В.О. Правова природа традиції передачі майна та її цивільно-правове значення / В.О. Гончаренко // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. – 2007. – Вип. 33. – С. 21-26.

49. Гордеюк А.О. Проблема співвідношення категорій «правочин» та «договір» у цивільному законодавстві України / А.О. Гордеюк // Гуманітарний часопис. – 2014. – № 4. – С. 84-89.

50. Гордіца К.А. Неформальні складові інституту власності в Україні: історико-економічний аналіз / К.А. Гордіца // Український соціум. – 2010. - № 1. – С. 102-113.

51. Горяйнов А.М. Примусове припинення права власності / А.М. Горяйнов // Судова апеляція. – № 3(16). – 2009. – С. 67-72.

52. Господарський кодекс України : від 16.01.2003 р., № 436-IV // ВВР України. – 2003. – № 18–22. – Ст. 144.

53. Гражданский кодекс Российской Федерации (часть первая): федер. закон от 30.11.1994 N 51-ФЗ: (в ред. от 06.04.2011 г. № 65-ФЗ). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakonrf.info/gk/ch1/>

54. Гражданское право: учебник / ред. А.Г. Калпин, А.И. Масляев. – М.: ЮРИСТЪ, 2001. – Ч. 1. – 536 с.

55. Гражданское право: Учебник: В 3 т. 6-е изд., перераб. и доп. / Отв. ред. А.П. Сергеев, Ю.К. Толстой. – М.: ТК Велби, Проспект, 2004. – Т. 1. – 776 с.

56. Гражданское уложение. Проект Высочайше учрежденной Редакционной Комиссии по составлению Гражданского уложения (с объяснениями, извлеченными из трудов Редакционной Комиссии)/ под ред. И. М. Тютримова; составил А.Л. Саатчиан. СПб., 1910. Т. 1. С. 587

57. Грачев В.В. Основания прекращения вексельного обязательства / В.В. Грачев // Закон. – 2011. – № 1. – С. 129-136.

58. Григор'єва Л.І. Застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ / Л.І. Григор'єва, С.В. Павловська. - К.: Істина, 2014. – 129 с.

59. Гриняк А.Б. Спільна сумісна власність фізичних осіб: окремі питання виникнення та припинення / А.Б. Гриняк. [Електронний ресурс]. –

Режим

доступу:

http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SBORNIKI_2010/PPP_8_2009/Grinyak.pdf

60. Гринь Е.А. Исторический процесс возникновения и развития норм о принудительном прекращении прав на земельный участок по российскому законодательству / Е.А. Гринь // Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета. – 2014. - № 95. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ej.kubagro.ru/2014/01/pdf/45.pdf>

61. Гринь Е.А. Исторический процесс возникновения и развития норм о принудительном прекращении прав на земельный участок по российскому законодательству [Электронный ресурс] / Е.А. Гринь // Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета. – 2014. – Вып. № 95. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/istoricheskiy-protsess-vozniknoveniya-i-razvitiya-norm-o-prinuditelnom-prekraschenii-prav-na-zemelnyy-uchastok-po-rossiyskomu>

62. Грущинська Н.І. Правовий режим нерухомого майна як об'єкта цивільних прав / Н.І. Грущинська // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 5. – Т. 1. – С. 164-167.

63. Губар О. Класифікація зловживання цивільними правами за законодавством України / О. Губар // Юридична Україна. - 2012. – № 11. – С. 93-100.

64. Гук А. Визначення форми права власності юридичних осіб / А. Гук // Юрид. журн. – 2007. – № 3. – С. 25–29.

65. Гук А. Деякі питання недійсності правочинів в контексті судової практики / А. Гук. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/2364>

66. Гуліда О.М. Способи захисту права власності: поняття та класифікація / О.М. Гуліда // Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія Юридичні науки. – 2014. – Вип. 2. – Т. 1. – С. 168-173.

67. Давидова І.В. До визначення правових наслідків недійсних правочинів /І.В. Давидова //Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. – Одеса: Юридична література, 2009. – Вип. 41. – С. 50-55.

68. Денисевич Е.М. Односторонние сделки в гражданском праве Российской Федерации (Понятие, виды и значение): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Е.М. Денисевич. – Екатеринбург, 2004. – С. 1.

69. Деньги от продажи госимущества «проедаются» / Бизнес. – 2011. – № 29. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.as-rada.gov.ua/doccatalog/document/16737484/Zarembo.pdf>

70. Держдума може заборонити чиновникам мати майно за кордоном. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://news.liga.net/ua/news/world/6955397-derzhduma_mozhe_zaboroniti_chinovnikam_mati_mayno_za_kordonom.htm

71. Дзера О. В. Цивільне право: [підруч. для студ юрид. вузів та факультетів] / Дзера О. В. – К.: Вентурі., 1997. – 544 с.

72. Дзера О.В. Інститут права власності за новим цивільним законодавством і європейські стандарти з охорони права власності / Дзера О. В. // Університетські наукові записки. – 2005. - № 1-2. - С. 69-75.

73. Дзера О.В. Розвиток права власності громадян в Україні : Дис... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / О.В. Дзера - К., 1996. - 382 с.

74. Дмитерко І. Сільськогосподарська земля у власності іноземця / І. Дмитерко // Баланс-агро. – 2015. – № 28 (488). – С. 16-19. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://balance.ua/ua/news/detail/post/selskohozyaystvennaya-zemlya-v-sobstvennosti-inostranca/>

75. Дмитришин В.С. Розпорядження майновими правами інтелектуальної власності в Україні / В.С. Дмитришин. – К.: «Інст. інтел. власн. і права», 2008. – 248 с.

76. Довгерт А.С. Кодифікація приватного (цивільного) права України / А.С. Довгерт, О.А. Підпригора, Д.В. Боброва, С.П. Головатий, В.Я. Калакура, Н.С. Кузнєцова, В.В. Луць, О.А. Пушкін, З.В. Ромовська; ред.: А.С. Довгерт. – К.: Укр. центр правн. студій, 2000. – 336 с.

77. Договір дарування / Л.М. Горбунова, С.В. Богачов, І.Ф. Іванчук, Г.В. Красій. – К.: ТОВ «Поліграф-Експрес», 2006. – 35 с.

78. Договір дарування / Л.М. Горбунова, С.В. Богачов, І.Ф. Іванчук, Г.В. Красій; М-во юстиції України. – К.: ТОВ «Поліграф-Експрес», 2006. – 35 с.

79. Договір дарування: Роз'яснення Мін'юсту України від 16.03.2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0021323-11>

80. Дондубон Ю. Национализация как способ изъятия из частной собственности / Ю. Дондубон // *Przegląd Prawniczy Ekonomiczny i Społeczny*. – 2013. – № 3. – С. 64-71.

81. Дормидонтов Г.Ф. Система римского права. Общая часть / Г.Ф. Дормидонтов. – Казань, 1910. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/1173985/>

82. Егорова М.А. Прекращение обязательств: опыт системного исследования правового института: Монография / М.А. Егорова. – М.: Статут, 2014. – 752 с.

83. Енциклопедія цивільного права України / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; відп. ред. Я.М. Шевченко. – К.: Ін Юре, 2009. – 952 с.

84. Єременко К. Співвідношення понять «форма правочину» та «способи волевиявлення» у цивільному праві України / К. Єременко // Юридичний вісник. – 2013. – №2. – С. 114-119.

85. Жеков В.І. Деякі питання визнання договору недійсним або неукладеним / В.І. Жеков // Університетські наукові записки. - 2005. - № 3. - С. 129-132.

86. Жорнік М.О. Співвідношення понять «розірваного» та «недійсного» договору у судовій практиці / М.О. Жорнік // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2014. - № 9-1. – С. 107-108.

87. Жук В.Д. До питання визначення категорії «цивільно-правовий режим майна» / В.Д. Жук // Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Право. – 2015. – Вип. 30. – Т.1. – С. 126–129.

88. Заборовський В.В. Правочини із вадами волі: основні теоретичні та практичні аспекти / В.В. Заборовський // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія «Право». – 2015. – Вип. 31. – Т. 2. – С. 18-22.

89. Завершальний етап приватизації в Україні / О.Й. Пасхавер, Л.Т. Верховодова, Т.Є. Воронкова, Н.В. Терещенко. В надзаг.: Центр економічного розвитку. — К.: «Міленіум», 2003. — 78 с.

90. Задерейко С.Ю. Особливості приватизації в Україні / С.Ю. Задерейко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Право. – 2012. – Вип. 173(3). – С. 168-173.

91. Заочне рішення Малиновського районного суду м. Одеси від 25 січня 2013 року у справі №1519/9764/2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30964834>

92. Захарова Т. Приватна власність у сучасному українському суспільстві: соціологічний вимір / Т. Захарова // Вісник Київського

національного торговельно-економічного університету. – 2011. - № 3. – С. 117-128.

93. Звіт про результати контролю за виконанням умов договорів купівлі-продажу об'єктів приватизації, здійсненого державними органами приватизації протягом 2014 року / Затверджений Наказом Фонду державного майна України від 23 січня 2015 р. № 74. [Електронний ресурс].

— Режим доступу: <http://www.spfu.gov.ua/spfu.admin.com.ua/Lists/SPFUAAnalyticalInformationListInstance/Attachments/31/договірний.pdf>

94. Земельний кодексу України [Електронний ресурс] : Закон України від 25.10.2001 № 2768-III : за станом на 23 травня 2013 р. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>

95. Зон Г. А. Реалізація положень закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» при провадженні судово-ветеринарної експертизи / Г.А. Зон, В.В. Сорокова // Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини: зб. наук. праць ХДЗВА. - 2014. - Ч. 2. - С. 278 -282. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://repo.sau.sumy.ua/bitstream/123456789/2133/1/>

96. Иоффе О.С. Советское гражданское право / О.С. Иоффе. – М.: Юрид. лит., 1967. - 494 с.

97. Іваненко М.А. Співвідношення реституції та кондикції за цивільним законодавством України / М.А. Іваненко // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. - № 3-1. – С. 125-127.

98. Іванов А. М. Історично-правовий аналіз підстав припинення права власності в Україні [Електронний ресурс] / А. М. Іванов // Теорія і практика правознавства : електр. наук. фах. вид. Нац. ун-ту «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – 2013. – Вип. 2. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/el_zbirnik/2.2013/10_4.pdf

99. Івачевська Г.В. Проблеми встановлення критеріїв смерті фізичної особи та їх значення для цивільного права / Г.В. Івачевська // Університетські наукові записки. - 2007. - № 4. - С. 192-200.

100. Кант И. Сочинения на немецком и русском языках. – Трактаты и статьи (1784–1786): в 2 т. / И. Кант. – Т. 1. – М., 1994. – 700 с.

101. Каракаш І.І. Особливості набуття права власності на землю в Україні іноземними громадянами, іноземними юридичними особами та іноземними державами / І.І. Каракаш // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 61 – С. 621-625.

102. Касілова Д.Ю. Володіння за набувальною давністю як особливий вид володіння / Д.Ю. Касілова // Актуальні проблеми держави і права. - 2010. - Вип. 56. - С. 311-317.

103. Киселёв А. А. Недействительные сделки: проблемы составов, квалификации и правовых последствий. Монография / А.А. Киселёв; под ред. Рыбакова В. А. - М.: Юрист, 2004. - 156 с.

104. Кичко А.И. Принудительное прекращение права собственности на земельные участки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / А. И. Кичко. – Краснодар, 2011. – 22 с.

105. Кияниця М. Припинення права власності та проблеми його захисту / М. Кияниця. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/34_NIEK_2013/Pravo/9_151776.doc.htm

106. Кісель В.Й. Трансформація концепцій про сутність права власності / В.Й. Кісель // Форум права. – 2015. – № 1. – С. 135–140. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_1_23.pdf

107. Клепікова О. Окремі питання визначення транспортних засобів об'єктами майнових відносин у сфері господарювання / О. Клепікова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. - 2007. - Вип. 74-76. - С. 108-114.

108. Клименко О. Правова природа та розвиток інституту реквізиції в праві України / О. Клименко // Вісник Київського нац. університету ім. Т.Г. Шевченка. Сер.: Юридичні науки. – 2012. – Вип. 91. – С. 56-59.

109. Клименко О.М. Примус як критерій щодо класифікації способів припинення та набуття права власності / О.М. Клименко // Університетські наукові записки. – 2011. – № 4. – С. 60-65.

110. Клименко О.М. Проблеми правової невизначеності та кваліфікації понять «реприватизація» і «деприватизація» / О.М. Клименко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. - № 9. – С. 67-72.

111. Коваль О.А. Класифікація юридичних фактів: наукова фікція і реальність / О.А. Коваль // Актуальні проблеми держави і права. - 2009. - Вип. 45. - С. 158-161.

112. Ковач Д.Л. Деякі аспекти виникнення права власності на землю у громадян України / Д.Л. Ковач // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право. - 2013. - № 4. - С. 311-318.

113. Кодекс торговельного мореплавства України від 23.05.1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/176/95-вр>

114. Колосовский А. Приватизация VS реприватизация / А. Колосовский. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://112.ua/statji/privatizaciya-VS-reprivatizaciya-250532.html>

115. Коментар до Конституції України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo-ukraine.org.ua/resyrsi/kz/konstitutsiya-ukrajini/rozdil-2-prava-svobodi-ta-obov-yazki-lyudini-i-gromadyanina/10994-stattya-41-konstituciya-ukrajini-2013-statti-konstituciji-ukrajini>

116. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради – 1996 – N 30 – С. 141.

117. Корольов В.В. Судовий та виконавчий секвестри: екскурс в процесуальні науки / В.В. Корольов // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. – 2010. – Вип. 25. – С. 107-110.

118. Коссе Д.Д. Значення та сутність правового режиму в правовій системі України / Д.Д. Коссе // Часопис Київського університету права. – 2010. - № 2. – С. 25-29.

119. Коструба А.В. Поняття юридичних фактів та їх ознаки в цивільному праві України / А.В. Коструба // Часопис Київського університету права. – 2011. - № 1. – С. 168-172.

120. Коструба А.В. Понимание правопрекращающих юридических фактов с точки зрения оснований прекращения права собственности: гражданско-правовой аспект / Часопис Київського університету права. – 2013 - № 2. – С. 159-164.

121. Красавчиков О.А. Советское гражданское право: В 2-х томах. – Т. 2 / О.А. Красавчиков. – М.: Высшая школа. – 1968. – 520 с.

122. Красавчиков О.А. Юридические факты в советском гражданском праве / О.А. Красавчиков. – М.: Гос. изд-во юрид. литературы, 1958. – 183 с.

123. Красавчиков О.А. Категории науки гражданского права. Избранные труды: В 2-х т. / О.А. Красавчиков. - М.: Статут, 2005. – Т. 2. – 494 с.

124. Крат В.І. Недійсність правочинів, вчинених під впливом обману / В.І. Крат // Часопис Київського університету права. - 2012. - № 1-2(18-19). - С.189 - 192.

125. Крат В.І. Недійсність правочинів, учинених під впливом помилки / В.І. Крат // Юрист України. - 2012. - № 1-2(18-19). - С. 35-40.

126. Кременовская И.В. Перспективы возвращения государству базовых отраслей промышленности и придания им статуса объектов права

публичной собственности / И.В. Кременовская, Н.А. Орлова // Економіка та право. — 2013. - №1. — С. 32-37.

127. Крисань Т.Є. Щодо законних гарантій реалізації права власності фізичних осіб / Т.Є. Крисань // Часопис Київського університету права. - 2013. - № 2. - С. 164-168.

128. Крысанов А.А. Принудительное прекращение права собственности: Автореф. дисс...канд. юр. наук: 12.00.03 / А.А. Крысанов. — Рязань, 2002. — 24 с.

129. Кубара У.М. Обмеження речових прав на підставі договорів про передання майна у власність / У.М. Кубара // Часопис Київського університету права. - 2013. - № 2. - С. 192-196.

130. Куліш А.М. Проблемні питання результатів приватизації в Україні / Ю.В. Трофімцова, А.М. Куліш // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Суми, 21–22 травня 2015 року. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/42331/1/Trofymtsova_Kulish.pdf

131. Кутателадзе О.Д. До питання про визначення підстав виникнення цивільних прав і обов'язків / О.Д. Кутателадзе // Університетські наукові записки. - 2005. - № 3. - С. 133-136.

132. Левківський Б.К. Обрання належного способу захисту під час поновлення батьківських прав / Б.К. Левківський // Право і суспільство. - 2014. - № 1. - С. 26-31.

133. Лисенко І.В. Особливості права розпорядження майном у спадкових відносинах / І.В. Лисенко // Форум права. — 2010. — № 2. — С. 259–264. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/10livucv.pdf>

134. Лозовий А. Правовий режим спільної власності на нерухоме майно / А. Лозовий // Национальный юридический журнал: теория и практика. – 2014. – № 6. – С. 138-143.

135. Лозовий А.І. Розмежування припинення суб'єктивного права спільної власності на нерухомість і відповідного правового режиму / І.А. Лозовий // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія «ПРАВО». – 2015. – Вип. 30. – Т. 1. – С. 137-140.

136. Лопатинський Ю.М. Трансформація інституту власності / Ю.М. Лопатинський // Збірник наукових праць БНУ. – 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zbirnik.bukuniver.edu.ua/issue_articles/15_1.pdf

137. Лук'янов Д. Сучасні погляди на проблему класифікації та типології правових систем / Д. Лук'янов // Порівняльне правознавство. - 2012. - № 3-4. - С. 56-62.

138. Майданик Р. Попередній договір і визнання права власності: судова практика і доктрина / Р. Майданик // Юридична газета. – 25 серпня 2015 р. – №34(480). – С. 21.

139. Маланчук Т.В. Інформація про товар як складова права споживача на належну якість продукції / Т.В. Маланчук // Правовий вісник Української академії банківської справи. - 2009. - № 1. - С. 74-79.

140. Малеина М.Н. Реквизиция. Комментарий к статье 242 Гражданского кодекса РФ / М.Н. Малеина // Журнал российского права. – 2006. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.juristlib.ru/book_3118.html

141. Мартинюк О.А. Проблеми державної реєстрації речових прав на нерухоме майно / О.А. Мартинюк // Часопис Київського університету права. – 2014. - № 3. – С. 175-177.

142. Марчук М.П. Особливості вилучення земельних ділянок для суспільних потреб та з мотивів суспільної необхідності / М.П. Марчук // Часопис Київського університету права. - 2011. - № 1. - С. 253-255.

143. Матузов Н.И. Правовые режимы: Вопросы теории и практики / Н.И. Матузов, А.В. Малько // Правоведение. – 1996. – № 1. – С. 16–19.

144. Мельник І.С. Окремі проблемні аспекти вчинення виконавчих написів щодо стягнення заборгованості з орендної плати за користування державним чи комунальним майном / І.С. Мельник // Європейські перспективи. – 2014. – № 1. – С. 121-125.

145. Мироненко І.В. Поняття та зміст обтяжень майна / І.В. Мироненко // Часопис Київського університету права. – 2010. – Вип. 3. – С. 135-139.

146. Міненкова Н.О. Набувальна давність у правозастосовній практиці: окремі проблемні питання / Н.О. Міненкова // Вісник Верховного Суду України. - 2015. - № 1. - С. 39-46.

147. Мінка Т.П. Онтологічна характеристика правового режиму / Т.П. Мінка // Право і суспільство. - 2012. - № 3. - С. 123-127.

148. Мінка Т.П. Правовий режим як критерій поділу права на галузі / Т.П. Мінка // Часопис Київського університету права. – 2010. – Вип. 3. – С. 18-22.

149. Мірошніченко А.М. Обрання належного способу захисту прав на земельні ділянки / А.М. Мірошніченко // Адвокат. – 2011. - № 1. – С. 26-31.

150. Мотриченко В. Реформування державних підприємств Польщі / В. Мотриченко // Вісник Львів. ун-ту: Серія екон. – 2008. – Вип. 39. – С. 322-326.

151. Надьон В.В. Деякі аспекти визначення правоздатності в цивільному праві / В.В. Надьон. // Теорія і практика правознавства. - 2014.

- Вип. 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/tipp_2014_1_6.pdf

152. Наконечний А.Б. Основні поняття та категорії інституту примусового відчуження / А.Б. Наконечний // Актуальні проблеми держави і права. - 2014. - Вип. 71. - С. 312-319.

153. Наконечний А.Б. Проблеми примусового відчуження земельних ділянок сільськогосподарського призначення іноземцями та особами без громадянства / А.Б. Наконечний // Юридичний науковий електронний журнал. – 2015. – № 1. – С. 94-98.

154. Настечко К.О. Оформлення прав на земельні ділянки: щодо визначення поняття / К.О. Настечко // Держава і право: зб. наук. пр. Юрид. і політ. науки. – 2007. – Вип. 37. – С. 519–525.

155. Непорушне право власності: українські реалії / М.Багній, О.Коваль, Л.Тарасенко, Т.Яцків / за заг.ред. Т.Яцків. – Львів, 2012. – 139 с.

156. Нерсисянц В.С. Проблемы общей теории права и государства / В.С. Нерсисянц. – М.: Норма, 2006. – 568 с.

157. Нижний А. В. Категорія «форма цивільно-правового договору» у цивільному праві / А.В. Нижний // Університетські наукові записки. - 2008. - № 3. - С. 145-150.

158. Нижний С.В. До питання про правову природу застави / С.В. Нижний // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. - 2002. - № 2. - С. 144-147.

159. Нікітіна З.В. Державна реєстрація прав на дорожні транспортні засоби / З.В. Нікітіна // Управління проектами, системний аналіз і логістика. Технічна серія. - 2013. - Вип. 12. - С. 319-327.

160. Нікітіна З.В. Співвідношення понять «рухоме» і «нерухоме» майно з урахуванням досвіду зарубіжних правових систем / З.В. Нікітіна // Юридичний вісник. - 2013. - № 4. - С. 88-91.

161. Новікова В. Деякі аспекти поняття недійсності правочину / В. Новікова // Підприємництво, господарство і право: науково-практичний господарсько-правовий журнал. - 2012. - № 9. - С. 12-16.

162. Ногінова Н.М. Приватизація в Україні: упущення, досягнення і перспективи / Н.М. Ногінова // Ефективна економіка. – 2014. - № 1. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2722>

163. Огнева Н.И. Теоретические и практические вопросы приобретения и прекращения права собственности гражданами: Автореф. дисс...канд. юр. наук: 12.00.03 / Н.И. Огнева. – М., 2006. – 24 с.

164. Оприско М.В. Підстави та правові наслідки визнання недійсними договорів про відчуження корпоративних прав / М.В. Оприско // Адвокат. – 2012. – № 12(147). – С. 44-48.

165. Орлова Л.М. Недействительные сделки и правовые последствия их совершения / Л.М. Орлова // Юридический журнал. – 2009. - № 3. – С. 20-22.

166. Осокина Г.Л. К вопросу о соотношении субъективного гражданского права и правомочия на его защиту (на примере субъективного права собственности) / Г.Л. Осокина // Вестник Томского государственного университета. – 2012. – № 360. - С. 127-130.

167. Отрош І.М. Особливості правового режиму нерухомості як об'єкта цивільних прав / І.М. Отрош // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2011. – Вип. 54. – С. 31–40.

168. Павлюченко Ю.М. Добросовісність набувача у визнаних недійсними договорах з реалізації арештованого майна / Ю.М. Павлюченко // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 681–686 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2011-2/11pjmram.pdf>

169. Пастернак В.М. Форма правочину – невід’ємна частина його дійсності / В.М. Пастернак // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 2. – С. 215-218.

170. Пацурківський Ю.П. Основні підходи до визначення поняття та природи власності в цивільних правовідносинах / Ю.П. Пацурківський // Науковий вісник Чернівецького університету: Правознавство. – 2013. – Вип. 682. – С. 59-64.

171. Пацурківський Ю.П. Припинення права власності як форма його реалізації / Ю.П. Пацурківський // Форум права. – 2013. – № 3. – С. 453-459. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_76.pdf

172. Пейчев К. Обмеження права власності на земельні ділянки: окремі питання / К. Пейчев // Право України. - 2002. - № 8. - С. 47-50.

173. Печений О.П. Деякі проблеми державної реєстрації у сфері спадкових правовідносин / О.П. Печений // Теорія і практика правознавства. – 2013. – Вип. 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/tipp_2013_2_12.pdf

174. Питання виконання умов договору купівлі-продажу пакету акцій ВАТ «Криворіжсталь», укладеного між Фондом державного майна України (ФДМУ) та «АрселорМіттал Дуїсбург ГмбХ», розглянуто під час виїзного засідання робочої групи Спеціальної контрольної комісії Верховної Ради з питань приватизації у м. Кривий Ріг // Юрлига. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2011/3/28/40435.htm>

175. Питання легітимізації результатів приватизації в уявленнях широких верств населення / Аналітична довідка. – К., 2007. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.case-ukraine.com.ua/u/db/79eb698848f4b2b2f1ab406494ba2b23.pdf>

176. Плакіда В.Т. Історичні передумови приватизації державного майна в Україні / В.Т. Плакіда // Теорія та практика державного управління. - 2008. - Вип. 4. - С. 234-239.

177. Победоносцев К.П. Курс гражданского права. Первая часть: Вещные права / К.П. Победоносцев. – М. : Статут, 2002. – 800 с.

178. Постанова Верховного Суду України від 18.09.2013 у справі № 6-92цс13 ВСУ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/1dfecaee0926e100c2257c92003a6c5a/\\$FILE/6-92%D1%86%D1%8113.doc](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/1dfecaee0926e100c2257c92003a6c5a/$FILE/6-92%D1%86%D1%8113.doc)

179. Постанова Вищого господарського суду України від 08.02.2008 р. у справі № 48/271 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/1369169>

180. Постанова Вищого господарського суду України від 19.03.2008 р. у справі № 10/378-07 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/1572663>

181. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про повернення у державну власність цілісного майнового комплексу Публічного акціонерного товариства «АрселорМіттал Кривий Ріг». [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47521

182. Правила ветеринарно-санітарної експертизи яєць свійської птиці від 07.09.2001 № 70. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0850-01>

183. Право власності в Україні : навч. посіб. / О. Дзера, Н. Кузнецова, О. Підпригора та ін.; за заг. ред. О. Дзери, Н. Кузнецової. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 816 с.

184. Приватизация в России и других странах СНГ: Сб.обзоров / РАН. ИНИОН. Центр науч.-информ. исслед. глобал. и регион. пробл.; Отв. ред. В.А.Виноградов – М.: б/и, 2003. – 272 с.

185. Приватизація та реприватизація в Україні після «помаранчевої» революції / О.Й. Пасхавер, Л.Т. Верховодова, К.М. Агеєва. – К.: Міленіум, 2006. – 106 с.

186. Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції: Закон України від 14.01.2000 № 1393-XIV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1393-14>

187. Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції: Закон України від 19.05.2011 № 3390-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3390-17>

188. Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності: Закон України від 17 листопада 2009 року // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 1. – Ст. 2.

189. Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності: Закон України від 17 листопада 2009 р. № 1559-VI (зі змінами, внесеними згідно із Законом № 3613-VI від 07.07.2011 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1559-17&new>

190. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>

191. Про дорожній рух: Закон України від 30 червня 1993 р. №3353-ХІІ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3353-12>

192. Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва: Закон України від 25 грудня 2008р. № 800–VІ. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=800-17>

193. Про заставу: Закон України від 02.10.1992 № 2654-ХІІ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2654-12>

194. Про затвердження Ветеринарно-санітарних вимог утримання птиці в особистих селянських господарствах: Наказ Мінагрополітики від 19.12.2006р. №100. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0042-07>

195. Про затвердження Порядку ведення реєстру місць видалення відходів: постанова Кабінету Міністрів України від 3 серпня 1998 року № 1216 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1216-98-%D0%BF>

196. Про затвердження Порядку вивезення за межі України або знищення неякісних та непридатних до споживання товарів (предметів) гуманітарної допомоги: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.04.2000 № 728. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/728-2000-п>

197. Про затвердження Порядку відчуження об'єктів державної власності: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.06.2007 № 803. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/803-2007-п>

198. Про затвердження Порядку державної реєстрації (перереєстрації), зняття з обліку автомобілів, автобусів, а також самохідних

машин, сконструйованих на шасі автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів, мотоколясок, інших прирівняних до них транспортних засобів та мопедів: Постанова КМУ від 07 вересня 1998 р. №1388. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1388-98>

199. Про затвердження Умов проведення конкурсу з продажу пакета акцій ВАТ «Криворізький гірничо-металургійний комбінат «Криворіжсталь» / Розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2005 р. № 322-р. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=19774410>

200. Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України від 21.02.2006 № 3447-IV. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3447-15>

201. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стан: Закон України від 17 травня 2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 15. – Ст. 99.

202. Про приватизацію державного майна / Закон України від 04.03.1992 № 2163-XII. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2163-12/page4>

203. Про результати перевірки використання коштів, отриманих від приватизації державного майна, спрямованих на підтримку і розвиток підприємництва в Україні. – Київ: Рахункова палата України, 2000. – Вип. 10. – 51 с.

204. Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав: Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07.02.2014 р. № 5. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

205. Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав / Постанова Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07.02.2014 № 5. [Електронний ресурс].

– Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-14>

206. Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 р. № 9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09/print1331651577237367>

207. Проект Закону про заборону державним службовцям та членам їх сімей відкривати та мати рахунки (вклади), зберігати грошові кошти в іноземних банках, розміщених за межами території України, та мати цінні папери іноземних емітентів та нерухоме майно за межами України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=48956

208. Проект Закону про повернення у державну власність цілісного майнового комплексу Публічного акціонерного товариства «АрселорМіттал Кривий Ріг» № 2381а від 20.06.2013. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47521

209. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20.03.1952. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_535

210. Процків О. Приватизація в Україні: національні інтереси, пріоритети та безпека / О. Процків // Соціально-економічні проблеми і держава. — 2012. — Вип. 2 (7). — С. 242-249. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2012/12porpbtb.pdf>

211. Радзієвська Л.К. Нотаріат в Україні: Навч. посіб. / Л.К. Радзієвська, С.Г. Пасічник [За відп. ред. Л.К. Радзієвської]. — К.: Юрінком Інтер, 2000. — 528 с.

212. Резнік В.С. Легітимація і делегітимація приватної власності у соціальній думці Античності, Середньовіччя та Відродження / В.С. Резнік // Український соціум. – 2011. – № 2. – С. 83–94.

213. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 3171 від 17.12.1972. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: . <http://daccess-ddsny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/285/45/IMG/NR028545.pdf?OpenElement>

214. Реприватизація потребує виваженого рішення // Інформаційний бюлетень Міжнародного центру перспективних досліджень. – 2005. – Вип. 6 (265). [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://old.icps.com.ua/files/articles/39/85/nl_ukr_20050221_0265.pdf

215. Резнік О.М. До питань вдосконалення економіко-правового забезпечення місцевих програм приватизації в Україні / О.М. Резнік, Ю.В. Трофімцова. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://me.fem.sumdu.edu.ua/docs/d109.pdf>

216. Розгон О.В. Визнання недійсними договорів дарування, вчинених особою помилково або під впливом обману (на прикладах судової практики) / О.В. Розгон // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. - 2014. - № 4. - С. 58-63.

217. Ромовська З.В. Українське цивільне право. Право власності: підручник : акад. курс / З.В. Ромовська. - К.: Правова єдність, 2011. - 246 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://pidruchniki.com/1292110351464/pravo/zdiysnennya_prava_rozporyadzhennya

218. Сажнева Л.П. Структура и основы деятельности предприятий различных форм собственности Учебное пособие / Л.П. Сажнева. – СПб.: НИУ ИТМО, 2014. – 176 с.

219. Самойленко В.М. Цивільне право України: навчальний посібник / В.М. Самойленко. - Чернігів: Чернігівський ЦНТІ, 2006. – 503 с.

220. Сафончик О.І. Деякі питання реалізації права спільної часткової власності за законодавством України / О.І. Сафончик // Часопис цивілістики. – Вип. 15. – С. 27-30.

221. Семенова К.Г. Співвідношення категорій «розірвання порушеного договору» та «визнання договору недійсним» / К.Г. Семенова, Л. В. Макаrchук // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 647–651. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-3/12ckgvdn.pdf>

222. Семенова К.Г. Співвідношення категорій «розірвання порушеного договору» та «визнання договору недійсним» / К.Г. Семенова, Л.В. Макаrchук // Фінанси і право. – № 3 (2012) – С. 647–651.

223. Семиноженко В.И. Пять проблем приватизации в Украине / В.И. Семиноженко // Зеркало недели. – 2010. – №26. – С. 12-14.

224. Сичевська А.М. Способи захисту права власності: окремі питання теоретико-правового характеру / А. М. Сичевська // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 2. – С. 231-234.

225. Січко Д.С. Правовий статус майна особи, яка була визнана безвісно відсутньою або оголошена померлою / Д.С. Січко, У.Ш. Ісмаїлова // Право і суспільство. – 2014. – № 6-2. – Ч. 3. – С. 68-73.

226. Скиба М.В. Приватизація як інструмент структурних перетворень в економіці України: поняття, основні проблеми та шляхи їх вирішення / М.В. Скиба // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України : науковий журнал. – 2010. – №4. – 125-133.

227. Скринник Н.В. Аналіз результатів приватизації і причин, якими вони обумовлені / Н.В. Скринник // Вісник Хмельницького національного університету. – 2014. – № 2. – Т. 2. – С. 158-163.

228. Сліпченко С. Правопороджуючі юридичні факти у механізмі правового регулювання особистих немайнових відносин / С. Сліпченко //

Вісник Національної академії правових наук України. - 2013. - № 3. - С. 195-203.

229. Словник української мови: в 11 томах. — Том 3, 1972. — С. 664.

230. Словник української мови: в 11 томах. — Том 6, 1975. — С. 505; Том 9, 1978. — С. 578.

231. Слыщенко В.А. Проект Гражданского уложения 1905 г. и его место в истории русского права: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / В.А. Слыщенко. — М., 2003. — 24 с.

232. Солтыс Н.Б. Основания приобретения права собственности по законодательству Украины / Н.Б. Солтыс // Правовое регулирование осуществления и защиты прав физических и юридических лиц : материалы Междунар. науч.-практ. конф., посвященной 90-летию профессора В. Ф. Чигира (Минск, 4-5 ноября 2014 г.). — Минск, 2014. - С. 214-218.

233. Соотношение оснований и способов приобретения права собственности. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://superinf.ru/view_helpstud.php?id=346

234. Спасибо І.А Прояв та значення волі для набуття права власності / І.А. Спасибо. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SBORNIKI_2010/PPP_8_2009/Spasibo.pdf

235. Спасибо І.А. Набуття права власності в цивільному праві України: автореф. дис ... канд. юрид. наук / І.А. Спасибо. — К., 2009. — 18 с.

236. Спасибо-Фатєєва І. Форми права власності / І. Спасибо-Фатєєва // Вісник Академії правових наук України. - 2009. - № 3. - С. 145-154.

237. Спасибо-Фатєєва І.В. Значення державної реєстрації для цивільних правовідносин / І.В. Спасибо-Фатєєва // Вісник Академії правових наук України. — 2012. — № 4. — С. 159–171.

238. Спасибо-Фатєєва І.В. Поняття нерухомого майна та права на нього / І.В. Спасибо-Фатєєва // Українське комерційне право. – 2009. – № 9. – С. 10–20.

239. Спасибо-Фатєєва І.В. Спірні питання недійсності правочинів / І.В. Спасибо-Фатєєва // Вісник Академії правових наук України. – 2007. – № 3 (50). – С. 95-106.

240. Спєсєвцев Д.С. Вплив іпотеки на цивільну оборотоздатність нерухомого майна / Д.С. Спєсєвцев // Форум права. – 2014. – № 3. – С. 356–361. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_3_60.pdf

241. Стоянов М.М. Система правил допустимості доказів у кримінальному провадженні України / М.М. Стоянов // Актуальні проблеми держави і права. - 2013. - Вип. 70. - С. 245-250.

242. Сурай Д. Підстави та способи набуття права власності: розмежування та взаємозв'язок / Д. Сурай // Юридичний вісник. – 2013. – № 2. – С. 109-113.

243. Сушкова И.А. Общие и специальные способы защиты нарушенных гражданских прав / И.А. Сушкова // Теория и практика общественного развития. Юридические науки. – 2011. – № 6. – С. 221-223.

244. Ткаченко І.М. Нікчемний та оспорюваний правочин: правова різниця між поняттями / І.М. Ткаченко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского: Серия «Юридические науки». – 2008. – № 2. – Том 21 (60). – С. 372-377.

245. Турко І.І. До питання про правове розуміння юридичних фактів як підстав виникнення трудових правовідносин / І.І. Турко // Право і суспільство. - 2013. - № 6. - С. 127-130.

246. Турута О. В. Юридичний механізм забезпечення реальності прав і свобод громадян / О.В. Турута // Форум права. – 2010. – № 2. – С.

519–523 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/10tovicg.pdf>

247. Участь громадськості у законодавчому процесі: проблеми та шляхи підвищення ефективності. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://parlament.org.ua/upload/docs/Participation.pdf>

248. Харитонов Є.О. Деякі питання класифікації юридичних фактів / Є.О. Харитонов // Актуальні проблеми держави і права. - 2008. - Вип. 42. - С. 73-81.

249. Харитонов Є.О. Динаміка концепції радянського цивільного права та відображення її в основах цивільного законодавства СРСР 1991 р. / Є.О. Харитонов // Наукові праці Одеськ. нац. юрид. акад. – 2002. – Т. 10. – С. 313–323.

250. Харитонов Є.О. Проблемні питання набуття та припинення права власності за цивільним законодавством України / Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova // Право України. – 2011. - № 5. – С. 60-68.

251. Харитонов Є.О. Цивільне право України / Є.О. Харитонов, Н.О. Саніахметова. — К. : Істина, 2003. — 776 с.

252. Харитонов Є.О. Цивільне право України [Електронний ресурс] : підручник / Є. О. Харитонов, О. В. Старцев. - 2-е вид., перероб. і доп. - К. : Істина, 2007. - 816 с.

253. Харитонов Є.О. Цивільне право України: підручник / Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, О.В. Старцев. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Істина, 2011. - 808 с.

254. Харченко А.С. Основания прекращения права собственности: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / А. С. Харченко. – К., 2007. – 20 с.

255. Харченко Г.Г. Право власності: окремі проблеми теорії та практики / Г.Г. Харченко // Часопис Академії адвокатури України. - 2013. -

№ (2)19. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Chaau_2013_2_31.pdf

256. Харченко О.С. До питання закріплення націоналізації у законодавстві України / О.С. Харченко // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 3. – С. 166-169.

257. Харченко О.С. Підстави припинення права власності : дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / О.С. Харченко. — К., 2007. — 205 с.

258. Харченко О.С. Підстави припинення права власності: Монографія / О.С. Харченко. — К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2009. — 174 с.

259. Хатнюк Н.С. Правова природа оспорюваних правочинів / Н.С. Хатнюк // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. - 2002. - № 2. - С. 77-80.

260. Цалин Р. Підстави набуття та припинення права власності на відходи в Україні / Р. Цалин // Национальный юридический журнал: теория и практика. – 2015. – Март. – С. 109-113.

261. Цивільне право України / Д.В. Боброва, О.В. Дзера, А.С. Довгерт та ін; за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. К.: Юріком Інтер, 2000. – 864 с.

262. Цивільне право України. Загальна частина / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика. – К.: Юрінком Інтер, 2017. – 976 с.

263. Цивільне право України. Ч. 1 : [підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти] / [Ч.Н. Азімов, М.М. Сібільов, В.І. Борисова та ін.] ; за ред. проф. Ч.Н. Азімова, доцентів С.Н. Приступи, В.М. Ігнатенка. – Х. : Право, 2000. – 368 с.

264. Цивільне право: підручник: у 2 т. / В.І. Борисова (кер. авт. кол.), Л.М. Баранова, Т.І. Бєгова та ін. ; за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. – Х. : Право, 2011. – Т. 1. – 656 с.

265. Цивільний кодекс України : науково-практ. коментар / за ред. Є. О. Харитонова. – Х.: Одіссей, 2009. – 1206 с

266. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 №435-IV. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

267. Цивільний кодекс України: Коментар / За заг. ред. Харитонova Є.О., Калітенко О.М. — Х.: Одиссей, 2003. — 856 с.

268. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар: із змінами та допов. станом на 26 березня 2010 р. / [Харитонов Є.О., Харитонova О.І., Бошицький Ю.Л. та ін. та ін.]; За заг. ред. Є.О. Харитонova, О.І. Харитонovoї, Н.Ю. Голубевої. — 3-тє вид., переробл. та допов. — К.: Правова єдність, 2010. — 749с.

269. Чи потрібен Україні окремий Закон про реприватизацію? [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/German_advisory_group/2003/S24_ukr.pdf

270. Чому проводиться реприватизація комерційної нерухомості Військовою прокуратурою та Міноборони на Західній Україні. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.ukrinform.ua/rubric-pressconference/1916528-yak-i-chomu-provoditsya-reprivatizatsiya-derjavnogo-mayna-zala-1.html>

271. Чундак М.В. Витребування майна з чужого незаконного володіння. Основні проблеми та шляхи до захисту цивільного права / М.В. Чундак // Вісник Академії адвокатури України. — 2012. - № 2(24). — С. 96-100.

272. Швець О.В. Правова природа процедури ліквідації юридичної особи / О.В. Швець // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. — 2014. — № 10-1. — Т. 1. — С. 233-236.

273. Шевирін А.О. Підстави виникнення, здійснення та припинення права спільної власності, зокрема шляхом укладення правочинів про поділ

та виділ нерухомого майна / А.О. Шевирін / Вісник Одеського національного університету: Правознавство. – 2008. – Вип. 10. – С. 61 - 70.

274. Щербатюк Н.В. Державна реєстрація прав на нерухомі речі як адміністративна діяльність органів державної влади // Н.В. Щербатюк, С.В. Чичирко С.В., З.В. Нікітіна. – Управління проектами, системний аналіз і логістика. – 2012. – Вип. 10. – С. 631-635

275. Щербатюк О.Є. Проблеми регулювання припинення права власності на безхазяйну річ / О.Є. Щербатюк // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. - 2013. - № 6. - С. 73-78.

276. Що таке «реприватизація»? (коментар фахівців Міністерства юстиції України). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pmguinfo.dp.ua/images/documents/privatizaciya/reprivatizacija.pdf>

277. Юридический словарь Том 2 / Главный редактор П.И. Кудрявцев Члены главной редакции Н.Г. Александров, С.Н. Братусь, Н.Д. Казанцев, Д.С. Кареев, С.Ф. Кечекьян, Ф.И. Кожевников, В.Ф. Коток, В.М.Чхиквадзе. – М.: Госюриздат., 1956. – 663 с.

278. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К.: Укр. енцикл., 1998. — Т. 5 : П-С. — 2002. — 736 с.

279. Яворська О.С. Право власності юридичних осіб / О.С. Яворська // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. Науковий часопис. – 2002. – № 2. – С. 105-108.

280. Яремова І.В. Особливості судового рішення як підстави набуття права власності на нерухоме майно / І.В. Яремова // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 2. – С. 223-226.

281. Яремова І.В. Розвиток законодавства та наукової думки про виникнення права власності на українських землях до першої половини XVII століття / І.В. Яремова // Часопис Київського університету права. – 2013. – Вип. 4. – С. 227-232.

282. Шутов І. Проблеми націоналізації в Україні / І. Шутов // Юридичний журнал. – 2006. - № 7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2346>

283. Івахненко І.В. Договірні підстави виникнення права особистої приватної власності дружини та чоловіка / І.В. Івахненко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. – 2014. – Вип. 29. – Ч. 2. – Т. 1. – С. 21-24.

284. Шимон С.І. Майнові права в контексті сучасних концепцій права власності в цивілістиці / С.І. Шимон // Часопис Київського університету права. - 2012. - № 2. - С. 192-195.

285. Савельев В.А. Юридическая концепция собственности в Древнем Риме и современность / В. А. Савельев // Советское государство и право. – 1990. – № 8. – С. 135–140.

286. Клименко О. Наукові роздуми у розвиток правової теорії власності / Клименко О. // Наукові записки Ін-ту законодавства Верховної Ради України. – 2013. – № 4. – С. 55–60.

287. Волянська Г.М. Розвиток права приватної власності й підприємництва в контексті євроінтеграції України / Г.М. Волянська // Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»: Юридичні науки. - 2006. – Т. 53. – С. 78-83.

288. Білоусов Ю.В. Виконавче провадження: Навч. посіб. / Ю.В. Білоусов — К.: Прецедент, 2005. — 192 с.

289. Луценко Д.С. Колізії цивільного законодавства України у сфері реалізації земельних ділянок через електронні торги / Д.С. Луценко // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія Право. – 2015. – Т.1. – Вип. 31. – С. 137–141.

290. Кравченко І. Прогресивні торги: Чи буде подолана корупція у ДВС України після введення СЕТАМ / І.Кравченко // Юридична газета. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yur->

gazeta.com/publications/practice/vikonavche-provadzheniya/progresivni-torgi.html

291. Актуальні питання виконавчого провадження: Навч. посіб. / Під редакцією д.ю.н. І.В. Спасибо-Фатєєвої. – К. : Центр комерційного права, 2009. – 82 с.

292. Коструба А. Компенсаційний характер юридичних фактів у механізмі припинення цивільних майнових правовідносин / А. Коструба // Вісник Національної академії правових наук України. – 2015. - № 3. – С. 68-78.

293. Шишка О.Р. Застава у цивільному праві України / О. Р. Шишка // Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. - 2014. - Вип. 1. - С. 225-232.

294. Про виконавче провадження: Закон України від 21.04.1999 № 606-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1087.159.46&nobreak=1>.

295. Притуляк В.М. Процесуальні особливості порядку звернення стягнення на майно боржника / В.М. Притуляк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. – 2014. – Вип. 3. – Т. 1. – С. 181–185.

296. Панченко І.М. Деякі аспекти арешту майна, як способу захисту майнових прав та інтересів / Панченко І.М. // Актуальні проблеми науки і практики цивільного, житлового та сімейного права : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 91 річниці з дня народження В.П. Маслова, Харків, 15 лют. 2013 р. / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х. : Право, 2013. – С. 353–356.

297. Верба-Сидор О.Б. Арешт майна боржника як засіб забезпечення реального виконання рішення суду: проблемні питання / О.Б. Верба-Сидор, І.М. Драла // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 8. – С. 68-70.

298. Захаров В.В. Комментарий к Федеральному закону «Об исполнительном производстве» (постатейный) / В.В. Захаров. – М.: РИОР: ИНФРА-М, 2014. – 431 с.

299. Энгельман И.Е. Учебник русского гражданского судопроизводства / И.Е. Энгельман. – Юрьев: А., 1899. – 632 с.

300. Луценко Д.С. Добровільна та примусова реалізація майна на публічних торгах / Д.С. Луценко // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія Право. – 2015. – Вип. 35. Ч. II. – Т. 1. – С. 179-183.

301. Honore A.M. Ownership / A.M. Honore. – In: Oxford essays in jurisprudence. Ed. By A.W.Guest, Oxford, 1961. – P. 112–128.

ДОДАТКИ

Додаток 1

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Білецький Д.М. Способи та підстави припинення права приватної власності: розмежування понять / Д.М. Білецький // Часопис цивілістики. – 2014. – №16. – С. 170-172.
2. Білецький Д.М. Способи припинення права приватної власності на підставі правочинів / Д.М. Білецький // Юридичний вісник. – 2016. – №1. – С. 210-216.
3. Білецький Д.М. Класифікація способів припинення права приватної власності / Д.М. Білецький // Часопис цивілістики. – 2016. – №20. – С. 57-62.
4. Білецький Д.М. Историческая ретроспектива понимания и регулирования способов прекращения права частной собственности в гражданском праве / Д.М. Білецький // Legea si viata. – 2016. – №7. – С. 50-53.
5. Білецький Д.М. Загальна характеристика способів припинення права приватної власності в результаті примусового правопорушення / Д.М. Білецький // Часопис цивілістики. – 2016. – №27. – С. 19-24.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Білецький Д.М. До питання про подію як спосіб припинення права приватної власності / Д.М. Білецький // Роль принципів DCFR в імплементації угоди про асоціацію ЄС-Україна : мат. круглого столу, 12 грудня 2015 року. – Одеса : Фенікс, 2015. – С. 67-69.
7. Білецький Д.М. Способи припинення права приватної власності внаслідок подій та юридичних вчинків інших осіб / Д.М. Білецький //

Пріоритетні напрямки розвитку сучасної юридичної науки: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 15-16 вересня 2017 р.). – Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2017. – С. 40-42.

8. Білецький Д.М. Окремі питання справедливого судочинства в розумінні Європейського суду з прав людини / Д.М. Білецький // Верховенство права та правова держава: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 15-16 вересня 2017 р.) – Ужгород: Ужгородський національний університет, 2017. – С. 58-61.

9. Білецький Д.М. Способи припинення права приватної власності у випадку визнання правочинів недійсними / Д.М. Білецький // Розвиток державності та права в Україні: реалії та перспективи : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 15-16 вересня 2017 р.) – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2017. – С. 37-40.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основні положення дисертаційної роботи були оприлюднені на міжнародних науково-практичних конференціях, засіданні круглого столу, зокрема: Круглому столі «Роль принципів DCFR в імплементації угоди про асоціацію ЄС-Україна» (м. Одеса, 12 грудня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток державності та права в Україні: реалії та перспективи» (м. Львів, 15-16 вересня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Верховенство права та правова держава» (м. Ужгород, 15-16 вересня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритетні напрямки розвитку сучасної юридичної науки» (м. Харків, 15-16 вересня 2017 р.).